

‘Avondklokrellen’: lokale dynamiek in een mondiale crisis

Analyse van de voedingsbodemp
van de ordeverstoringen in vier
Noord-Brabantse steden

14 juli 2022

Hans Moors, Lea Klarenbeek, Emily Berger, Michel Dückers,
Menno van Duin, Gijs Kist, Marte Luesink, Tess Schijvenaars,
Mary van den Wijngaart

E:M+MA.

Inhoudsopgave

Samenvatting

Achtergrond	4
Doel en vraagstelling	4
Methode	4
Structuur van het rapport	5
Opvallende bevindingen	5
Voornaamste handelingsperspectieven	8

Deel 1

Inleiding

Doelstelling en onderzoeksvragen	10
----------------------------------	----

Methode, definities en structuur

Onrust, ongeregeldheden, rellen, verzet?	13
Fasering van de 'avondklokrellen'	14
Schakels van de veiligheidsketen	15

De avondklokrellen: lokale verschillen en overeenkomsten

Deel 2

Fase 1: setting the scene

Belang van de lokale context	23
Signalen en informatie	26
Handelingsperspectief: verbinding zoeken	26

Fase 2: polariserende pandemie

Onmiskbaar lopen de spanningen op	29
-----------------------------------	----

Signalen en informatie	32
Handelingsperspectief: polarisatie herkennen en de-escaleren	33

Fase 3: alle hens aan dek

Onrust op straat	36
Handelingsperspectief: 'laten zien dat je de baas bent'	41

Fase 4: wonden likken

Erkenning van onmacht, herkenning van veerkracht	45
Gevalstudie: leren van online mobilisatiepogingen	48
Poging 1: 'Boodschappen doen' bij de Bijenkorf (25 januari)	49
Poging 2: rellen bij Winkelcentrum Woensel (29 januari)	51
Handelingsperspectief: professioneel herpakken	52

Fase 5: afwikkelen, nazorg en kennisopbouw

Anders kijken om meer te zien	53
Nazorg en dialoog	54
Communicatie met betrokkenen	55
Kennisopbouw: wat en waarom?	56
Handelingsperspectief: adequate nazorg voor een beter beeld	60

Fase 6: opnieuw verbinding zoeken

Brede preventie, open dialoog, deskundige duiding	61
Handelingsperspectief: opnieuw verbinding zoeken	63

Deel 3

Interveniëren in het proces van rellen

Waren de 'avondklokrellen' iets nieuws?	65
Waren de 'avondklokrellen' politiek?	66
Is het type 'avondklokrellen' te voorkomen?	67
Handelingsperspectieven: denken en doen in drie clusters	67

Gebruikte literatuur

71

Respondenten

84

Samenvatting

Achtergrond

Januari 2021: het begin van een nieuw jaar. De samenleving ging al maandenlang gebukt onder de gevolgen van de coronapandemie. Een periode van strenge maatregelen werd niet afgesloten. Integendeel, het kabinet kondigde een avondklok af, omdat de besmettingscijfers bleven stijgen. De invoering van de avondklok vormde de opmaat voor dagen van onrust, zelfs rellen in verschillende Nederlandse gemeenten. Ook in de provincie Noord-Brabant was dat het geval. De gebeurtenissen hebben in Eindhoven, Breda, 's-Hertogenbosch en Helmond naast fysieke schade vooral een diepe indruk achtergelaten. Bij de gedupeerde burgers, onder bestuurders, en niet in de laatste plaats bij de vele professionals op straat en in de gemeentehuizen, die vanwege hun werk voor de veiligheid en leefbaarheid, en het welzijn van de stad, met de ordeverstoringen te maken kregen.

Doel en vraagstelling

Waar eerdere evaluaties zich vooral hebben gericht op de rellen zelf en de aanpak ervan, dient dit rapport een ander doel. De burgemeesters van de vier Noord-Brabantse gemeenten zijn op zoek naar de voedingsbodems en achtergronden van de ongeregelde heden in hun stad. Zij willen meer kennis over aanknopingspunten om adequaat te kunnen handelen ter voorkoming van, dan wel in de voorfase en de nasleep van ordeverstoringen. Het is belangrijk om te leren van wat er destijds is gebeurd. Het onderzoek heeft zich weliswaar overwegend op de 'avondklokrellen' gericht, maar de bevindingen en uitkomsten ervan zijn breder van toepassing op het voorkomen van en handelingsperspectieven tijdens maatschappelijke onrust en ordeverstoringen.

Die ambitie ligt ook onder de vraagstelling van het onderzoek. We wilden weten welke factoren maken dat het rond de invoering van de avondklok uit de hand liep. Maar ook welke verschillen en overeenkomsten tussen de vier gemeenten te zien

waren in de aanloop, het verloop en de afloop van de ongeregelde heden. Waar komt die onvrede over het landelijke en lokale overheidsbeleid vandaan? Waarom uit die onvrede zich soms in ordeverstoringen (en soms niet) – en wat zijn daar plausibele verklaringen voor? Wat zijn de *early warning signals*? Wat was de betekenis van sociale media? Waren er veel jongeren bij de ordeverstoringen en rellen betrokken? Waren de 'avondklokrellen' een nieuw fenomeen? Probeerden nieuwe groepen mensen, met andere motieven, of op een andere manier hun (politieke) claims te uiten tijdens de protesten rond de invoering van de avondklok?

Het rapport beoogt antwoorden te formuleren op dit soort vragen. Het is nadrukkelijk geen evaluatie van het optreden van gemeente, politie en handhaving. Het rapport is bedoeld om bestuurders, beleidsmakers en -uitvoerders handvatten te bieden met het oog op de toekomst. Wat kunnen gemeenten en hun samenwerkingspartners in het veiligheids- en sociaal domein doen in de opbouw van maatschappelijke onrust en de aanloop naar ordeverstoringen, maar ook in de nasleep ervan? En wat kunnen ze van de 'avondklokrellen' leren ter voorbereiding op nieuwe ongeregelde heden?

Methode

Het rapport bevat informatie uit verschillende bronnen, die in de periode november 2021 tot eind april 2022 is verzameld. Internationale literatuur is geraadpleegd over (actuele vormen van) maatschappelijke onrust, ordeverstoringen en rellen. Tijdens een online Academisch Atelier is met acht academische experts met deskundigheid op het gebied van rellen en crises stilgestaan bij de achtergrond, de aanleiding, het verloop en de aanpak van ordeverstoringen en rellen in het algemeen, de 'avondklokrellen' in het bijzonder.

Een kwantitatieve en kwalitatieve media-analyse is uitgevoerd, gericht op de periode tussen 23 en 30 januari 2021, gericht op wat er over de ordeverstoringen en rellen is gezegd en geschreven in traditionele media en op online platforms. De geanonimiseerde gegevens zijn geanalyseerd van de verdachten die tijdens de ongeregelde heden in Eindhoven, Breda, 's-Hertogenbosch en Helmond werden opgepakt.

Er zijn 64 professionals geïnterviewd die in functie waren tijdens de ongeregelde heden in de vier gemeenten. In 4 focusgroepen is met professionals en vooral bewoners,

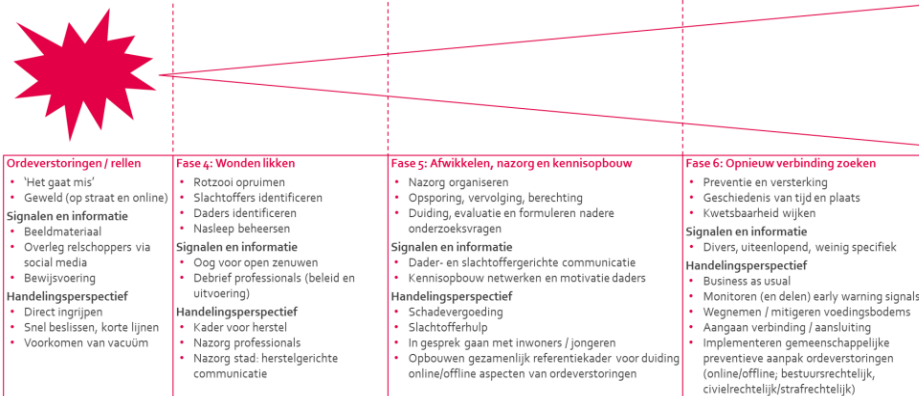
waaronder jongeren, gesproken (in totaal 34 personen). Met bestuurders en professionals (in totaal 18 personen) spraken we tijdens 3 reflectiegroepen over de betekenis van de 'avondklokrellen'. Deze informatie stelt in staat om een rijk beeld te schetsen.

Structuur van het rapport

Het rapport bestaat uit drie delen. Het eerste deel bevat, na een beknopte inleiding en verantwoording, een beschrijving van het verloop van de rellen per stad, met oog voor overeenkomsten en verschillen.

Vervolgens wordt in het tweede deel afgepeeld waarom het zo is gegaan. Eerst breder, vanuit literatuur over factoren die een rol spelen bij het ontstaan en verloop van maatschappelijke onrust en ordeverstoringen. Daarna wordt zoveel mogelijk chronologisch – én vanuit het perspectief van professionals – verder gewerkt vanuit het verzamelde materiaal. Het is onze keuze om de informatie te ordenen in zes tijdsfasen voor en na de rellen.

Het moment van de ordeverstoringen en rellen zelf krijgt summier aandacht. Daar is immers in eerdere evaluaties al uitvoerig op ingegaan. Het tweede deel vormt de kern van het rapport.

Informatie uit de verschillende genoemde bronnen is verwerkt in beschrijvingen van de verschillende fasen, die steeds zijn voorzien van praktische lessen en aanbevelingen. In het derde en laatste deel hebben we de belangrijkste bevindingen geordend en gekoppeld aan de belangrijkste vraag van de vier gemeenten: wat zijn de uitgangspunten om adequaat te kunnen handelen ter voorkoming van en bij vergelijkbare (dreigende) ordeverstoringen in de toekomst.

Opvallende bevindingen

Onder de belangrijkste bevindingen rekenen we in elk geval de volgende.

Inzicht in aanloop, verloop en nasleep avondklokrellen

Het is op basis van de verzamelde informatie goed mogelijk gebleken om gebeurtenissen en beïnvloedende factoren te schetsen langs de tijdslijn voor- en na de ordeverstoringen en rellen.

Het fenomeen 'avondklokrellen' uitte zich in de vier steden op uiteenlopende manieren.

In Eindhoven was op 24 januari sprake van grootschalige rellen, bewust aangewakkerd via landelijke *influencers* op online platforms, om vanuit gedeelde verantwoordiging, net als een week eerder op het Museumplein in Amsterdam, tegen een situatie van (vermeende) onrechtvaardigheid in actie te komen tegen overheid en gezag. De (landelijke) voormannen van bekende protestbewegingen tegen corona schaarden zich van meet af aan achter de ongeregelheden, net als de harde kern

supportersgroepen van diverse betaald voetbal organisaties, actiegroepen en groepen notoire ordeverstoorders. Het meeslepend effect van de massa bracht veel mensen op de been. Na de rellen was het in een aantal Eindhovense buurten nog dagen onrustig. Dat was merkbaar op sociale media, maar ook aan spanningen en olopjes in de buurten. Daar is integraal vanuit de keten op ingezet en escalatie is voorkomen.

Op sociale media werden de rellen in Eindhoven gepresenteerd als een voorbeeld waar 's-Hertogenbosch op 25 januari wel 'overheen' zou kunnen. Het was rond de jaarwisseling onrustig geweest, maar die dag ontstonden de ordeverstoringen plots en snel. De Graafsewijk (Barten-Zuid) vervulde op sociale media de bekende icon-functie als de *place to be*, maar vanuit deze wijk en buurt was weinig directe betrokkenheid bij de ongeregelheden, die zich vooral in het stadscentrum zouden afspelen. De vernielingen en plundersingen waren omvangrijk en bedreigend, maar de schaal was veel kleiner dan in Eindhoven. Er gingen veel opruiende maar vooral uitdagende berichten rond op sociale media. Onder jongeren ontstond een dynamiek van nieuwsgierigheid, sensatie, de avondklokmaatregel negeren, een feestje bouwen in de stad. Er zaten geen (landelijke) organisaties en/of *influencers* achter, vrijwel geen harde kern supportersgroepen, of notoire ordeverstoorders achter. Er was geen kerngroep, onderlinge samenhang in de groep relplegers was moeilijk te zien. In tegenstelling tot in Eindhoven was de inzet van de mobiele eenheid in 's-Hertogenbosch laat, beperkt en kortstondig.

In Breda en Helmond bleven de 'avondklokrellen' verhoudingsgewijs beperkt, maar maakten ze deel uit van een langere periode van maatschappelijke onrust en ordeverstoringen in de context van de coronapandemie. In **Breda** ging het om twee verschillende wijken met een sterk ontwikkeld wij-zij sentiment en een aanzienlijke mate van beslotenheid. De onderlinge betrokkenheid is steviger dan de band met de lokale overheid. Sinds de jaarwisseling van 2019 op 2020, en bij gelegenheid van een aantal voetbalwedstrijden, is er een aantal keren sprake geweest van felle ongeregelheden. Mensen praten er nadien niet over, melden niet en houden zich op zichzelf. Net als in 's-Hertogenbosch was er in Breda geen sprake van een duidelijke formele organisatie bij de 'avondklokrellen'. Wel werden sociale media gebruikt voor wat 'mobiliserende solidariteit' genoemd kan worden. De inzet van de mobiele eenheid was beperkt en kortstondig.

In **Helmond** is het in de zomer en het najaar van 2020 geregeld onrustig geweest, waarbij de mobiele eenheid werd ingezet. Vanwege familiebanden was het ook in Eindhovense buurten destijds onrustig. De aanleiding was een bokstoernooi, later in het jaar het vuurwerkverbod. De gemeente en de politie hebben van meet af aan gestuurd op de-escalatie (vanuit repressie, handhaving, maar vooral preventie). Bij de ongeregelheden in Helmond waren niet steeds dezelfde groepen (jongeren) betrokken. Een duidelijke regie, of een organiserende kern in de protesterende groepen was er niet, evenmin als een duidelijke betrokkenheid van de harde kern van supporters. Tijdens de 'avondklokrellen' stimuleerde de groeiende onrust in Eindhoven op 24 januari reuring in Helmond. Politie en jongerenwerk pikten signalen op dat mensen 's avonds de rellen in Helmond wilden voortzetten. Onder de groep die zich verzamelde, bevonden zich vooral jongeren uit Helmond, waarvan de politie vermoedde dat ze eerder op de dag ook in Eindhoven waren geweest. De (vroeg) inzet van de mobiele eenheid was beperkt en kortstondig. Op 25 januari circuleren in Helmond opnieuw oproepen om te rellen en vuurwerk af te steken. Er komen groepen jongeren bij elkaar. De politie is massaal op de been, de mobiele eenheid wordt opnieuw kortstondig ingezet zodra er met vuurwerk en stenen wordt gegooid, maar de situatie loopt niet uit de hand. De mobiele eenheid vertrekt naar 's-Hertogenbosch.

Verschillen en overeenkomsten tussen relplegers

Tijdens de 'avondklokrellen' heeft de politie in Eindhoven 142 personen opgepakt, in 's-Hertogenbosch 80, in Breda 17 en 10 in Helmond. Bij de ordeverstoringen in Eindhoven (58%) en 's-Hertogenbosch (31%) zijn verhoudingsgewijs meer mensen opgepakt dan in Breda (7%) en in Helmond (4%). De totale groep bestaat nagenoeg helemaal uit mannen; er zitten vijf vrouwen tussen (2%). De gemiddelde leeftijd is 24 en varieert van 13 tot 66. In alle steden is het gros van de relplegers jonger dan 30 jaar (81%). Ongeveer een vijfde van de groep is jonger dan 18 jaar (22%). Te oordelen naar de criminele antecedenten van de arrestanten was er een fors aandeel 'veelplegers'. De meeste van hen waren actief in Eindhoven (70% van de top 20).

Wat de **herkomst** van de relplegers betreft, kwam in Eindhoven ook het grootste deel van buiten. In Breda en Helmond kwamen de ordeverstoorders daarentegen vooral uit deze gemeenten zelf, dan wel direct uit de buurt. Voor 's-Hertogenbosch is ongeveer hetzelfde patroon zichtbaar. Vergeleken met de andere steden kwamen er in Eindhoven meer relplegers uit omliggende gebieden (38%) en van buiten de regio

(27%). Die laatste groep mensen, waaronder dus ook een flink percentage 'veelplegers', moest soms behoorlijke afstanden reizen om aan de rellen deel te nemen. Dit maakt het minder aannemelijk dat zij toevallig aanwezig waren en zich lieten meeslepen door de dynamiek ter plaatse.

Over de **motieven** van de relplegers tijdens de 'avondklokrellen' in de vier steden hebben we geen of weinig informatie uit de politiegegevens kunnen halen. Uit de verhoren van Bredase arrestanten weten we, dat ze zich vooral vanuit sensatie en coronaverveling hebben geroerd, al was er tevens sprake van frustratie over het overheidsbeleid. Uit andere bronnen weten we, dat tijdens de 'avondklokrellen' een kleine, zichtbare groep erop uit was om te rellen. De 'reizende matters', zoals ze wel zijn genoemd, vermoedelijk ook een deel van de 'activisten'. De politie wees in Eindhoven en 's-Hertogenbosch ook op 'plunderaars', die een demonstratie 'gebruiken'. Veel meer mensen kwamen een kijkje nemen en gingen meedoen – soms tegen hun eigen verwachtingen in. Sensatiezoekers vormden ook een grote groep op sociale media, dikwijls waren zij 'ondoordachte delers' van opruiende berichten, die zo toch een stevige bijdrage leverden aan de onrust. Een grote groep had zeker bezwaar tegen de coronamaatregelen. Vrij algemeen was ook het gevoel van onvrede onder mensen die zich door de overheid niet serieus genomen voelden. Hun ongenoegen balde samen en uitte zich rondom de avondklokmaatregel. Meedoen aan demonstraties hiertegen is dan een soort van politiek statement.

Vele relevante factoren, maar beperkt beïnvloedbaar

Zijn ordeverstoringen als de 'avondklokrellen' te voorkomen? Dat zal zeker niet altijd het geval zijn. Sommige factoren zijn gegeven, zoals de kwetsbare achtergronden van buurten en wijken, waar vaker en om uiteenlopende redenen rumoer is. Maar bijvoorbeeld ook de plek van de 'avondklokrellen' in de maatschappelijke emotionele tijdslijn van de coronacrisis, waar begin 2021 bij veel verschillende groepen in de samenleving sprake was van onvrede, onbehagen, verveling, gebrek aan vertrouwen in de overheid en haar vertegenwoordigers, en perspectief. Een factor van belang is daarnaast ook de omvang van de populatie die opkomt en het diffuse, gemêleerde karakter ervan (de vele verschillende soorten groepen), in relatie tot de responscapaciteit van politie en handhaving, het moment en de aard van de inzet ervan.

De 'avondklokrellen' zijn een nieuw soort ordeverstoring

De 'avondklokrellen' zijn wezenlijk anders dan de ordeverstoringen en rellen van vóór de coronapandemie. Die context kruiddde het mobilisatiepotentieel en was van invloed op de drijfveren van de relplegers, en bracht een ongekend divers geheel van groepen mensen op de been, die in het afkondigen en invoeren van de avondklok door de Nederlandse regering de steen des aanstoots vonden om hun ongenoegen en onbehagen te uiten ('straatpolitiek'), maar voor sommigen ook hun lust om een feestje te bouwen of te vechten. Ook de mate waarin en de verschillende manieren waarop sociale media een rol speelden in de aanloop, het verloop en de nasleep van de ongeregelheden maakte een verschil.

Sociale media maken een verschil

De sociale media speelden een rol van grote betekenis. Als een coördinatie- en aanjaagmiddel, dat *influencers* en *brokers* vanuit groepen met organiserend vermogen doelbewust gebruiken om ervaren onbehagen en boosheid te kanaliseren in protestbewegingen. Politie en handhaving ontlenen hier trouwens ook informatie aan en kunnen er invloed op uitoefenen.

De mobilisatie via sociale media blijkt op zichzelf niet altijd succesvol. De massale aanzuigende werking ervan werkt vooral in combinatie met rellen die al plaatsvinden en/of in een context waarbinnen organiserende netwerken elkaar al kennen. Het belang van sociale media als autonoom algoritme, dat groepen mensen in 'bubbels' concentreert, vervreemdt van én overvoert met informatie, mag evenmin worden onderschat, maar daar weten we nog relatief weinig over.

Het is belangrijk om te beseffen, dat die 'bubbels' nooit helemaal gesloten zijn geweest. Sociale media blijken vooral effectief in wisselwerking met de traditionele media. Deze nuance is van belang bij het taxeren van de mate waarin sociale media bijdragen aan het wel of niet uitbreken van ordeverstoringen.

Voornaamste handelingsperspectieven

Onder de belangrijkste handelingsperspectieven voor gemeenten rekenen we in elk geval de volgende.

Experimenteer met goede voorbeelden

In alle vier de steden zijn voorbeelden te vinden van een aanpak die op verschillende momenten als effectief is ervaren. Het is belangrijk om na te gaan of dergelijke *best practices* daadwerkelijk opnieuw of elders kunnen worden toegepast. Effectieve vormen om offline en online informatie te delen, te wegen en mee te nemen in besluitvorming zijn onmisbaar. Dat geldt met name vroeg in het proces, in de eerste twee fasen, als professionals in de buurten en wijken (vooral vanuit het sociaal domein en de handhaving) eerste ongerichte signalen opvangen. Deze *early warning signals* zijn lastig te duiden op hun betekenis voor de openbare orde en veiligheid, maar daar is waarschijnlijk wel aanzienlijke winst te behalen door de koppelingen tussen sociaal domein, leefbaarheid, openbare orde en veiligheid (OOV) te versterken binnen gemeenten. Burgemeesters zouden hier een nadrukkelijker rol in kunnen spelen, niet alleen vanwege hun formele positie in de driehoek (waar in evaluaties de meeste aandacht naar uitgaat), maar ook en vooral als zichtbare verbinder tussen die verschillende domeinen die werken en signaleren in de wijken.

Ontwikkel routine

Vanuit het motto 'wat je zelden doet, doe je zelden goed' is het niet meer dan logisch dat professionals vanuit veiligheid en welzijn in de gelegenheid zijn om routine op te doen. Dat gaat verder dan opleiden, trainen en oefenen. Dat is belangrijk, maar hoe meer het handelen tijdens crises – actief online en offline communiceren met uiteenlopende groepen (jongeren) – onderdeel is van het dagelijkse werk, hoe groter de kans dat het ook zo wordt gedaan in bijzondere en kritieke omstandigheden. De uitdaging zal blijven om 'in vreedstijd' relaties met korte lijnen aan te gaan én te onderhouden, waarlangs in crisistijd snel informatie kan worden uitgewisseld en geduid.

Ontwikkel een gezamenlijk referentiekader voor het interpreteren van online aangejaagde ordeverstoringen

Ontwikkel regionaal en landelijk een gezamenlijk referentiekader om (vroeg) signalen van ordeverstoringen, ongeregelde heden en rellen op sociale media te duiden.

Breng de verspreide initiatieven en informatiepunten op dit vlak zoveel als mogelijk in verband.

Wees bewust van onvermijdelijke versmalling van focus

Op weg naar 'het heetst van de strijd' versmalt de ruimte voor brede preventie naar repressie en minimalisering van escalatie. Tijdens de rellen zelf vernauwt de focus zich onvermijdelijk tot het beheersen van de schade, tot de inzet van repressieve middelen en het voorkomen van erger. Het is niet realistisch om meer te verwachten van bestuur, handhaving en politie. Naarmate de situatie weer normaliseert komt er direct weer meer ruimte voor het bredere perspectief en de koppelingen tussen sociaal domein, leefbaarheid, openbare orde en veiligheid. Het belang dat dit terugveren plaatsvindt zodra het kan, is groot.

Kijk breed zodra de situatie onder controle is

De gedachte dat sociologische verklaringen niet nodig zijn, maar dat het slechts om crimineel gedrag gaat dat aangepakt moet worden, laat zich begrijpen vanuit de hitte van het moment en de emoties van betrokkenen. Echter, het onderzoek laat ondubbelzinnig zien dat sociale omstandigheden en factoren die er al waren, deels onderdeel van de lokale geschiedenis, deels in de hand gewerkt of versterkt door de dynamiek van de coronacrisis, meespelen in het gedrag van relplegers en daarmee het verloop van de rellen beïnvloedden.

Het onderzoek voorziet niet in een receptenboek tegen ongeregelde heden of in een handleiding om ongeregelde heden aan te pakken.

Het fundamentele probleem blijft immers, dat we nooit zullen weten of andere keuzes, informatie of betrokkenheid van andere partijen destijds tot een wezenlijk ander verloop zouden hebben geleid. Daarom blijft het ingewikkeld (of zelfs onmogelijk) om een handleiding te maken die op alle situaties zou passen. Het model met zes fasen, voor en na de rellen, is echter tijdens het verzamelen van informatie behulpzaam gebleken om gegevens te ordenen en in gesprek te gaan met allerlei verschillende betrokkenen over de gebeurtenissen, hun rol daarin en zaken die op verschillende momenten in de tijd een rol speelden. Dat leverde inzichten op die helpen om de achtergronden, de aanloop, het verloop en de nasleep te begrijpen en op basis hiervan handelingsperspectieven voor gemeenten te formuleren.

Deel 1

In deel 1 introduceren we het fenomeen van de 'avondklokrellen'.

We bespreken de doelstelling van het onderzoek:

- Inzicht krijgen in de voedingsbodems en achtergronden van de ongeregelheden in Eindhoven, 's-Hertogenbosch, Helmond en Breda.
- Aanknopingspunten formuleren om adequaat te kunnen handelen voorafgaand aan, in de voorfase en in de nasleep van ordeverstoringen.

Daarnaast presenteren we de methoden van onderzoek, de gebruikte definities, en de structuur van het fasenmodel, dat we gebruiken om de 'avondklokrellen' te ontleden. Het zwaartepunt van de analyse ligt niet bij de ongeregelheden zelf, maar juist in de aanloop en nasleep ervan.

Ten slotte bespreken we de voornaamste overeenkomsten en verschillen tussen de vier steden in de manier waarop de 'avondklokrellen' zich hebben gemanifesteerd.

“Dit is crimineel gedrag. En dan gaan we niet zoeken naar diepe sociologische betekenissen of oorzaken. Crimineel gedrag, daar hebben we de politie voor.”

Mark Rutte, 26 januari 2021 (NOS)

Inleiding

Ongeloof en onbegrip overheersen in de dagen na de 'avondklokrellen' in verschillende Nederlandse steden. Tussen 23 en 27 januari is het onrustig op 21 plekken in het land.¹ Op de ene plek gaat het er harder aan toe dan op de andere: scherper geweld, vernielingen en soms plunderingen, confrontaties met de politie. In het nieuws domineert die rauwe kant. Nederland reageert afkeurend.

Als winkels het doelwit zijn, zoals in Eindhoven en 's-Hertogenbosch gebeurde, heerst grote verontwaardiging. Ondernemers hebben het al moeilijk zat tijdens de lockdown. Zij kunnen toch niets doen aan de pandemie, en net zomin als veel andere hardwerkende mensen zijn zij verantwoordelijk voor het overheidsbeleid. Want dat hapert en knelt, daar is iedereen het wel over eens. Op Twitter spreekt men van plundersaars en droeftoeters. Supportersverenigingen van voetbalclubs komen op voor 'hun stad' en willen 'hun ondernemers' beschermen tegen 'het tuig'. In de landelijke media veroordelen politici de gewelddadige onlusten en rellen als 'simpelweg crimineel gedrag'.²

Maar moet crimineel gedrag niet juist goed begrepen worden om het effectief te kunnen bestrijden en voorkomen? Is het wel verstandig om de 'avondklokrellen', of breder: de gewelddadige uitwassen van de maatschappelijke onrust tijdens de coronapandemie, te reduceren tot 'criminaliteit'? Tot gedrag dat niet begrepen hoeft

¹ <https://nos.nl/collectie/13858-rellen-na-invoeren-avondklok>.

² Een uitspraak van minister van Justitie Fred Grapperhaus: <https://www.telegraaf.nl/nieuws/661491247/chaos-en-plunderingen-bij-coronarellen-in-eindhoven>; <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5210573/grapperhaus-rellen-urk-eindhoven-amsterdam>

te worden – enkel de kop ingedrukt en bestraft. Het is duidelijk dat er tijdens de 'avondklokrellen' crimineel gedrag is vertoond, maar dat maakt de beweging van protest die in veel Nederlandse steden opborrelde niet crimineel als zodanig.

Bovendien waren de politici, maar ook de 'troepen' op straat, juist zo verrast, omdat ze iets zagen gebeuren, dat zich, naar hun idee, in deze vorm in Nederland niet eerder had voorgedaan – qua omvang, verloop, verspreiding, attitude en impact. In de context van de coronapandemie: een ongekend langdurige crisissituatie die iedereen raakte. De 'avondklokrellen' waren een fenomeen dat we nog niet kenden en dat in de kern ook moeilijk te begrijpen is, omdat het raakt aan allerlei fundamentele maatschappelijke ontwikkelingen. Daarom juist moeten we het ontleden, proberen te bevatten. Als we iets willen leren van de gebeurtenissen, dan kunnen we het ons niet veroorloven om die gebeurtenissen *niet* te willen begrijpen.

Doelstelling en onderzoeksvragen

De 'avondklokrellen' liggen alweer een poos achter ons. De coronamaatregelen zijn (voor nu) opgeheven. Dit biedt een adempauze om terug te kijken op een roerige tijd. Een tijd waarin ongebruikelijke wetten en regels golden, waar op diverse manieren tegen geageerd werd. De potentiële voedingsbodems voor onrust zijn niet verdwenen. Zorgen over polarisatie, wantrouwen en groeiende ongelijkheid maken het belangrijk om de 'waarom-vraag' te stellen over wat er begin 2021 is gebeurd.

De burgemeesters van Eindhoven, 's-Hertogenbosch, Breda en Helmond hebben van dichtbij met de 'avondklokrellen' te maken gekregen. Net als trouwens hun collega's in andere (Noord-Brabantse) gemeenten. Zij zien dat er in hun gemeenten allerlei spanningen heersen, die blijf geven van een toenemend wantrouwen van jongeren en jongvolwassenen jegens de overheid. Mensen hebben het gevoel dat ze niet mee mogen doen, mee kunnen doen, niet meer mee willen doen – en gaan met de rug naar de samenleving staan (Schuyt, 2006). Tijdens de 'avondklokrellen' uitte zich die

Intrigerend is trouwens de parallelie met het *frame* dat premier David Cameron in augustus 2011 over de hevige rellen in de Britse steden legde: 'criminality, pure and simple'. Zie hierover: Briggs et al., 2012; Moors, 2014.

maatschappelijke onrust – op een manier die beslist niet kan, maar die wel een boodschap in zich draagt.

De vier gemeenten namen daarom het voortouw om onderzoek te laten doen naar de achtergronden van deze ongeregelheden, liefst zoveel mogelijk vanuit een vergelijkend Brabants perspectief. Het doel van het onderzoek was om inzicht te krijgen in de oorzaken en het verloop van de ordeverstoringen, en tegelijkertijd om aanknopingspunten te vinden om opbouwende maatschappelijke onrust bijtijds te signaleren en tegen te gaan. Want spanningen belasten de samenleving en ontwrichten de leefbaarheid en veiligheid, in het bijzonder als ze zich – zoals bij de 'avondklokrellen' het geval was – zo snel en onverwacht grootschalig manifesteren.

Bovendien waren de vier gemeenten geïnteresseerd in de vraag waarom zich in Eindhoven en 's-Hertogenbosch, nadat het kabinet op 23 januari 2021 de avondklok had ingevoerd, ongeregelheden en rellen voordeden, maar in Breda en Helmond niet, of in veel mindere mate. Hoe ontstond het spreekwoordelijke 'kruitvat'? Wat valt er te zeggen over de lontjes die waren ontstaan, die professionals op straat ook wel zagen, maar die toch onverwacht in dat kruitvat sloegen? Daarnaast wilden de vier gemeenten weten wat de invloed is geweest van sociale media bij het ontstaan en verloop van de ongeregelheden. En een vraag was hoe het kwam, dat er – zoals in de media te lezen viel – zoveel jongeren bij de rellen betrokken zouden zijn geweest?

Een eerdere evaluatie reconstrueerde het optreden van gemeente, politie en handhaving in 's-Hertogenbosch en Eindhoven.³ In dit onderzoek, waarvoor in november 2021 opdracht is gegeven, gaan we dan ook niet in op hoe alle betrokken organisaties, diensten en groepen precies hebben gehandeld, op basis van welke informatie, scenario's en protocollen. Of over hoe precies met wie is gecommuniceerd, opgeschaald en afgebouwd – en of dat allemaal goed is gedaan. Dit rapport gaat niet over de rechtmatigheid en effectiviteit van overheidshandelen.

³ COT (2021). *Een machteloos gevoel. Leerevaluatie ongeregelheden Den Bosch 25 januari 2021*. Den Haag: COT/AON. Voor Eindhoven schreef het COT een vergelijkbaar verhaal: COT (2021). *Ongekende ongeregelheden. Leerevaluatie Eindhoven*. Den Haag: COT/AON.

Wat we met dit rapport wel beogen, is om juist aandacht te geven aan maatschappelijke breuklijnen en conflicten, aan het horen van mensen en meningen, het benoemen van verschillen van inzicht, aan het duiden van achtergronden. In die zin zijn de bevindingen en uitkomsten van het onderzoek breed toepasbaar, ook al waren de 'avondklokrellen' de aanleiding voor het onderzoek. Waar komt die onvrede bij veel mensen over het landelijke en lokale overheidsbeleid vandaan? Waarom uit die onvrede zich soms in ordeverstoringen (en soms niet)? Waren de 'avondklokrellen' een nieuw fenomeen? Probeerden nieuwe groepen mensen, met andere motieven, of op een andere manier hun (politieke) claims te uiten tijdens de protesten rond de invoering van de avondklok?

Maatschappelijke onrust is altijd en overal een gelaagd fenomeen. Soms is er scherpte, duiken complotten op die met een dwingende maar zeker niet altijd onbegrijpelijke logica van argumenten mensen onrustig maken (Harambam, 2017; Prooijen & Vugt, 2018; Schijvenaars, 2022). Soms is het meer een moeilijk te ontwarren kluwen van allerlei observaties die mensen bang en boos maken. Wie die gelaagdheid niet ziet, mist de bronnen van onrust in de samenleving en loopt daarmee het risico op de plank mis te slaan in een zoektocht naar oplossingen voor conflicten (Eysink Smeets, 2022; Harambam & Aupers, 2017). Dit geldt niet enkel in de fase van herstel en nazorg, maar belemmert tevens elke motivatie om van crises te leren, met mensen die protesteren in gesprek te gaan, en die inzichten te benutten om de voorfase in de crisisaanpak goed te herijken. De vier gemeenten zien het onderzoek daarom als een middel om de kennispositie en vooral het handelingsperspectief te versterken, zodat waar nodig en mogelijk kan worden gewerkt aan het wegnemen van de voedingsbodem voor protest en geweld.

Dit rapport doet verslag van een onderzoek naar de 'avondklokrellen' in vier Noord-Brabantse gemeenten. Het is geen beleidsadvies. Dat moet niet door elkaar lopen, zoals vaak wel gebeurt. Het rapport is bedoeld om heel precies te helpen kijken en duiden wat er te zien was. En om daarna hierover in gesprek te gaan, als overheid, als

handhaver, als professional, als wijkbewoner, als relschopper. Dat gesprek biedt perspectief op wat werkt en – vooral – wie daaraan bijdragen.

Het rapport is opgebouwd in drie delen. Een eerste deel waarin we het onderzoek inleiden en toelichten en een kort overzicht presenteren van de ongeregeldheden in Eindhoven, 's-Hertogenbosch, Breda en Helmond na de invoering van de avondklok. Het tweede deel beschrijft hoe de maatschappelijke onrust die zich uitte in de 'avondklokrellen' ontstond en ontwikkelde. Naar ons idee waren daar zes fasen in te onderscheiden: drie fasen vóórdat en drie fasen nadat de ordeverstoringen en rellen uitbraken. Aan elk van deze zes fasen besteden we een hoofdstuk. Het moment van de ordeverstoringen en rellen zelf krijgt summier aandacht. Daar is immers in de eerder genoemde evaluaties al uitvoerig op ingegaan. Het derde deel bevat een slothoofdstuk waarin we antwoord geven op de vraagstelling van het onderzoek.

Methode, definities en structuur

Hoe reconstrueer je het verhaal achter ordeverstoringen en rellen? En hoe vertel je dat verhaal vervolgens op een samenhangende manier? 'It's not what you look at that matters, it's what you see', schreef de Amerikaanse essayist en dichter Henry David Thoreau in zijn beroemde boek *Walden; or, Life in the Woods* (1854).

Er bestaat verschil tussen wat iemand in een bepaalde situatie waarneemt ('feiten') en hoe iemand die situatie ervaart ('perceptie'). Een schilderij is een doek waarop met paletmes en penseel verf is aangebracht. En het kan tegelijk een meesterwerk zijn dat diepe emoties raakt. Bij het onderzoeken van een subjectief beleefd, situationeel gekleurd fenomeen als onrust (die escaleert in ordeverstoringen) is dat onderscheid belangrijk. Wat voor de een bedreigend en gewelddadig is, ervaart de ander als een noodzakelijke demonstratie van ongenoegen, en weer een ander als sensatie in de stad.

In dit onderzoek besteden we veel aandacht aan de betekenissen die de 'avondklokrellen' hebben gehad voor de mensen die er direct mee te maken kregen. En wat de relevantie daarvan is met het oog op ordeverstoringen in de toekomst. Daar hebben we de dataverzameling op toegespitst. De dataverzameling begon na opdrachtverstrekking in november 2021 en werd eind april 2022 afgesloten. Voor het onderzoek hebben we de internationale literatuur over (actuele vormen van) maatschappelijke onrust, ordeverstoringen en rellen bestudeerd. Acht academische experts met deskundigheid op deze gebieden deelden met ons hun observaties en inzichten omtrent ordeverstoringen en rellen in het algemeen, de 'avondklokrellen' in het bijzonder, tijdens een online Academisch Atelier.

Voorts voerden we een (kwantitatieve en kwalitatieve) media-analyse uit over wat er tussen 23 en 30 januari 2021 met betrekking tot de ordeverstoringen en rellen is gezegd en geschreven in de traditionele media en op online platforms. Daarnaast kregen we van het College van Procureurs-Generaal toestemming om geanonimiseerde gegevens te analyseren van verdachten die in genoemde periode, tijdens de ongeregelde heden in Eindhoven, Breda, 's-Hertogenbosch en Helmond, werden opgepakt. Zodoende kregen we een beeld van (een deel van) de mensen die volgens de politie op locatie over de schreef leken te zijn gegaan en strafbare feiten zouden hebben gepleegd.

Hoog accent lag in dit onderzoek op gesprekken met mensen die de 'avondklokrellen' van dichtbij meemaakten. In totaal interviewden we 64 professionals die in functie waren tijdens de ongeregelde heden in de vier gemeenten. In elk van de gemeenten organiseerden we een focusgroep. Daarin voerden we het gesprek met 34 professionals en vooral bewoners, waaronder 15 jongeren. Verder gingen we tijdens drie reflectiegroepen met bestuurders en professionals (18 personen) in op de betekenis van de 'avondklokrellen' als een keten van elkaar opvolgende gebeurtenissen, die per gemeente weliswaar een unieke momentane situatie vormden, maar waar ook overeenkomsten in te herkennen waren.

Onrust, ongeregelde heden, rellen, verzet?

Bij het duiden van gebeurtenissen en situaties gebruik je taal om je mee uit te drukken. Daar zit meteen al een eerste vorm van duiding in. Dat was in de (sociale) media natuurlijk aan de hand, maar geldt ook voor de terminologie die we in dit rapport hanteren.

De gangbare term, gebruikt in de media, is 'rellen' – een allerminst neutrale term, met de connotatie van zinloos en richtingloos geweld. 'Relschoppers' zijn losgeslagen types die uit zijn op vernieling en agressie. De woorden 'verzet' of 'protest' leveren al heel andere associaties op. Deelnemers noemen zichzelf geen 'relschoppers'. Zij gebruiken geuzennamen als 'wappies' en 'd'reries', maar ook meer militante termen als 'strijders' komen voorbij.

In het onderzoek zijn we voorzichtig met de term 'rellen' (en aanverwante terminologie). Er zijn fasen geweest in de gebeurtenissen die we hier beschrijven, waarbij de termen 'rellen' en 'relschoppers' onverkort van toepassing zijn. Maar ook

dan zijn de mensen die het doen en onrecht plegen niet enkel 'relschoppers'. Het zijn ook inwoners van steden, die soms met serieuze problemen kampen, die een punt willen maken en die na afloop ook weer gewoon inwoners blijven – waar je als gemeente een relatie mee onderhoudt.

Fasering van de 'avondklokrellen'

De ongeregelheden in de vier gemeenten hebben relatief kort geduurd. Het betreft de uren dat (verboden) demonstraties en spontane manifestaties escaleerden, omdat vernielingen werden gepleegd op straat, geweld werd gepleegd tegen de politie, en winkels en bedrijven werden geplunderd. Dat zijn de 'avondklokrellen' in engere zin.

Tegelijkertijd is duidelijk dat deze gebeurtenissen een specifieke aanloop, ontwikkeling, verspreiding en afloop hebben gehad, zowel offline als online. Die voor- en nageschiedenis van de uren waarin de vernielingen, plunderingen en het geweld plaatsvonden, beschouwen we in dit onderzoek als onderdeel van de analyse van de voedingsbodem van de 'avondklokrellen'. De wetenschappelijke literatuur onderstreept namelijk hoe belangrijk het is om rellen te onderzoeken als processen met structurele achtergrondfactoren enerzijds en specifieke, incidentele of lokale factoren anderzijds. Die mix bepaalt de aard, de snelheid en de impact van rellen (Waddington, 1992; Postmes et al., 2013).

In ons onderzoek naar de 'avondklokrellen' hanteren we, zoals gezegd, een intuïtief model met zes fasen. Drie fasen gaan vooraf aan, en drie volgen direct op de

ordeverstoringen of rellen in engere zin. Deze fasering volgt uit de data en werd tijdens de reflectiebijeenkomsten met bestuurders en professionals breed herkend. Het model beoogt niet te verklaren, maar het ordent en biedt houvast om per fase te laten zien wat er gebeurde, hoe dat kan worden geduid en met welk handelingsperspectief gemeenten onrust en ongeregelheden zouden kunnen dempen of tegengaan.

In de beschrijving van de zes fasen besteden we aandacht aan sociaaleconomische omstandigheden en achtergronden die mensen en daarmee buurten kwetsbaar maken voor incidenten en spanningen die in rellen kunnen uitmonden. We kijken naar hoe spanningen oplopen, en welke (locatie specifieke) *triggers* hierbij een rol hebben gespeeld. Uit de wetenschappelijke literatuur komen legio relevante risicofactoren naar voren, maar blijkt tevens dat die factoren notoir onbetrouwbare voorspellers zijn. De experts waren tijdens het Academisch Atelier, net als de professionals die aan de reflectiebijeenkomsten deelnamen, kritisch over de voorspelbaarheid en de beïnvloedbaarheid van onrust en ongeregelheden. Die disclaimer hoort bij dit onderzoek. Maar samenhang zien en kunnen duiden helpt om gevoeligheid te ontwikkelen voor hoe rellen opbouwen en ontwikkelen. En daar is op te acteren. We laten zien hoe media en sociale media de stemming bepaalden en interfereerden met de gebeurtenissen op straat. Daar kan invloed op worden uitgeoefend. Belangrijk is ook om te reconstrueren wat mensen zelf denken waardoor de vlam in de pan sloeg. Welke patronen herkennen ze, welke groepen zien ze samengaan en solidariseren – tegen welke gezamenlijke vijand? Wie waren tijdens de 'avondklokrellen' wij en zij? Dergelijke patronen zien, helpt bij het beoordelen van situaties waarin spanningen ontwikkelen, ook al wil dat niet zeggen dat ze daarmee kunnen worden voorkomen.

Na verloop van tijd kregen de autoriteiten, dankzij het optreden van de politie, professionals uit het sociaal domein en ook groepen bewoners soms, weer greep op de openbare orde. Het is belangrijk om deze fasen van herstel, opsporing en vervolging, nazorg en evaluatie goed in beeld te brengen. Want in de nasleep van rellen kunnen gemeenten en politie feitelijk het best gegevens en inzichten verzamelen over wat er is gebeurd en die helpen om handelingsperspectief te versterken.

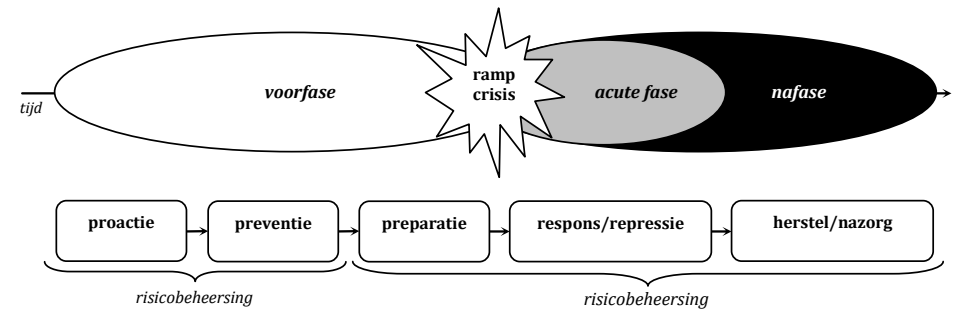
'In de menselijke samenleving begint niets met een schone lei', stelde de Amsterdamse socioloog Abram de Swaan treffend. 'Er is altijd iets aan vooraf gegaan dat in de herinnering voortleeft en waarop verwachtingen gebaseerd worden die gevolgen hebben voor wat er verder gebeurt.' (De Swaan, 1996, p.45) Elke volgende keer dat je handelen moet om ongeregelde heden in de stad te voorkomen, zijn diepliggende mechanismen, spelregels en pikordes daarom weliswaar goeddeels herkenbaar en logisch voor het ingewijde oog, maar verschillen in de context van tijd en plaats vereisen ook dat iedere situatie weer anders kan uitpakken en een eigen aanpak vergt (Dückers, 2021).

De informatie over de rol van sociale media, of over de achtergronden van de arrestanten, hebben we gebundeld en op een herkenbare plek in het rapport opgenomen. Dat geldt voor het mobilisatieproces via sociale media in de aanloop naar en vlak voor de ongeregelde heden, of juist vergeefse nieuwe mobilisatiepogingen onmiddellijk na de 'avondklokrellen'. Het leek ons logischer om daar in de fasen onmiddellijk voor en na de ordeverstoringen aandacht aan te besteden (respectievelijk fasen 3 en 4), dan verspreid in het rapport. Hetzelfde geldt voor de duiding van de achtergrondgegevens over de mensen die tijdens de ordeverstoringen zijn opgepakt. Die behandelen we geconcentreerd in de nafase van de ongeregelde heden (fase 5), want veel van deze informatie was in de praktijk ook niet veel eerder beschikbaar voor betrokkenen die zich in de wijken met preventie van maatschappelijke onrust bezighouden.

We sluiten dit rapport af met een concluderend hoofdstuk, waarin we de voornaamste bevindingen en handelingsperspectieven formuleren, die uit het onderzoek naar voren komen.

Schakels van de veiligheidsketen

De structurering van het rapport in drie fasen voor en na het moment van de 'avondklokrellen' sluit gemakkelijk aan bij de denkkaders achter de crisismanagementliteratuur (Dückers, 2012). De eerste drie fasen van de aanloop passen in de zogenoemde 'voorfase', de laatste drie van de afloop in de 'nafase'. Daar hoeven we niet uitgebreid bij stil te staan, maar het is goed om die relatie te onderstrepen.

Tot slot benadrukken we het belang om de opeenvolging van fasen als een samenhangend proces te blijven beschouwen. Ook al is dat in de praktijk feitelijk niet te doen. In de acute fase van de crisisbeheersing vindt logischerwijs een zekere mate van (cognitieve) verdichting plaats. In zo'n situatie moeten de autoriteiten en de professionals op straat met relatief weinig (valideerbare) informatie uiterst ingewikkelde knopen doorhakken, waarvan de consequenties vrijwel nooit bij voorbaat zijn te overzien. Er bestaat dan nauwelijks ruimte om rekening te houden met zaken die vanuit het perspectief van zorg, welzijn, educatie, *intelligence* relevant en nodig zijn voor de nafase van de crisisbeheersing én – in een nog later stadium – voor de voorbereiding van de risicobeheersing. Dat is alleszins begrijpelijk – maar het blijft een proces waarin de opeenvolgende fasen elkaar conditioneren.

De avondklokrellen: lokale verschillen en overeenkomsten

De lokale context is cruciaal voor het duiden van signalen van onrust als die nog niet of nauwelijks zichtbaar is. Maatschappelijke onrust en ordeverstoringen hebben een fysieke locatie. Onrust 'huist' ergens, op een plek waar je kunt staan én in een verhalende werkelijkheid, in de hoofden van mensen (Van den Brink, 2007). Zo kan het dat in de beeldvorming sommige wijken iconen zijn geworden van onrust en protest. Daar is het kennelijk altijd te doen. En dat beeld wordt vermenigvuldigd en uitvergroot in de traditionele media en op sociale platforms (Jenkins, 2006).

Wat er rond de 'avondklokrellen' precies gebeurde, verschilde van gemeente tot gemeente. In dit hoofdstuk zetten we de belangrijkste verschillen en overeenkomsten tussen de vier gemeenten puntsgewijs op een rij. Niet bij wijze van feitenreconstructie, maar omdat het voor een goed begrip van de fasering van de 'avondklokrellen' nodig is om een overzicht te hebben van wat er is gebeurd.

Eindhoven

In Helmond en Breda, maar toch ook in 's-Hertogenbosch waren de ongeregelde heden in de eerste plaats lokale aangelegenheden. Ze vonden plaats op bekende locaties in

buurten met een 'geschiedenis' van onrust. Een flink deel van de betrokkenen was bekend bij politie, handhaving, jongerenwerkers en sociaal werkers.

In Eindhoven daarentegen, kwamen mensen van ver om op 24 januari 2021 te demonstreren, naar het zich laat aanzien een deel van de mensen ook om te rellen. Dat betrof uiteenlopende groepen corona-demonstranten, voetbalhooligans en sensatiezoekers samen, naast groepen jongeren die vooral op het plunderen van winkels leken gericht. Onder hen zijn mensen met een strafblad. Op het 18 Septemberplein, waar de 'avondklokrellen' beginnen, vinden regelmatig (politieke) demonstraties en manifestaties plaats. De locatie is een anonieme ruimte, als het ware een neutraal politiek toneel. Politie en handhaving zijn voorbereid op demonstraties. Respondenten vanuit de politie geven aan, dat het contact met organisatoren van anti-coronademonstraties lastig is, omdat mensen komen protesteren en demonstreren vanuit maatschappelijk ongenoegen en een georganiseerd verband dikwijls ontbreekt.

Van Leiden en collega's (2009) onderscheidde drie typen rellen op basis van hun aanleiding. Bij massa-gestuurde rellen zorgt het meeslepende effect van een menigte dat een incident uitmondt in collectief geweld. Incident-gestuurde rellen zijn een reactie op een schokkende gebeurtenis (Waddington, 1992 noemde dat 'flitspunten'). Bij afspraak-gestuurde rellen wordt een confrontatie vooraf gepland. De 'avondklokrellen' zoals die zich in Eindhoven en 's-Hertogenbosch hebben voltrokken, bevatten eigenlijk alle drie deze elementen.

Gezien de snelle escalatie en massaliteit van wat er op 24 januari 2021 in Eindhoven gebeurde, ging het meteen na de afkondiging van de avondklok (20 januari) van kwaad tot erger en was er de dag nadat de avondklok van kracht werd (23 januari) sprake van grootschalige rellen (Adang et al., 2010). Er was een directe link naar de uit de hand gelopen demonstratie in Amsterdam op 17 januari, die landelijk veel media-aandacht kreeg. Nederland in Verzet (NIV) gebruikte dit momentum en het animo dat via online platforms werd getoond om naar Eindhoven te komen.

Dergelijke berichten verschenen vanaf 18 januari op sociale media, net als berichten dat de harde kern supporters van verschillende betaald voetbalclubs zich bij de NIV-demonstratie in Eindhoven wilden aansluiten. De voormannen van NIV, Nederland in

Opstand (NIO) en Pegida riepen op tot 'koffie drinken op eigen initiatief'. Meteen na de persconferentie waarop de avondklok werd aangekondigd ontstond grootschalig protest (40.000+: 'lockdown verstopperij'). Vrijwel direct werd op sociale media gesproken over het niet opvolgen van de avondklokmaatregel en werd opgeroepen tot geweld tegen de politie (vooral tegen de zogenoemde 'Romeo's'). Het aantal en de intensiteit van signalen dat harde kern supporters naar Eindhoven gaan komen nam toe (verwijzingen naar geweld en vuurwerk). De binnenstad wordt op de ochtend van 24 januari aangewezen als veiligheidsrisicogebied. De politie is massaal aanwezig, fouilleert preventief.

De onrust in Eindhoven vloeide niet voort uit relationele tegenstellingen of vijandschap tussen groepen. Al leek er wel wat ressentiment te bestaan onder wijkprofessionals over hoe de gemeente in 2019 met de Pegida-demonstratie was omgegaan. Eindhoven heeft relatief veel capaciteit op jeugd- en jongerenwerk. Jeugd- en jongerenwerk en handhaving geven aan goed te weten wat er speelt in de wijken. Maar er zit spanning op wat kan en wat gevraagd wordt. Jongeren uit Woensel gaven tijdens een focusgroep aan, dat de relatie met de wijkagenten veranderd is: 'Vroeger hadden we een wijkagent, en dan zeiden wij als kinderen gedag als die langskwam. Maar nu zie ik kinderen wegrennen voor de politie. Ze zijn bang dat ze een boete krijgen voor iets kleins.'

Respondenten in Eindhoven vertellen over het polariserende effect van de Pegida-demonstratie in 2019. Destijds liep een demonstratie uit de hand, waarop de burgemeester verdere demonstraties verbood – ook op 24 januari 2021 trouwens. Deze gebeurtenissen zetten 'kwaad bloed'. Sommige mensen voelen zich gekwetst dat Pegida ooit heeft mogen protesteren. Anderen zijn wezenlijk verontwaardigd over het verbod om te demonstreren.

Er was in Eindhoven een concreet incident dat verontwaardiging opriep: de avondklok. Er werd opgeroepen, vanuit gedeelde verontwaardiging, om tegen een situatie van (vermeende) onrechtvaardigheid in actie te komen. En er ontstond een situatie van mobiliserende solidariteit, die zich op sociale platforms en op straat manifesteerde, waarin grote groepen mensen die kwamen protesteren partij hebben gekozen tegen overheid en gezag. Als we afgaan op de beschikbare gegevens over de relplegers in Eindhoven, dan hebben we te maken met – in de typologie van Van Leiden et. al. (2009, pp. 87-91) – met alle drie de typen 'notoire ordeverstoorders':

'activisten', 'hooligans' en 'wijkverstoorders'. In de ogen van sommige groepen 'activisten' en 'hooligans' bestond de gelegenheid om ongestraft geweld te plegen: hun kat en muis spel met de politie. Het meeslepend effect van de massa van een of meer groepen relplegers, alsmede van (online) afspraken en organisatie vooraf, speelde in Eindhoven zeker een rol. Kortom, er was nogal wat aan de hand, dat als (een dreiging van) 'grootschalige rellen' kan worden gekenschetst.

Na de rellen op 24 januari blijft het een aantal dagen onrustig in de stad, vooral in de wijken, vertellen respondenten. Op Telegram blijven mensen oproepen doen om opnieuw te gaan rellen (zie gevalstudie in fase 4). Op 25 januari zou de Bijenkorf op het 18 Septemberplein opnieuw bestormd moeten worden. Voor vrijdag 29 januari komen oproepen om het winkelcentrum in Woensel te verbouwen. Aan geen van deze initiatieven wordt opvolging gegeven.

's-Hertogenbosch

In 's-Hertogenbosch was de situatie anders. Daar kwam op 25 januari 2021 een substantieel deel van de deelnemers aan de ongeregelheden vanuit direct omringende gemeenten. Hier begonnen mensen te verzamelen aan de rand van de Graafsewijk (Barten-Zuid). Logistiek is het een goede ontmoetingsplek, vertellen professionals uit de wijk, goed bereikbaar, dicht bij het centrum van de stad, dus een verrassing was het allerm minst dat mensen zich juist daar verzamelden. Bovendien was het er enkele weken eerder, tijdens de jaarwisseling, nog onrustig geweest, ontplofte een vuurwerkbom, ging een auto in brand en waren forse vernielingen aangericht. In de media werd de Graafsewijk, Barten-Zuid in het bijzonder – zoals vaak gebeurt – gerepresenteerd als een iconische locatie van onrust en onlusten.

Respondenten in 's-Hertogenbosch constateren een opmerkelijk verschil tussen de ongeregelheden tijdens de jaarwisseling en de 'avondklokrellen' ruim drie weken later: met Nieuwjaar zochten relschoppers de confrontatie met politie en brandweer, terwijl dat tijdens de 'avondklokrellen' niet het geval was. De verklaring die ze geven: 'Tijdens Oud en Nieuw kwam het vanuit de wijk, bij de avondklokrellen was het een bij elkaar geraapt zootje en liet men zich meezuigen.' 'Een aantal jongens was bij de rellen van Oud en Nieuw en bij de avondklok. Het feit dat er rellen waren met Oud en Nieuw heeft de drempel verlaagd om met de avondklok weer te gaan rellen. Dit heeft jongeren aangetrokken.'

Op sociale media werden de rellen in Eindhoven de vorige dag gepresenteerd als een voorbeeld waar 's-Hertogenbosch op 25 januari wel 'overheen' zou kunnen. De hele middag was het onrustig, maar volgens professionals in de wijk zagen ze geen signalen dat de situatie zou escaleren. Toch gebeurde dat: de ordeverstoringen ontstonden plots en snel. Vroeg in de avond togen groepen demonstranten, in totaal ongeveer 150, naar het stadscentrum. Er was sprake van een fysieke verplaatsing vanuit de wijk naar een anoniemer, publiek toneel. Daar richtten relschoppers vernielingen aan en werden winkels geplunderd. In deze groepen figureerden overigens nauwelijks bewoners van Barten-Zuid. Het waren vooral jongeren en jongvolwassenen uit andere wijken en omliggende gemeenten. Maar de icoonfunctie van de wijk heeft ongetwijfeld bijgedragen, zoals respondenten benadrukten, aan het op de been brengen van veel mensen die wel in waren voor een oploopje, die sensatie zochten en nieuwsgierig waren naar wat er ging gebeuren.

De vernielingen en plunderingen in 's-Hertogenbosch waren omvangrijk en bedreigend, maar de schaal was veel kleiner dan in Eindhoven. Er gingen veel opruiende maar vooral uitdagende berichten rond op sociale media. Onder jongeren ontstond een dynamiek van nieuwsgierigheid, sensatie, uitdaging, los gaan, de avondklokmaatregel negeren, een feestje bouwen in de stad, vertelde iemand die was opgepakt en gestraft. De belangrijkste verschillen met de Eindhovense situatie waren, dat zich in 's-Hertogenbosch geen (landelijke) voormannen van de bekende protestbewegingen tegen corona achter de ongeregelde heden schaarde, en vrijwel geen harde kern supportersgroepen, of notoire ordeverstoorders uit het horeca-circuit. De inzet van de mobiele eenheid van de politie en de Koninklijke Marechaussee (KMar) was kortstondig, de groep viel snel uiteen.

Respondenten waren verbaasd over de samenstelling van de groep die tijdens de Bossche 'avondklokrellen' werd opgepakt. Er was geen kerngroep zichtbaar. Niemand had de *lead*. Onderlinge samenhang in de groep relplegers was moeilijk te zien. Onder de mensen die zijn opgepakt zaten mensen van verschillende leeftijden, uit verschillende wijken, met en zonder antecedenten. Tijdens de ongeregelde heden werd wel samen, optrekkend in kleine groepjes die elkaar kenden, veel agressie ten toon gespreid: 'Jongeren die elkaar nog nooit gezien hebben samen op plunderpad'.

Breda

In Breda vormen twee kwetsbare wijken het toneel voor ongeregelde heden na de invoering van de avondklok: Hoge Vucht en Tuinzigt. Op 24 januari zijn er verschillende online oproepen om te gaan rellen in Hoge Vucht. Jongerenwerk geeft daar signalen over af, waarop politie en handhaving acteren. Hoge Vucht wordt een veiligheidsrisicogebied, politie en handhaving zijn er heel zichtbaar aanwezig, sociale media worden gemonitord. Winkels, horeca, wijkcentra worden gesloten. Hoewel er veel mensen op straat zijn, gebeurt er vrijwel niets. Gemeente en politie hadden vol ingezet op het beheersbaar houden van de situatie in Hoge Vucht tijdens de jaarwisseling. Iedereen stond klaar om snel te handelen.

Een respondent benadrukt dat ze: 'met meelezen op sociale media (...) daar een echt grote rel hebben voorkomen. Het was een enorme samenwerking tussen partners, gemeente en private ondernemingen om rellen te voorkomen. Dat heeft goed gewerkt.'

Het was er de afgelopen jaren vaker onrustig, met name tijdens de jaarwisseling. In 2019-2020 waren de rellen in Hoge Vucht landelijk nieuws: veel geweld richting de politie en grootschalig ingrijpen door de mobiele eenheid. Een jaar later zetten politie en gemeente samen stevig in op repressieve interventies en op 'sfeerbeheer': professionals met een achtergrond in de horeca en de GGZ die op straat in gesprek gaan met mensen, normen en grenzen aangeven en de-escalerend werken. Tijdens de jaarwisseling 2020-2021 bleef het dankzij deze inzet rustig in Hoge Vucht, maar tijdens een focusgroep gaven bewoners aan dat ze hun wijk deze avond hadden ervaren 'als een soort oorlogsgebied'.

Tijdens de focusgroep tonen bewoners en professionals in Hoge Vucht zich eveneens kritisch over de pogingen van de gemeente om aansluiting te zoeken bij wat bewoners kunnen en willen. Goede initiatieven, maar ze hebben weinig bereik vanwege een tekort aan wijkagenten, jongerenwerkers, maar ook een stop op tweedelijnszorg. Bewoners wijzen voorts nog op het beperkte aantal eigen plekken voor jongeren in de wijk. De gemeente zou er onvoldoende in slagen om de echte probleemjongeren, die overlast veroorzaken en soms crimineel gedrag vertonen, te bereiken. Tot slot wezen zij op de concurrentie tussen verschillende bewonersinitiatieven, waardoor het uiteindelijke resultaat minder is dan zou kunnen.

Op 24 januari gaat ook een oproep rond op Facebook om in Tuinzigt te verzamelen: 'Wie tegen de avondklok is, verzamelen op Tuinzigt kort voor 21.00 uur. Weg met de avondklok, weg met Rutte'. Tuinzigt is een 'volksbuurt' met een homogener groep bewoners dan Hoge Vucht. De wijk ligt vlak bij het stadion van NAC en een deel van de harde kern van de supporters woont er. De buurt kenmerkt zich door hechte familiebanden en sterke sociale cohesie en controle: ons-kent-ons. 'Daar ruiken ze het als je van buiten de wijk bent,' zei een van de respondenten. In Tuinzigt wonen veel kwetsbare mensen. De bewoners hebben een afkeer van de overheid en de politiek. 'Ze hebben schijt aan autoriteit', zeggen professionals die in de buurt werken.

Die avond komt een groep van ongeveer 70 mensen bijeen. De sfeer kantelt op het moment dat er brandjes worden gesticht. De politie trekt terug, in afwachting van versterking. Volgens respondenten is dat precies de bedoeling van de betogers: de mobiele eenheid naar de buurt lokken voor een kat-en-muisspel. Overigens zonder 'de wijk te slopen, want daar zijn ze trots op'. Iedereen weet precies wat ze moeten doen en hoe de politie te werk gaat. Volgens deze respondenten was dan ook geen sprake van een via Facebook online aangejaagde ordeverstoring (Vgl. Dijk et al., 2013). Het was wat in Tuinzigt en onder de harde kern NAC-supporters aldaar vaker gebeurt: een verzetje waarmee de buurt als het ware een statement maakt. Er worden barricades opgeworpen, winkelruiten vernield en de mast van een beveiligingscamera gesloopt. Nadat een noodbevel is afgegeven, grijpt de mobiele eenheid in. Na een kwartier neemt de politie weer over en keert de rust terug.

Wat Hoge Vucht en Tuinzigt gemeen hebben is een sterk ontwikkeld wij-zij sentiment en een aanzienlijke mate van beslotenheid. De onderlinge betrokkenheid is steviger dan de band met de lokale overheid: we regelen het zelf wel. Professionals geven aan dat de meldingsbereidheid in beide wijken laag ligt. Dat geldt ook voor de ordeverstoringen die sinds de jaarwisseling van 2019 op 2020 een aantal keren hebben plaatsgevonden. Mensen praten er niet over, melden niet en houden zich op zichzelf.

Helmond

De onrust en ordeverstoringen in Helmond vinden plaats in de wijken Binnenstad en Noord. Het zijn kwetsbare wijken met serieuze problemen rondom jeugdcriminaliteit en drugshandel. Jongeren uit Helmond-Binnenstad en Helmond-Noord geven aan dat

er onvoldoende ruimte voor hen is, wat ook leidt tot onderlinge concurrentie om de ruimte op straat, ook buiten coronatijden (zie: Beke et al., 2013). In beide wijken zijn buurthuizen, maar een aantal is de afgelopen jaren gesloten. Jeugd- en jongerenwerk is actief, maar kampt met capaciteitsvraagstukken op momenten dat er veel behoefte bestaat. Er zou ook sprake zijn, vertellen respondenten, van strengere surveillance op jongeren uit Helmond-Binnenstad en Noord, zodat die constant het idee hebben in de gaten gehouden te worden.

In Helmond is het in de zomer en het najaar van 2020 geregeld onrustig geweest. Er waren ongeregelde rondom een bokstoernooi/bokstrainingen in het Weverspark in Helmond-Binnenstad. Uiteindelijk heeft de mobiele eenheid moeten ingrijpen. Vanwege familiebanden was het ook in de Eindhovense wijk Tongelre destijds onrustig rondom dit Helmondse evenement. In november 2020 zijn rond het sportcomplex De Braak in Helmond-Noord ongeregelde rondom geweest. Aanleiding vormde het vuurwerkverbod. De politie heeft geïnventariseerd wie aan de ongeregelde had meegedaan en deze personen hebben allemaal een brief van de burgemeester op de mat gekregen. Deze twee gebeurtenissen maakten de gemeente Helmond attent op het belang van sturing op de-escalatie. Daar waren niet steeds dezelfde groepen (jongeren) bij betrokken. Van een duidelijke regie, of een kern in de protesterende groepen was volgens respondenten van politie en jongerenwerk geen sprake. Evenmin was er een duidelijke betrokkenheid van de harde kern van supporters van Helmond Sport.

Dat was ook tijdens de 'avondklokrellen' het beeld. Meteen op zondagmiddag 24 januari vindt de groeiende onrust in Eindhoven weerklank in Helmond. Politie en jongerenwerk pikken signalen op dat mensen 's avonds de rellen in Helmond willen voortzetten. Ondanks de avondklok verzamelt een groep van ongeveer 50 mensen bij het sportcomplex De Braak, waar het in het najaar ook onrustig was naar aanleiding van het vuurwerkverbod. Onder de groep bevinden zich vooral jongeren uit Helmond, waarvan de politie vermoedt dat ze eerder op de dag ook in Eindhoven zijn geweest. *Hooligans* manifesteerden zich niet tijdens corona-protesten. De politie merkt dat de sfeer dreigt om te slaan, zet de mobiele eenheid in en die drijft de groep uiteen richting de binnenstad. De situatie is daarna snel rustig.

Op 25 januari signaleert jongerenwerk opnieuw oproepen om te rellen en vuurwerk af te steken. Er komen inderdaad jongeren bij elkaar, in de buurt De Wilma, die brand stichten en vernielingen aanrichten. Op het hoogtepunt zijn er naar schatting 150-200 jongeren, verspreid over de buurt. De politie is massaal op de been, de mobiele eenheid wordt opnieuw kortstondig ingezet zodra er met vuurwerk en stenen wordt gegooid, maar de situatie loopt niet uit de hand. De mobiele eenheid vertrekt naar 's-Hertogenbosch.

Ook op 26 januari pikt de politie signalen op over mogelijke rellen, dit keer bij winkelcentrum De Bus. Jongerenwerk is hier 's middags aanwezig, maar treft niemand aan. Vervolgens zijn er nog signalen dat er rellen zouden plaatsvinden bij de Jan Linders. Een groep van harde kern Helmond Sport supporters werpt zich op als beschermers, maar er wordt van dit initiatief geen gebruik gemaakt. Uiteindelijk blijft het rustig.

Deel 2

**'Rellen ontstaan niet zomaar, daar gaat een
gelaagdheid aan fasen aan vooraf.'**

Politieagent

In deel 2 beschrijven we hoe de maatschappelijke onrust die zich uitte in de 'avondklokrellen' ontstond en ontwikkelde. Daar waren zes fasen in te onderscheiden: drie fasen vóórdat en drie fasen nadat de ordeverstoringen en rellen uitbraken.

Aan elk van deze zes fasen besteden we ruim aandacht. Hierdoor ontstaat een beeld van de achtergronden en voedingsbodem, maar ook van wat er in de nasleep van de ordeverstoringen en rellen allemaal is gebeurd.

Het moment van de ordeverstoringen en rellen zelf krijgt summier aandacht. Daar is immers in andere evaluaties al uitvoerig op ingegaan.

Fase 1: setting the scene

Maatschappelijke onrust concentreert zich zelden op onverwachte plaatsen. Ongeregeldheden die hieruit voortvloeien evenmin. Er is altijd sprake van een stapeling van risicofactoren. Dat gold ook voor de 'avondklokrellen' in Helmond, Breda, 's-Hertogenbosch en Eindhoven.

De vier Brabantse steden kennen elk een lokale geschiedenis van tijd en plaats die samen het toneel vormden voor de uiteindelijke 'avondklokrellen'. Elk van de steden kent buurten met een 'reputatie', als het gaat om maatschappelijke onrust en ongeregelde buurten. Buurten waar bekende problemen spelen, waar mensen boos zijn, en die boosheid niet kwijt kunnen. Tegelijkertijd zijn de bewoners trots op de buurt, voelen ze betrokkenheid bij elkaar en hun buurt, ervaren ze wellicht ook de veiligheid om hun onvrede te uiten over wat 'de overheid' doet. Het zijn buurten en wijken die de afgelopen decennia achtereenvolgens probleem-, kracht- en prachtwijken zijn genoemd: De Barten-Zuid in 's-Hertogenbosch, Oud-Woensel, de Bennekel en Tongelre in Eindhoven, De Hoge Vucht en Tuinzigt in Breda, en Helmond-Noord, de Wilma en Helmond-Binnenstad. Deze wijken kennen elk eigen sociale staat-straatdynamieken (Moors, 2008; Slooter, 2018; Slooter 2021).

Belang van de lokale context

In fase 1 is er feitelijk nog niets aan de hand. Althans, niet iets dat per se concreet op onrust duidt, of op het risico van ordeverstoringen. Professionals die in de buurten werken, herkennen wel signalen van onvrede, want die zijn er bijna altijd. De vraag is hoe je kunt duiden wat die signalen betekenen. Risico op escalatie is er in beginsel

altijd, maar het gebeurt niet vaak; dus hoe weeg je het moment en de aard van ingrijpen?

Vanuit de literatuur bezien, is er wel een aantal relevante gezichtspunten te formuleren om die lokale context te taxeren. Een klassiek gezichtspunt, ten eerste, is dat van de buurteffecten en de samenhang daartussen. Dan gaat het al snel over de kwaliteit, de toegankelijkheid en de bereikbaarheid van voorzieningen, hoe kansontwikkeling werkt en stereotypering doorweegt. Onrust en ongeregelde buurten bekijken als een vorm van 'straatpolitiek', ten tweede, is niet zozeer een nieuw, maar wel een gedurfd en vooral lonend perspectief. Het ziet de manier waarop mensen zich uiten – relplegers inclusief – als een manier van politiek bedrijven, statements maken, laten merken dat je er bent. Ook al is de goegemeente niet zo gewend om die signalen als 'politiek' te beschouwen. Deze twee zienswijzen presenteren we bij fase 1.

Daarnaast zijn er nog twee relevante gezichtspunten om maatschappelijke onrust te duiden. Die presenteren we bij fase 2. Het betreft, in de derde plaats, de handhavingsopgave die altijd, van dag tot dag, in kwetsbare wijken en buurten aan de orde is. Handhaving als een vorm van onderhoud, zou je kunnen zeggen. Als laatste perspectief, ten vierde, onderstrepen we het belang om vanuit zogenoemde 'risicosituaties' te kijken naar wat er in kwetsbare buurten speelt. Niet, zoals meestal gebeurt, vanuit een risicofactorenperspectief, maar vanuit een situationeel interactieperspectief. Dat biedt namelijk inzicht in welke stapelingen van harde en vooral zachte factoren een voedingsbodem voor onrust vormen (Wikström & Treiber, 2017; Wikström, Mann & Hardie, 2018).

Onrust en buurteffecten

Sommige buurten en wijken zijn (van oudsher) behept met ongunstige sociaaleconomische en culturele omstandigheden die de vatbaarheid vergroten voor incidenten en spanningen die kunnen uitgroeien tot vormen van collectief geweld. Daar begint het verhaal van maatschappelijke onrust. De kwetsbare wijken van nu zijn over 't algemeen al langer geen paradijs op aarde geweest (Moors, 2008).

Het gangbare beeld is dat van 'volksbuurten': arbeiderswijken met een stelsel van normen en waarden dat onmiskenbaar afweek van wat in de wereld buiten en in de burgermaatschappij *bon ton* was, zoals de socioloog Van Doorn (1954) het fenomeen

definieerde. Onderling sterk verbonden, zich zeer bewust van zichzelf als 'de ander' en daarom weinig meegaand als het over overheid en instituties ging. Verzet tegen de autoriteiten zat ingebakken. Er woonden mensen die met hard werken de kost verdienden. Maar binnen die groep bestonden grote verschillen, niet alleen in wat men 'had', maar ook in wat men ervoor over had om het beter te krijgen: voor zichzelf en vooral voor de kinderen. De armste inwoners vielen buiten die structuren: zij waren op zichzelf aangewezen, want om geholpen te worden, moet je ooit iets terug kunnen doen. De verschillen – en daarmee de conflicten – tussen mensen zijn er altijd groter geweest en gebleven dan de overeenkomsten.

Buurtbewoners, jong en oud, communiceren in (offline en online) sociale netwerken. Over kansen en beperkingen, over goede en slechte plekken, of over hoe het hoort, ambities die wel of niet kunnen, gedrag dat al dan niet wordt geaccepteerd. Normen spelen eveneens een belangrijke rol in sommige buurten, omdat buurtbewoners er onderling sterke opvattingen over wat goed, fatsoenlijk en normaal is op nahouden. Kinderen en jongeren krijgen veel mee van hoe ouders zich bewegen en handhaven in de buurt. En ze hebben zelf ook weer *agency* in de buurt. Binnen en tussen die netwerken ontstaan zo allerlei socialisatie-effecten in een wijk, met onmiskenbaar ook intergenerationale aspecten, zeker daar waar de (ervaren) collectieve daadkracht (*collective efficacy*) sterk is (Visser, Bolt & Van Kempen, 2015).

Sociale desorganisatie is eveneens een bekend buurteffect. Er bestaat verband tussen ongewenst en/of delinquent gedrag en (industriële) economische ontwikkeling, hoge verhuismobiliteit, anonimiteit tussen burens, spanningen tussen etnische groepen, weinig lokale organisaties en kansarmoede onder jongeren. In wijken waarin de sociale samenhang zwak is, werken de mechanismen van formele en informele sociale controle minder. Het voorzieningenniveau hangt direct samen met de kansenontwikkeling van buurtbewoners. Een van de belangrijkste institutionele contexten is de basisschool, maar bijvoorbeeld ook buurt- en inloopcentra, bibliotheken, laagdrempelige welzijnsvoorzieningen, dagopvang en poliklinieken. Niet alleen het aantal voorzieningen telt, maar juist de kwaliteit, de toegankelijkheid en de bereikbaarheid. Iets soortgelijks geldt voor de kwaliteit van de gebouwde omgeving en de openbare ruimte (Visser, Bolt & Van Kempen, 2015).

De gezondheidsverschillen tussen mensen in 'goede' wijken en 'slechte' wijken zijn gigantisch (RVS, 2020). Dat trekt bij grote groepen mensen een wissel op het vertrouwen in de overheid en dat leidt tot maatschappelijke onrust. Er is nog bijna geen onderzoek naar gedaan, maar de eerste aanwijzingen zijn er dat het hebben van een sterk sociaal netwerk ook bij arme mensen een goede voorspeller is van een gezond leven. Bovendien bestaat er een sterk verband tussen 'slechte' wijken, opleidingsniveau en gezondheid (Bovens & Wille, 2012). In die wijken wonen concentraties van laagopgeleide mensen en hun levensverwachting is lager, hun gezondheid wordt op jongere leeftijd slechter, hun ziektebeelden verschillen (CBS, 2020).

Wijken en hun bewoners kunnen voorts lijden onder (impliciete) publieke stereotypering in de media of door overheidsorganisaties, gezagsdragers en politici. Dat kan gaan over de huidige bewoners, maar ook over de geschiedenis van de buurt (bewoning), over de bebouwde omgeving, de fysieke conditie van winkelcentra of de openbare ruimte. De kern van dit buurteffect, zoals Visser, Bolt & Van Kempen (2015) het beschrijven, is het ervaren van stigmatisering en dat correleert met de gezondheid en het welbevinden – ook van jongeren. Negatieve invloed dus op het zelfbeeld, de gezondheid én de concrete kansen van buurtbewoners.

In de wijken in de Nederlandse steden waar de afgelopen twee jaar veel maatschappelijke onrust was, spelen veel van deze buurteffecten, bij aanzienlijke groepen bewoners. Met veel mensen en jongeren gaat het goed, met sommigen minder en een belangrijke constatering is, dat die groep vanwege de coronapandemie is gegroeid. Zeker onder jongeren is dat het geval (GOR, 2022). Jongeren in de leeftijd van 16 tot 21 jaar kampen met hun mentale gezondheid. Wat hen raakt, is dat ze de afgelopen twee jaar hun (bij)baan kwijt waren, minder naar school konden, niet op vakantie, bij hun ouders zaten, geen uitzicht hadden op een eigen plek om te wonen, weinig inkomen hadden en dat de buurt waar ze met hun ouders woonden voor hen nauwelijks voorzieningen bood.

Elders in de stad en via online platforms zien deze jongeren in kwetsbare wijken dat die maatschappij-van-gelijke-kansen, die samenleving-van-wie-echt-wil-en-doorzet-gaat-het-maken, voor hen weinig in petto heeft. Ook in Nederland is de sociale mobiliteit afgenomen en namen inkomensverschillen toe. Jongeren uit kwetsbare

wijken ervaren geen rechtvaardigheid, geen uitgestoken hand van de overheid, maar ongelijkheid, een kloof tussen henzelf en de mensen – leeftijdgenoten soms – die hoogopgeleid zijn en het hebben gemaakt. Dat roept boosheid op, redeneerde Michael Sandel in zijn boek over de hedendaagse meritocratische maatschappij (Sandel, 2020). Een gevoel dat er op ze wordt neergekeken, want de *winner*s hebben 'eigenhandig' iets bereikt, zijn jou niets verschuldigd, daar hoef jij dus niet bij aan te kloppen, want jij bent degene die niet kon meekomen, de laagopgeleide *loser*.

In een eerdere studie liet Sandel (2012) trouwens al zien, dat in de neoliberale samenleving de hoogopgeleide elite zich terugtrekt in hun eigen 'virtuele skybox' (Mellink & Oudenampsen, 2022). Er is weinig contact met de rest van de maatschappij. Sandel (2020) noemt dat 'meritocratische verwaandheid': mensen die het gemaakt hebben, denken dat ze dat uitsluitend aan zichzelf hebben te danken en dat achterblijvers dat dus vooral aan zichzelf hebben te wijten. Verschillende studies laten daadwerkelijk zien, dat ook in Nederland hoogopgeleide respondenten meer vooroordelen hebben over laagopgeleide mensen dan over andere groepen die doorgaans slachtoffer zijn van discriminatie (zoals moslims en Turkse migranten, of mensen die arm, obees en laagopgeleid zijn). Deze laatste groep bleek het minst geliefd (zie bijvoorbeeld: Kuppens et al., 2018).

Sandel (2020) verklaart vanuit deze mechanismen de actuele boosheid en polarisatie in de politieke en publieke meningsvorming. Centrumlinkse politieke partijen zijn zich meer gaan verbinden met de hoogopgeleide elite dan met de arbeidersklasse. Die keert zich hierdoor naar populistische, rechts-nationalistische of chauvinistische politici en partijen, die de wereld in eenduidig zwart/wit kunnen uitleggen, vanuit de idee dat 'het volk' de werkelijke macht representeert in een democratie (Rosanvallon, 2020, pp. 27-75), en die met graagte erkennen dat laagopgeleide, gewone mensen er bekaaid afkomen in de 'diplomademocratie' (Bovens & Wille, 2012) van overheid en politiek. Deze verschuiving is op veel plekken heel zichtbaar geweest bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022.

Als mensen ervaren dat hun integriteit en rechten geschonden worden, dan willen ze die situatie veranderen en tekenen ze protest aan. Krijgen ze geen gehoor, dan volgt escalatie. In veel kwetsbare wijken is dat gevoel van niet gehoord worden en machteloosheid endemisch. Daar zijn (ervaren) breukvlakken ontstaan, die als een

self-fulfilling prophecy gaan werken en verklaren waarom zij zich niets van ons aantrekken. En dat is een voedingsbodem voor escalatie van protest (Postmes, Bezouw & Kutlaca, 2014).

Onrust en 'straatpolitiek'

Onrust en ordeverstoringen hebben ook met politiek te maken. Relschoppen doet apolitiek aan, maar heeft vrijwel altijd een politieke betekenis. Rellen zijn 'straatpolitiek', aldus Kaulingfreks (2017).

Zoals Jacques Rancière (1995) liet zien, draait politiek in de kern om het meningsverschil. Rellen zijn een vorm van *unruly politics* (Kaulingfreks, 2015): geen bewuste (partij)politieke strategie om een maatschappelijke verandering te realiseren, maar een vorm van actieve ontwrichting waarmee mensen die zich politiek niet gerepresenteerd voelen, aandacht vragen voor maatschappelijke kwesties. Het gaat dan enerzijds over het gevoel dat protest en geweld de enige manier is om gehoord te worden, anderzijds om de overheid te laten zien dat mensen – jongeren in het bijzonder – zich teweer kunnen stellen (Sieckelinck, 2017; Abdallah & Kooijmans, 2021).

In rellen zitten altijd twee emoties, schrijft Kokoreff (2008): woede over onrechtvaardigheid en marginalisering, naast verlangen naar emancipatie en erbij horen. Groepen mensen die zich machteloos voelen tegenover overheden gaan zich buiten de gebruikelijke fatsoensnormen en het consensusmodel van de politiek bewegen en met controversiële en verstorende acties 'straatpolitiek' bedrijven. Het is hun strijd en hun manier om zich af te zetten tegen het institutionele politieke bedrijf, waarvan zij vinden dat het hen niet ziet staan. Zo maken mensen onwillekeurig een identiteit voor zichzelf – een politieke identiteit.

Deze zienswijze op sociale onrust en rellen als 'straatpolitiek' onderstreept de breuk tussen groepen mensen, jongeren in het bijzonder, de politiek en het overheidsgezag. Over en weer is weinig begrip, respect, of neiging om een brug te slaan. Jongeren met een migratieachtergrond gaan nog minder vaak naar de stembus dan hun ouders (Lubbers, Sipma & Spierings, 2021). Voor Nederlandse politici is aan hen geen eer te behalen. Politici verdiepen zich liever niet in de achtergronden van de onrust en ongeregelheden en zodoende evenmin in de onderwerpen die deze jongeren

aankaarten en belangrijk vinden. Deze jongeren ervaren op hun beurt geen enkele band met of begrip voor de prioriteiten die Nederlandse politici lokaal of landelijk stellen. Het gevolg is dat jongeren de overheid en de politiek vooral als repressief en niet-inclusief ervaren. Ze kunnen er niet op terugvallen, ze voelen zich niet vertegenwoordigd door de mensen in de gemeenteraden en het parlement, de taal die ze spreken en de thema's die ze benadrukken.

Signalen en informatie

In fase 1 is er veel en diverse informatie beschikbaar over wat mogelijk aanknopingspunten zijn voor maatschappelijke onrust. Maar die informatie is erg diffuus, niet specifiek en bij uitstek situationeel.

Er spelen, zoals we zagen, allerlei elkaar onderling conditionerende buurteffecten in kwetsbare wijken, waardoor spanningen kunnen ontstaan en oplopen. Of dat gebeurt, wordt mogelijk zichtbaar als groepen mensen actief een uitlaatklep gaan zoeken en zich over situaties gaan uiten waar ze boos over zijn. Dat gebeurt offline en online, in de vorm van oploopjes of ongeorganiseerde oproepen om in verzet te komen, op allerlei verschillende manieren. Die boodschap moet serieus geadresseerd worden. Maar wat die precies zegt, blijft ingewikkeld, omdat er in deze fase nog geen gemeenschappelijk referentiekader bestaat onder professionals om offline en online uitingen te monitoren en te duiden.

Tal van professionals die we spraken, gaven aan dat ze vanuit de gemeente c.q. de OOV-afdelingen toch betrekkelijk weinig *rapport* hebben met de bewoners van de kwetsbare wijken. Ze vinden dat ze niet goed genoeg weten wat er speelt, en dus ook niet adequaat kunnen monitoren of er onrust aankomt. In hun beleving is die informatiepositie verslechterd, naarmate professionals van gemeentelijke diensten en politie uit de buurten en daarmee de haarvaten zijn verdwenen. Tegelijkertijd constateren professionals ook dat er in deze wijken wel vaker reuring is. Daar kan en moet je vanuit OOV niet steeds bovenop duiken. Want een direct verband met ongeregelheden of rellen is er meestal niet.

Vrijwilligers die bij welzijnsorganisaties in de wijken werken, voelen zich dikwijls overvraagd door de gemeente. Respondenten uit Eindhoven gaven aan, dat ze steeds meer participatie van de bevolking vragen, maar niet zo goed weten hoe ze daarmee

moeten omgaan. En bezuinigingen treffen vooral professionals en vrijwilligers die het sociale middenveld faciliteren. Zo zijn enkele jaren geleden de opbouwwerkers afgeschaft, aldus een respondent, maar recent heeft de politiek het er weer over dat er in de buurten iets moet gebeuren, dat er misschien wel weer opbouwwerkers moeten komen. Ook onder Bredase professionals klinken kritische geluiden over de capaciteit, de samenwerking, de voeling met de bewoners in de kwetsbare wijken die het hardst ondersteuning nodig hebben, en de inzetbaarheid op straat van jeugd- en jongerenwerk en welzijnswerk.

Effectieve vormen om offline en online informatie te delen, te wegen en mee te nemen in besluitvorming zijn onmisbaar. Dat geldt met name vroeg in het proces, in de eerste en de tweede fase, als professionals in de buurten en wijken (vooral vanuit het sociaal domein en de handhaving) eerste ongerichte signalen opvangen. Deze *early warning signals* zijn lastig te duiden en hun betekenis voor de openbare orde en veiligheid is moeilijk interpreteerbaar. Maar daar is waarschijnlijk wel aanzienlijke winst te behalen door de koppelingen tussen sociaal domein, leefbaarheid, openbare orde en veiligheid (OOV) te versterken binnen gemeenten. Nog preciezer, door gezamenlijk vroege signalen transdisciplinair te inventariseren, te beoordelen en te duiden, zodra maatschappelijke onrust wordt opgepikt. Burgemeesters zouden hier een nadrukkelijker rol in kunnen spelen, niet alleen vanwege hun formele positie in de driehoek (waar in evaluaties, zoals ook die van de 'avondklokrellen' in Eindhoven en 's-Hertogenbosch, de meeste aandacht naar uitgaat), maar vooral ook als de zichtbare verbinders tussen die professionals uit de verschillende domeinen die werken en signaleren in de wijken.

Handelingsperspectief: verbinding zoeken

Feitelijk gaat het in deze eerste fase om doeltreffend regulier beleid, dat gericht is op het wegnemen van voedingsbodems in de wijken waar mogelijk kwetsbaarheden (buurteffecten) bestaan, zoals we die in dit hoofdstuk beschreven. Kort samengevat hebben we het dan over 'algemene preventie': het investeren in publieke gezondheid, leefbaarheid, maatschappelijke activering van mensen die het moeilijk vinden of hebben om aan te haken, vanwege allerlei verschillende achterliggende problemen.

Daarnaast is het in deze fase belangrijk om in beeld te hebben welk potentieel er onder buurtbewoners zit om – offline of online – hun ongenoegen en meer of minder geëxpliciteerde beeldvorming van falende overheden, met 'straatpolitieke' middelen te manifesteren. Dan hebben we het in essentie over wat een professional uit Breda kernachtig verwoordde: 'We moeten als de bliksem connectie gaan maken.'

Dat klinkt misschien wat obligaant. Bovendien plegen gemeenten al inzet op dit gebied met hun jeugd- en jongerenwerk, de sociale wijkteams en anderszins. Maar tegen de ervaren werkelijkheid dat de 'participatiesamenleving' toch vooral een bezuinigingsoperatie is geweest, valt moeizaam op te boksen. Op dat punt is het verstandig om simpelweg te handelen en consequent de verbinding te zoeken. Door vanuit verschillende professionele disciplines in gesprek te gaan met jongeren en mensen in hun dagelijkse omgeving van wonen, werken, school – en de 'third places' waar zij zich ophouden (Oldenburg, 1989). En dat gesprek zou in de kern over hen moeten gaan – een niet onbelangrijk accent. Over wat zij zien dat er speelt, over waar zij mee zitten, wat zij nodig zouden hebben om zichzelf en hun naaste omgeving van familie en vrienden vooruit te helpen.

-
- Kies voor inzet op een sterk sociaal weefsel in kwetsbare buurten.
 - Doe dat uitvoerend, met professionals die rapport hebben met bewoners van die buurten.
 - En die in staat zijn om jongeren en jongvolwassenen het (mentaal, pedagogisch, sociaal, cultureel en economisch) kapitaal aan te reiken, dat ze nodig hebben om zichzelf te helpen.
 - Investeer op vroeg en transdisciplinair inventariseren, beoordelen en duiden van signalen van maatschappelijke onrust.
 - Ondersteun dat proces bestuurlijk: het is belangrijk dat 'de politiek' en 'het gezag' laten zien dat ze oor en oog hebben voor wat er in die buurten speelt.
 - Integraal en transdisciplinair werken is cruciaal, dus achter de schermen gaat het om het stelselmatig uitwisselen van beelden, oordelen en handelingsbesluiten.
-

Fase 2: polariserende pandemie

Met de uitbraak van de coronapandemie nemen maatschappelijke spanningen toe, met name bij groepen die al voor de coronacrisis in een kwetsbare positie zaten. Verveling en frustratie komen steeds openlijker naar boven. Het handhaven van de coronamaatregelen wordt steeds lastiger.

Op 11 maart 2020 was corona officieel een pandemie, het begin van een wereldwijde crisis, die in zijn gevolgen voortduurt tot op de dag van vandaag. De opbouw van lokale spanningen rond de invoering van de avondklok in Eindhoven, Helmond, 's-Hertogenbosch en Breda is zonder deze mondiale en landelijke crisiscontext niet te begrijpen.

Internationaal neemt vanaf het najaar van 2020 het aantal corona-gerelateerde protesten toe (Zwet et al., 2022). Zowel protesten voor een strenger coronabeleid (Brazilië, Mexico, China), als protesten tegen genomen coronamaatregelen. Op het moment dat de avondklok wordt ingevoerd, is Nederland al in 'harde lockdown'.⁴ In de winter van 2020-2021 was de polarisatie rond corona landelijk gaan groeien. De groep

⁴ Op grond van wetenschappelijk onderzoek naar de aanwezigheid en activiteit van mensen op straat valt te betwijfelen of het afkondigen van de 'avondklok' een efficiënte maatregel is geweest, althans in de context van de lockdown die destijds al van kracht was (Rosenkrantz Lindegaard, 2022; Suonperä Liebst & Appelman, 2021).

⁵ Soortgelijke bevindingen zijn gedaan in de VS, waar uit onderzoek blijkt dat strengere coronamaatregelen alleen tot meer protesten leidden in gebieden waar al voor de pandemie een hoge mate van ongelijkheid was, en al meer onvrede heerste (Iacoella et al., 2021).

mensen die ontevreden was over het gevoerde beleid nam toe in aantal en zichtbaarheid. Opvallend is dat deze onvrede zich leek te organiseren langs al bestaande maatschappelijke scheidslijnen, die daardoor nog eens worden aangescherpt. De coronacrisis lijkt als een katalysator te werken voor al bestaande onvrede en wantrouwen bij groepen die al voor de coronacrisis kwetsbaar waren (Kritzinger, et al., 2021).⁵

Of de coronapandemie de nieuwe splijtzwam was (waar die dikwijls voor wordt gehouden), valt te betwijfelen. In verschillende studies werd weliswaar aangetoond dat het vertrouwen in de Nederlandse (landelijke en lokale) overheid in de loop van de coronacrisis sterk daalde (Engbersen et al. 2021b; Krouwel et al., 2021; Den Ridder et al., 2021). In het onderzoek *De maatschappelijke impact van COVID-19* zagen we het percentage respondenten dat (veel) vertrouwen heeft in de overheid ook dalen van 69 procent aan het begin van de pandemie (april 2020) tot slechts 29 procent anderhalf jaar later (september 2021) (Engbersen et al., 2021b). Dat kwam door het in de ogen van veel respondenten 'zwalkende' coronabeleid, maar ook de Toeslagenaffaire (zie ook: Kanne & Driessen, 2021).

Tegelijkertijd zagen we dat laag vertrouwen in de overheid geen verschijnsel is, dat alleen voorkomt onder de minderheid van vaccin-critici, al bestaat er wel een sterk verband tussen het niet bereid zijn te vaccineren en gering vertrouwen in de landelijke en lokale overheid, dat op zijn beurt weer samenhangt met een (uiterst) rechtse politieke oriëntatie (Engbersen et al., 2021a). Deze scheidslijnen zijn echter niet nieuw. Door De Voogd en Cuperus (2021) wordt het omschreven als het verschil tussen de 'buitenstaanders' en 'gevestigden'. Corona was geen nieuwe splijtzwam,

maar maakte de bestaande breuklijnen die de 'buitenstaanders' ervoeren vooral veel merkbaarder.

Overigens is dat geen goed nieuws, eerder een venijnige onderstroom van de coronapandemie als een langdurige crisis: ook al blijft er juist voor gematigde of ambivalente opinies en posities ruimte in de publieke meningsvorming, de bestaande maatschappelijke breuklijnen raken almaar dieper ingeëtd (Bochove, Moors & Schijvenaars, 2022).

Onmiskenaar lopen de spanningen op

Deze bevinding van de coronacrisis als katalysator van al bestaande problemen, sluit aan bij het beeld dat wordt geschetst door de geïnterviewde professionals in de vier Brabantse steden. Zij zien vrijwel allemaal – meer of minder expliciet – de onrust als een gevolg van (politieke) keuzes die gemaakt zijn op landelijk niveau. Landelijke zorgen als de toeslagenaffaire, woningnood, slechte aansluiting arbeidsmarkt, en het bezuinigen op zorg- en welzijnsprofessionals komen in veel interviews naar boven als de voedingsbodem van de 'avondklokken'. 'Die onvrede is als een waakvlammetje waar door de avondklok benzine op is gegooid', zei een jongerenwerker uit Eindhoven.

Uit opiniepeilingen van het RIVM blijkt dat in januari 2021 een grote meerderheid van de Nederlanders voor strengere maatregelen is, dan op dat moment gelden, ook voor de invoering van de avondklok. Maar de maatregel roept ook weerstand op. Onder jongeren kan de avondklok bijvoorbeeld op beduidend minder steun rekenen, aldus het Trendonderzoek Corona en Gedrag van het RIVM. Daarnaast is er een aantal felle tegenstanders met veel volgers op sociale media, die door de traditionele media op de voet worden gevolgd (Bochove & Kraaijeveld, 2021). Onder leiding van Willem Engel stapte de groep 'Viruswaarheid' naar de rechter om de avondklok aan te vechten.

Volgens het onderzoek *Maatschappelijk beeld in Coronatijd (#3)* van het SCP en het RIVM blijkt in maart 2021, dat in de periode rond het invoeren van de avondklok de houding van mensen jegens corona en coronabeleid polariseerde. Dat was met name tussen jong en oud het geval, alsook tussen mensen met en zonder verhoogde gezondheidsrisico's. Het wederzijds begrip en vertrouwen tussen deze groepen nam af (Bochove et al., 2021).

Respondenten in de vier gemeenten wezen op deze ontwikkeling. In het bijzonder vroegen zij aandacht voor de situatie waarin jongeren zich destijds bevonden. 'Corona is een soort van aanleiding geweest', vertelde een respondent. 'Maar de prestatiedruk en de uitzichtloosheid die al lange tijd heersen onder jongeren zijn een voedingsbodem. Het zicht op een vaste baan en een eigen woning is al een lange tijd erg ver weg. Het traditionele toekomstbeeld ontbreekt voor veel jongeren en er is ook geen alternatief voor in de plaats gekomen. Ondertussen stijgt de eenzaamheid en daar is corona als een lont in het kruitvat bovenop.'

Verharding van debatten in de landelijke politiek noemen de respondenten eveneens als een factor. Over wel of niet vaccineren, over de horecasluiting – iedereen heeft er *strong feelings* bij. Er wordt landelijk, in media en politiek, volgens respondenten steeds vaker opgeroepen tot haat en geweld. Dat zie je dan, volgens hen, op lokaal niveau meteen terug.

Als spanningen zich duidelijker beginnen af te tekenen in de kwetsbare wijken, blijken twee invalshoeken zinvol om maatschappelijke onrust te duiden. Waar het in fase 1 dan vooral gaat over de samenhang tussen buurteffecten en 'straatpolitiek', staan in fase 2 twee andere gezichtspunten centraal. Het ene gezichtspunt betreft de handhavingsopgave die altijd, van dag tot dag, in kwetsbare wijken en buurten aan de orde is. Het andere perspectief is om vanuit zogenoemde 'risicosituaties' in kwetsbare buurten te kijken, vanuit een situationeel interactieperspectief. Van belang is namelijk dat inzicht ontstaat in welke stapelingen van harde en vooral zachte factoren een voedingsbodem voor onrust vormen (Klomp et al., 2014).

De diepere lagen onder maatschappelijke onrust

Iedereen werd geraakt door de belemmeringen die het virus met zich meebracht. De *lockdowns* hadden een sterke psychologische impact, bij mensen in het algemeen en bij jongeren in het bijzonder (Brooks et al., 2020). Recent onderzoek van het CBS en het netwerk Gezondheidsonderzoek bij rampen (GOR) onderstreept dat het ervaren levensgeluk van jongeren in 2021 hard daalde, ze hadden mentale klachten, last van stress en hadden suïcidale gevoelens (CBS, 2022; GOR, 2022). Verder zijn er sterke aanwijzingen dat de *lockdowns* tot agressie vanuit frustratiestress leidden. Jongeren in het bijzonder konden niet meer doen wat ze voor ogen hadden. De doelen die ze wilden bereiken en verwachtingen die ze hadden, leken verder weg dan ooit. Daar viel

voorlopig niets aan te veranderen. Niemand had controle over de situatie en dat leverde stress op. Agressief handelen geeft in deze context een gevoel van beheersing en autonomie: dat je toch iets hebt teweeggebracht (Leander et al., 2020).

Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) wijst erop, dat op een aantal gebieden de psychologische impact van de pandemie ernstiger kan zijn bij laagopgeleide mensen, migranten, mensen met een arbeidsbeperking en jongeren. Dat was vooral met betrekking tot werk zichtbaar, omdat binnen deze groepen flexibele dienstverbanden in getroffen sectoren als de horeca en evenementenbranche relatief vaak voorkwamen (Muns et al., 2020). Het inkomensverlies dat hieruit voortvloeide en op de langere termijn de littekeneffecten van verlies van werk en toekomstperspectief kan effect hebben gehad op het psychisch welbevinden van met name deze groepen.

Het aandeel mensen met een laag psychisch welbevinden begon in de zomer van 2020 te stijgen en die stijging zette door (Marangos et al., 2020; GOR, 2022). Dat betekent dat bij deze groepen gevoelens van isolement en onzekerheid samenvallen met de ervaring geen kant meer op te kunnen vanwege geldgebrek. Ook op het gebied van onderwijs waren vergelijkbare ontwikkelingen zichtbaar. Jongeren die een beroepsopleiding volgden (vooral de studenten aan de entreeopleidingen, die zonder startkwalificatie zijn begonnen) ervoeren druk en demotivatie vanwege een tekort aan stageplaatsen en leerbanen, met studievertraging tot gevolg en een beperkt toekomstperspectief (meer netwerk; diploma; werk; respect) voor ogen (Engbersen & Omlo, 2020).

Risicosituaties

Onrust broeit lang, voordat ongeregelde heden opvlammen. Achteraf laat zich dat altijd best netjes reconstrueren. Voorafgaand is het ook te zien, maar lastig te beoordelen. Deels heeft dat te maken met dat we risico's als factoren beschouwen en niet als situaties. Risicofactoren hebben als voordeel dat ze doorgaans aardig meetbaar zijn, maar het nadeel is dat we niet goed weten hoe we de situationele samenhang tussen factoren moeten duiden. De *scripts* laten zich nu eenmaal veel moeilijker vaststellen: daar is systeeminformatie (*big data*) bij nodig, maar juist ook interpretatie door mensen die dicht op de situatie en context zitten, het verhaal van die situatie en context kunnen lezen, bijna aanvoelen waar risico's mogelijk samenkomen op een bepaald moment (zie bijvoorbeeld: Moors & Dücker, 2016).

Een risicosituatie is een stapeling van hardnekkige sociale problematiek (werkloosheid, armoede, multiproblematiek in gezinnen), gekoppeld aan twee andere fenomenen. Ten eerste bezuinigingen op *outreaching* werken, of eerder nog het terugtrekken op kerntaken en hierdoor de geringe inzet op sociale cohesie en verbinding, bij woningcorporaties, preventief buurt- en jongerenwerk en niet in de laatste plaats de politie in de wijk (IJ&V, 2020).

Het andere fenomeen is de geringe responsiviteit van overheden en uitvoeringsorganisaties, waar een onderzoekscommissie van de Tweede Kamer zich in 2020 over boog. De Nationale Ombudsman Reinier van Zutphen poneerde bij die gelegenheid de vuistregel, zoals *de Volkskrant* het samenvatte: 'dat zo'n 80 procent van de burgers geen problemen met de overheid heeft, maar dat de 20 procent die dat wél heeft, zelden maar één probleem heeft. 'Dan stapelt het zich van jeugdzorg tot schulden en toeslagen.' De overheid kijkt volgens Van Zutphen te veel naar het eigen beleid en de organisaties die dat uitvoeren en te weinig naar de burger die met al die loketten te maken heeft, terwijl die juist centraal zou moeten staan.' Daar groeit onbegrip en onvermogen om met overheden in gesprek te blijven: met grote woorden, een 'democratisch tekort'.

Uit het SCP- rapport *Werelden van Verschil* (Huijink et al., 2015) bleek dat veel jongeren een grote afstand ervaren ten aanzien van de Nederlandse samenleving. De latere SCP-studie *Ervaren discriminatie in Nederland II* (Andriessen, et al., 2020) verhoogde de feestvreugde niet. Vergeleken met vijf jaar eerder ervoeren ongeveer net zoveel inwoners van Nederland discriminatie, namelijk 27%. Er was sprake van een opmerkelijke groei in omvang en ernst van ervaren discriminatie in het onderwijs. Ook ervoeren mensen (vergeleken met 2013) meer discriminatie op grond van geslacht en lichamelijke beperkingen. Voor Turkse en Marokkaanse Nederlanders gold dat niet, want die bleken minder discriminatie te ervaren dan in 2013, maar zijn in 2020 wel nog steeds de groepen waar wel de meeste discriminatie werd gevoeld, in het bijzonder zo lieten de cijfers zien, onder jongeren (Andriessen et al., 2020). De gevolgen van ervaren discriminatie zijn groot: mensen kunnen zich terugtrekken uit de samenleving, het vertrouwen verliezen in instituties of afhaken als het om onderwijs of werk zoeken gaat.

Het institutionele vertrouwen ligt in Nederland nog hoog, na een fikse dip rond 2015. Dat betreft trouwens in het bijzonder de politie (Schaap, 2018, pp. 278-292). Volgens de *Vertrouwen- en Reputatie Monitor* die de politie eind 2018 liet uitvoeren, stijgt het vertrouwen van burgers in de politie (maar daalt overigens het vertrouwen dat politiemensen in hun eigen organisatie hebben).

Vertrouwen, onbehagen en pessimisme zijn evenwel niet gelijk verdeeld over bevolkingsgroepen. Opleidingsniveau doet ertoe, bijvoorbeeld, leeftijd ook, geslacht veel minder. Hoe hoger het inkomen, hoe minder onbehagen. Mensen met weinig of modaal inkomen zijn pessimistischer dan mensen met een hoog inkomen of juist bijna niets te besteden. Lager opgeleiden hebben minder vertrouwen dan hoger opgeleiden, maar ze hebben weer meer vertrouwen in de private dan in de publieke sector, waar dat bij hoger opgeleiden andersom is. Jongeren hebben over het algemeen meer vertrouwen en zijn minder pessimistisch dan ouderen, vrouwen minder dan mannen maar als het over publieke en private instituties gaat juist weer wat meer dan mannen. Mensen met een migratieachtergrond wantrouwen vaker andere mensen, maar hebben meer vertrouwen in banken en grote bedrijven dan mensen met een westerse of Nederlandse achtergrond.

Hetzelfde beeld geven *grosso modo* de cijfers over onbehagen en pessimisme: wantrouwen gaat gepaard aan zowel meer onbehagen als meer pessimisme, vooral met betrekking tot publieke institutie. Gegeven die tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen in het vertrouwen en gezien de verbanden tussen vertrouwen met zowel onbehagen als pessimisme, concludeerde het CBS, net voordat de coronapandemie in Nederland hard toesloeg, liggen maatschappelijke spanningen voor de hand (Schmeets & Exel, 2020; zie ook Kuppens et al., 2019). Twee jaar later becijferde het CBS dat ondanks de pandemie het vertrouwen in de medemens in de tweede helft van 2021 sterk steeg. Ook het vertrouwen in de pers groeide door, terwijl het vertrouwen in de Tweede Kamer en politici weer daalde (Schmeets & Exel, 2022).

Hoe precies de causale verbanden lopen tussen vertrouwen, onbehagen en pessimisme blijft een *'well-tossed spaghetti'* (Putnam, 2000, p. 137). Maar er zijn onderstromen vol boosheid en wantrouwen jegens de overheid. De onvrede van burgers in het algemeen en van jongeren met een migratieachtergrond in het bijzonder neemt toe. Hun *'Unsicherheit'* – een term van Zygmunt Bauman – groeit

eveneens: onzekerheid die een diep gevoel van onveiligheid geeft, waar groepen mensen zich – in hun eigen buurt, de buurt die zij als eigen ervaren – bedreigd voelen door invloed en ingrijpen van buitenaf, door verlies van terrein, vrij letterlijk, en van zeggenschap, omdat ergens waar je niet bij kunt iets besloten of gedaan wordt dat jou raakt (Van Dijk & Moors, 2018). Deze kluwen van onzekerheid, onveiligheid, onbehagen, wantrouwen en pessimisme trekt een wissel op de relatiegerichte manier waarop overheden verbonden willen zijn bij kwetsbare wijken (Van Dijk & Moors, 2018; Peeters et al., 2020). En als dan ook nog aan de legitimiteit van de overheid (en haar besluiten) wordt getwijfeld, of dat die wordt ontkend, dan zijn we een eind van huis.

In kwetsbare wijken leven breed verspreide, serieuze gevoelens van er niet bij horen, niet kunnen bijbenen, uitsluiting, achterstelling of achterstand. Die teruggaan op de steeds ingewikkelder opgave om iemand te zijn in de Nederlandse samenleving: een groots identiteitsvraagstuk dat tegelijkertijd zo pijnlijk klein en individueel is: wat denk je dat anderen denken dat je waard bent? Rondom de 'avondklokrellen', in het hart van de pandemie, waren toekomstperspectieven omfloerst en veel jongeren boos, of vol onbegrip op zijn minst, over de manier waarop de overheid met coronamaatregelen omging en niet voldoende afstemde op wat jongeren op dit vlak bezighield (Han et al., 2020; Nisa et al., 2020).

Tel hierbij op dat het maatschappelijke en politieke debat steeds meer op Twitter-lengte wordt gevoerd, met scherpe opposities. Die continue invloed van sociale media op het debat is invasief. De door McLuhan (1994) geschetste *medium is the message*-werkelijkheid in *optima forma*: het *live streamen* van gebeurtenissen, *events*, en dus ook rellen door de deelnemers zelf, heeft een enorme aantrekkingskracht en dito bereik in zijn eigen *niche*. Dat werkt mobiliserend. Zowel op anderen (jongeren, omstanders), maar werkt ook door in de reguliere media, die op hun beurt het lokale nieuws, of de stellingname van een eloquente groep, 'verheffen' tot serieuze gebeurtenis (Bekkers et al., 2009; Bekkers et al., 2011; Schäfer, 2019). Zeker in relatie tot (de potentie van) grootschalige spanningen en escalatie is deze invloed van sociale media nauwelijks te overschatten. Al was het maar omdat ze de escalatie van onrust en ongeregelheden (kunnen) versnellen.

Signalen en informatie

Vrijwel alle professionals die we spraken in Helmond, Breda, Eindhoven en 's-Hertogenbosch gaven aan dat het handhaven van de coronaregels in december 2020 en januari 2021 steeds moeilijker werd. In een periode waarin de meerderheid van de Nederlanders zegt zich aan de regels te houden, krijgen zij te maken met mensen die dat niet doen. Sommige respondenten leggen dit uit als een expliciete uiting van anti-overheidssentiment.

Over de wijk Tuinzigt in Breda, bijvoorbeeld, zijn professionals en bewoners het eens: 'Het gaat hen niet om de avondklok. Die gasten werken in de bouw en zitten 's avonds toch allemaal binnen. Het gaat hen veel meer om de beperking van de bewegingsvrijheid, opgelegd door de overheid. Er heerst een sterk anti-overheidssentiment. Boa's hebben in deze wijk ook gemerkt dat harder optreden een averechts effect heeft, en meer weerstand oproept dan het oplost'.

In andere wijken spreken professionals meer over onbegrip dan over verzet: 'Het is mensen niet duidelijk waarom de besluiten worden genomen. Mensen uit de lagere klasse kunnen het niet rijmen en krijgen het niet uitgelegd. Daar komt verzet vandaan. Mensen snappen oorzaak-gevolg niet.' Als handhaver loop je dan vervolgens tegen allerlei gradaties van weerstand op. Het is een kunst om die te lezen en er een goede inschatting van te maken. 'Je kunt weinig als handhaving', vertelt een respondent. 'Boetes voor samenscholing maken weinig indruk, ze doen het toch wel. Het enige wat echt zin heeft, is een gesprek aangaan waarin je aangeeft dat je begrijpt dat ze zich vervelen, maar dat het nou eenmaal niet mag wat ze doen. Tegelijkertijd is niet al het beleid makkelijk uit te leggen. Met name het samenscholingsverbod was nauwelijks uit te leggen en daarom ook moeilijk te handhaven.' De politie in Helmond wees ook op het gevoel dat mensen kregen als werd met twee maten gemeten. 'Mensen hebben last van overlast in eigen wijk en vinden dat de politie daar niks tegen doet, maar wel tegen hun 'samenscholing' op straat. Dat stuit hen tegen de borst.'

Jongeren zelf vertelden ook dat zij de maatregelen als een inbreuk op hun dagelijks leven hebben ervaren, en dat zij meer ruzie zagen op straat tijdens corona. 'Jongeren willen hun vrijheid terug, niet als abstract begrip, maar gewoon de vrijheid om zichzelf te zijn en hun leven te leiden. Het is een signaal: 'ik heb het al zo moeilijk, en dan pak

je me dit ook nog eens af'. Desgevraagd lieten jongeren weten dat zij ook daadwerkelijk de regels niet goed begrepen, en behoefte hadden aan meer uitleg en gesprek hierover.

Verschillende respondenten benoemen ook de financiële stress onder bewoners. In sommige buurten wonen mensen die zich zorgen maken over of ze het financieel wel redden met alle regels die voor hun gevoel vanuit Den Haag over hen wordt uitgestort. Ook daar kwamen de coronamaatregelen bovenop een toch al gevoelige situatie. 'Als het ging om nieuwe maatregelen zoals zelftesten en betere mondkapjes, dan hoor je meteen: dat is niet betaalbaar. Als je 40 euro per maand hebt, zijn FFP2-mondkapjes te duur. Dit zijn extra vormen van uitsluiting en de overlevingsmodus maakt dat je dan anders gaat handelen. Hetzelfde geldt voor energie; isolatie en verduurzaming en dergelijke. Alles wordt duurder op het moment door de inflatie; boodschappen, eten, drinken, kleding.' 'Nogal wat mensen moeten echt keuzes maken om te overleven. Dit levert spanningen op en daarmee worden de excessen ook groter.'

Naast verzet tegen, onbegrip over en handelingsonvermogen ten aanzien van de coronaregels, beschouwden tal van respondenten ook verveling en het gebrek aan een uitlaatklep als cruciale factoren in de opbouw van spanningen in de buurten en wijken. Alles was dicht, Nederland zat al midden in een 'harde lockdown'. Vooral jongeren konden nergens naar toe en waren nog meer dan ooit aangewezen op de straat. Een respondent vatte het kernachtig samen: 'Jongeren werden lamelijk en een aantal zag confrontatie met de politie als een interessant en leuk spel.' Dat was bijvoorbeeld al heel zichtbaar in de onrust die ontstond na het vuurwerkverbod in november 2020. 'Dan wordt er een lolletje afgepakt en dan moet frustratie eruit.'

Naast verveling noemen professionals geregeld het gebrek aan een uitlaatklep als factor die de agressie deed toenemen. Sportscholen en horeca waren dicht, voetbalwedstrijden moesten zonder publiek worden gespeeld. Een respondent uit 's-Hertogenbosch onderstreepte dat daar te weinig rekening mee werd gehouden. 'Wij onderschatten hoeveel mensen er structureel met agressie en geweld bezig zijn. Rondom voetbal gebeurt er van alles, we noemen het 'incidenten', maar het is structureel. Deze mensen konden al maandenlang hun agressie niet kwijt. Hetzelfde geldt voor het sluiten van scholen en de horeca. De avondklokrellen waren voor deze

mensen een kans om hun opgekropte agressie kwijt te kunnen. Normaal kunnen we dit geweld handhaven omdat het verspreid plaats vindt. Nu kwamen al deze mensen samen.'

Verskillende respondenten nuanceerden dat alleen jeugd en jongeren overprikkeld en agressief waren. Misschien zijn zij uiteindelijk degene geweest die de straat op gingen en vernielingen aanrichtten, maar professionals maakten desgevraagd duidelijk, dat er ook verveling en agressie zat bij oudere generaties. Die uitten dat anders, vertelden ze, vermoedelijk meer op een opruiende manier. Juist daarom moeten we de oudere jongeren en volwassenen goed in de gaten houden die we dikwijls al wel kennen vanuit oploopjes en onlusten in de buurt, vanuit onrust rond het voetbal, of bij evenementen. Dat zijn trouwens vrijwel alleen maar mannen, aldus de professionals. 'Stoer doen en alfamannetjes gedrag. Veel wordt live gedeeld, zodat ze kunnen laten zien dat ze dat durven, en dat ze erbij waren. Laten zien dat je agressief bent, en met stenen gooit.'

Handelingsperspectief: polarisatie herkennen en de-escaleren

De opbouw van spanningen en onrust is een geleidelijk proces. Langetermijn problemen vormen het fundament voor frustraties en emoties, die dan op een specifiek moment (*trigger event*; flitsmoment) vrijkomen en zich kunnen uiten in gewelddadig protest. De lokale situatie en context goed kennen en kunnen lezen, is daarom van belang om te kunnen schatten of aanleidingen elders (zoals het invoeren van de avondklok) tot escalatie zouden kunnen leiden. Dat geldt voor de signalen die merkbaar maken hoe spanningen en onrust opbouwen, maar tevens voor de vorm die de escalatie zou kunnen aannemen. Maatschappelijke onrust verschilt van plek tot plek, ook al is de aanleiding – in dit geval specifiek de invoering van de avondklok – overal dezelfde.

De onrust wordt in deze tweede fase voelbaar in buurten, mogelijk ook online al hebben we daar minder aanwijzingen voor gevonden. Handhaving gaat in deze situatie specifiek inzetten op bepaalde buurten, want 'in sommige wijken gebeurt nu eenmaal niks.' De concentratie op die plekken is logisch en nodig, maar dikwijls wordt het *labeling*-effect hiervan vergeten. Veel aandacht voor en inzet op de specifieke,

welbekende onrustige plekken, leidt er zonder de juiste communicatieve inspanning en uitleg erbij, dat de mensen in die buurten zich de *usual suspects* gaan voelen. Een ander bijeffect is dat de icoonfunctie die deze buurten in de media toch al hebben, wordt versterkt – ook door mensen van buiten de buurt die wel toe zijn aan een relletje deze buurt 'gebruiken' om de aandacht voor of bijval op hun initiatieven te vergroten.

Het blijft ook in deze fase belangrijk om preventief te werken en maatschappelijke onrust aan de voorkant te duiden, bijvoorbeeld door systematisch met sleutelfiguren in gesprek te zijn. Dat belang kan niet worden overschat, als gemeenten en politie aan de voorkant een goed beeld willen krijgen van wat er leeft en speelt. Uiteraard is dat ook nodig om inhoudelijk in gesprek te kunnen blijven met sleutelfiguren binnen kritische groepen. Het gaat er om, zeggen veel professionals, dat de overheid duidelijk maakt mee te denken, juist in tijden van beperkingen. Te vaak en te snel is er 'nee' gezegd, vinden ze, waar dat niet nodig was, zelfs binnen de geldende regels. Perspectief bieden is het devies. Niet bij voorbaat inzetten op 'wat niet', maar beslist ook duidelijk maken 'wat wel'. Daar is nog een wereld te winnen.

Dat geldt trouwens ook als het over het bundelen van gegevens, informatie en kennis gaat. Aangewezen lijkt dan de combinatie van kennis en ervaring met Persoonsgerichte Aanpakken (PGA's), de aanpakken gericht op (multiprobleem) gezinnen en de wijkgerichte programma's, die gemeenten dikwijls via de Zorg en Veiligheidshuizen hebben opgebouwd. Vanuit de politie is het belangrijk dat inzichten van (digitale) wijkagenten en mogelijk ook vanuit het Team openbare orde inlichtingen (TOOI) worden gebundeld en waar mogelijk en nuttig worden gedeeld

met de driehoeken.⁶ Voorts is het mogelijk ook zinvol om met het oog op het voorkomen van maatschappelijke onrust de bestaande CTER-aanpakken hierbij te betrekken en gemeenten zodoende op dat vlak ook beter te ondersteunen dan nu gebeurt. Mede als gevolg van de avondklokrellen is er in 2021 en 2022 meer aandacht en urgentie gekomen voor (de voedingsbodemp) en de aanpak van) maatschappelijke onrust en onbehagen. Er wordt in veel verschillende gremia nagedacht over (on)mogelijkheden, instrumenten, beleid, scenario's. Dat is winst, zolang de coördinatie van al deze initiatieven voldoende aandacht krijgt en gemeenten c.q. de gezagsdriehoeken bij het uitwerken van handelingsperspectieven betrokken zijn. Want in gemeenten is – met vallen en opstaan – zinvolle praktijkervaring opgedaan door allerlei verschillende professionals. Het is belangrijk dat die door de bomen het bos kunnen blijven zien.

Om preventief goed te kunnen taxeren of er – online en offline – sprake is van opbouw van spanningen en maatschappelijke onrust, is het werk van (digitale) wijkagenten van politie en BOA's van gemeenten belangrijk (Gooren et al., 2022), op de achtergrond ondersteund door de OSint-medewerkers van de politie. Zij zijn immers in de positie om te bepalen of (online en offline) signalen inderdaad het risico hebben om te escaleren, omdat ze de lokale situatie en de mensen in de kwetsbare buurten kennen. Hun beeldvorming en oordeel kan, samen met de context- c.q. de risicosituaties die uit de wetenschappelijke literatuur bekend zijn, bijdragen aan adequate besluitvorming over strategische en tactische keuzes met betrekking tot inzet en aard van handhaving en ingrijpen op plaatsen of in situaties waar het onrustig is (Aitkenhead & Clements, 2022).

-
- Kies voor preventief werken door systematisch met sleutelfiguren in gesprek te zijn. Over wat er leeft en speelt in buurten, bij bepaalde groepen buurtbewoners, offline en online.
-

-
- Heb hierbij oog voor risicosituaties: de factoren die in de context van specifieke omstandigheden (zoals de lockdowns, het thuisonderwijs, het verbod op vuurwerk, de maatregelen en hun psychosociale effecten) kunnen bijdragen aan de opbouw en escalatie van spanningen maatschappelijke onrust.
 - Gebruik daar de signalen voor die – online en offline – uit de buurten zelf komen, maar ook de gegevens, informatie en kennis waar gemeenten (Zorg en Veiligheidshuizen) en politie over beschikken. Het is belangrijk om te beseffen dat dit 'zachte' en 'globale' signalen zijn, geen 'harde bewijzen', die desondanks aanleiding kunnen zijn om in actie te komen.
 - OSint-medewerkers van de politie kunnen onder voorwaarden meelesen met wat er op sociale media gebeurt. Het is verstandig om dat te gaan doen als er sprake is van opbouw van spanning. In de samenwerking met (digitale) wijkagenten en andere professionals die in de wijken werken, zijn verbeteringen mogelijk, bijvoorbeeld op het stuk van afspraken over dossiervorming, signaalverstrekking, opvolging en – vooral – terugkoppeling.
 - Werk online en offline: voor met name jongeren lopen beide werelden in werkelijkheid door elkaar heen.
 - Denk na over 'maatschappelijke ventielen': mensen, jongeren meestal het meest, hebben een uitlaatklep nodig. Ook en juist waarschijnlijk als er veel beperkingen gelden. Probeer in een zo vroeg mogelijk stadium van de spanningsopbouw een aanbod te maken van activiteiten die mensen aantrekkelijk vinden en die – toch – kunnen.
 - Organiseer in deze fase buurt- of wijkgerichte samenwerking, specifiek gericht op de opbouw van spanningen. Dat vergt afstemming tussen gemeente, handhaving, politie, sociale wijkteams, jeugd- en jongerenwerk, opbouwwerk, mogelijk ook ondernemingen, bedrijven en organisaties in de private sector die op activiteitsniveau 'tractie' hebben in de buurt.
-

⁶ Het Team openbare orde inlichtingen (TOOI) richt zich op het verzamelen van inlichtingen over (ernstige) verstoringen van de openbare orde en veiligheid en is een van de onderdelen van de politie die bijdragen aan behoud en herstel van de openbare orde en veiligheid.

Fase 3: alle hens aan dek

Naar aanleiding van de uit de hand gelopen demonstraties op het Amsterdamse Museumplein (17 januari) zoemen sociale media van de oproepen om snel weer de straat op te gaan. De directe aanloop naar de 'avondklokrellen' is begonnen.

In fase 3 beginnen spanningen op te stapelen, risicosituaties gaan escaleren. De rellen in Amsterdam, en de aanpak daarvan door de gemeente, de boa's en de politie, kunnen op veel ressentiment rekenen. De aankondiging en invoering van de avondklok komt daar overheen. *Influencers* beginnen zich te roeren en roepen op tot verzet. Verschillende groepen vloeien samen in dit protest, niet omdat ze zich zo met elkaar verbonden voelen, maar omdat zij in de overheid een gezamenlijk kwaad zien. Onmiskenbaar wordt de dreiging van maatschappelijke onrust die omslaat in grootschalige ordeverstoringen en rellen reëel.

Onrust op straat

Vergelijkend onderzoek naar maatschappelijke onrust noemt meestal vier elementen waarin uitingen verschillen. Het eerste element is waar de uitingen zich afspelen: het theater. Het tweede element is hoe de deelnemers worden gemobiliseerd. Het derde onderscheidende element is het doelwit: wie of wat hadden de deelnemers op de

korrel? Het vierde element, ten slotte, zijn de motieven van de deelnemers: waartoe deden ze het?⁷

Theater van de onrust

De avondklokrellen in de vier Noord-Brabantse gemeenten hadden allemaal een ander 'theater' waar de ongeregelheden zich hebben afgespeeld. We schetsten dat al in fasen 1 en 2.

In Helmond was het de binnenstad en de Wilma-buurt (Helmond-Noord). De onrust beperkte zich tot specifieke locaties. Dat was ook in Breda het geval: in Hoge Vucht en Tuinzigt. Goeddeels waren de onruststokers ook mensen uit diezelfde omgeving. Net als de mensen die er last of schade van ondervonden. Er vond geen beweging of trek plaats vanuit de buurt naar het stadscentrum, zoals dat in 's-Hertogenbosch wel het geval was. Bovendien kwamen daar mensen meedoen, die voor een aanzienlijk deel uit andere wijken en uit de randgemeenten van 's-Hertogenbosch afkomstig waren. De slachtoffers van de Bossche avondklokrellen concentreerden zich op weg naar en in het stadscentrum waar werd vernield en geplunderd.

In Eindhoven liep het weer anders. Het 'theater' was daar een locatie waar normaliter (politieke) demonstraties en manifestaties plaatsvinden. Politie en handhaving zijn er op voorbereid. Er wonen niet veel mensen. Wel bevindt er zich een aantal (groot)winkelbedrijven. Mensen komen speciaal om te demonstreren naar het 18 September plein toe, zoals ook op 24 januari 2021 gebeurde (ondanks het verbod op de aangekondigde demonstraties). De deelnemers aan de avondklokrellen kwamen voor een fors deel van buiten de gemeente Eindhoven. Een deel was afkomstig van ver buiten de stad, mogelijk met het oogmerk om onrust te stoken en te rellen. Tijdens de rellen vond er geen trek plaats het stadscentrum in. De vernielingen en plunderingen betroffen de winkels aangrenzend aan het 18 September plein.

⁷ Op de achtergronden en motieven van de relplegers die tijdens de avondklokrellen zijn opgepakt, gaan we in fase 5 uitgebreid in.

Mobilisatie voor de avondklokrellen: de straat

Over hoe de mobilisatie van deelnemers op straat verliep, hebben we in fasen 1 en 2 ook al een en ander gezegd. In Helmond was sprake van verhoogde alertheid. Daar liep nog steeds een Team Districtelijke Aanpak (TDA). De politie legde preventief huisbezoeken af bij individuen die zich online opruiend hadden geuit. De mobilisatie van mensen op straat leverde volgens respondenten van politie en handhaving spanning op, maar bleef onder controle. De ervaringen met de coronarellen in de zomer (na de 'boksrellen') heeft de driehoek bepaald, dat er onmiddellijk en niet afwachtend gereageerd moet worden op ordeverstoringen: 'het vuurtje geen zuurstof geven'. De opgave was, aldus een respondent vanuit de politie, om meteen het gesprek aan te gaan en 'te laten zien dat we met meer zijn.'

In Breda 'broeide het gevoelsmatig al een paar dagen', aldus respondenten vanuit de politie en de handhaving. Maar politie, gemeente en handhaving waren al sinds de jaarwisseling attent op uitingen van onrust, hoewel er geen TDA was ingericht. Op 24 januari is er veel preventief gesurveilleerd onder het motto 'zichtbaar zijn'. Daarnaast las de politie mee op online platforms. Daar werd naar aanleiding van de rellen in Eindhoven opgeroepen om ook in Breda los te gaan. Er werden foto's van wapens gedeeld, via Meld Misdaad Anoniem kwamen meldingen binnen, net als vanuit het jeugd- en jongerenwerk, dat er gereld zou gaan worden.

'Via internet zagen we dat er plannen waren om met vuurwerk te gaan gooien en winkels te gaan plunderen. Wij zagen dat op Snapchat en Facebook veel werd opgeroepen om ergens te rellen en om naar bepaalde groepen op sociale media te gaan. Dit werd snel door politie opgemerkt. Het zijn altijd open groepen, want ze willen graag zoveel mogelijk aanwas. Als politie sluiten we dan aan bij deze groepen, omdat ze openbaar zijn. Besloten groepen mag politie niet in vanwege wetgeving. Sommige collega's werden ook met naam en toenaam genoemd op deze groepen. Dat was een vervelende situatie, die heeft weerslag op het team gehad.'

In Hoge Vucht zijn politie en handhaving op 24 januari massaal zichtbaar. Er was veel 'onbekend volk' bij het winkelcentrum in Hoge Vucht. Ze deden (nog) niks, kwamen kijken. De wijk is tot veiligheidsrisicogebied verklaard, maar zonder preventief fouilleren. Politie en handhaving bleven controle houden en daardoor gingen steeds meer mensen weg uit de wijk. De focus lag in Tuinzigt op een duidelijke en bekende groep van informele leiders, waarvan een deel nauw verbonden is met (de harde kern

van) NAC-supporters. De wijkagenten onderhouden de contacten met deze personen. Die zijn vroeg in de opbouw van de spanningen rond de invoering van de avondklok aangesproken en gevraagd om mee te werken aan het rustig houden van hun buurt.

'Ik was er al om 16.00 om te proberen om mensen weg te sturen. Mensen die we aanspraken gaven vaak aan niet uit 's-Hertogenbosch te komen. Je zag ook dat mensen auto's parkeerden buiten de ring en vervolgens richting de Graafsewijk liepen. Wij moesten signaleren en wegsturen. Dit lukte maar tot op zekere hoogte. Viel wel mee met hoeveel bekende mensen wij zagen. Je zag dus al meteen dat er heel veel volk niet hier vandaan kwam.'

In 's-Hertogenbosch was er volgens respondenten uit het jeugd- en jongerenwerk al een paar dagen sprake van onrust. Respondenten vanuit politie en gemeente gaven daarentegen aan, dat de spanning pas op 24 januari begon te ontstaan. Meteen in de ochtend van 25 januari is er vanuit handhaving, straatcoaches, jeugd- en jongerenwerk ingezet op jongeren opvangen, aanspreken en overtuigen om niet mee te gaan doen met welke manifestatie dan ook. De driehoek in 's-Hertogenbosch besluit in eerste instantie vast te houden aan een de-escalerende, verbindende strategie, waarbij de politie niet zichtbaar en op grote schaal wordt ingezet. De mobilisatie op straat bleef lang stabiel, maar vroeg in de avond ging het los toen een grote groep overwegend jonge relplegers naar het stadscentrum trok.

'Professionals in het veld haalden heel veel informatie op vanaf straat. Veel bredere informatievoorziening in vergelijking met de politie. Ik heb vervolgens veel van die informatie bij de politie neergelegd. Ik was eigenlijk een intermediair richting de politie. We hadden maandagmiddag al wel een eenduidig beeld dat het 's avonds los zou gaan. Het probleem was alleen dat we die informatie niet konden verifiëren. Het waren enkel signalen. Maar de informele beelden waren redelijk eenduidig.'

Verschillende Bossche respondenten gaven aan dat er lang te afwachtend is gehandeld. De mobiele eenheid was laat, maar waar het verschil had kunnen worden gemaakt, was 'door "aanlopers" en "meelopers" weg te houden, het machtsgevoel de kop in te drukken', en met een beroep op het geldende samscholingsverbod het gebied af te sluiten, zodat de trek naar het stadscentrum zou zijn voorkomen.

'Een voorlopersgroep die de confrontatie aangaat, daar rennen dan anderen achteraan. Je moet voorkomen dat er massa ontstaat', aldus een wijkprofessional. Een respondent vanuit de politie geeft aan: 'Je moet als politie het signaal afgeven: tot hier en niet verder, maar dat gebeurde niet. [...] Er was te lang vrij spel.'

In Eindhoven waren gemeente en politie voorbereid, omdat demonstraties waren aangekondigd (en verboden). Dat de situatie uit de hand zou kunnen gaan lopen, was een scenario waarmee werd gerekend.

'Als je kijkt naar de voorbereiding en de inzet die ervoor bedacht was, dan was dat op oorlogssterkte. Het is ook wat je uitstraalt en wat je daardoor terugkrijgt. We hadden deze bepaalde inzet niet voorbereid als we helemaal verrast waren.'

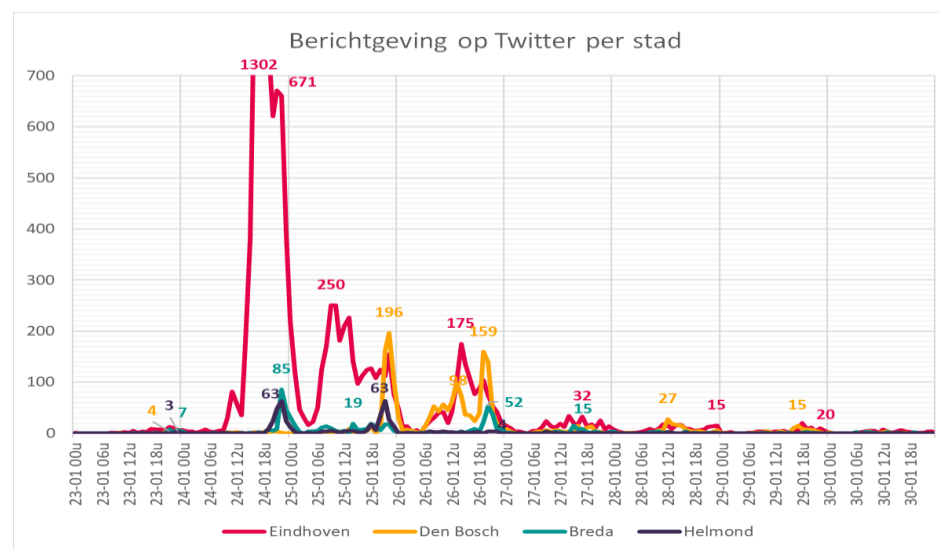
Toch ging de mobilisatie op straat verrassend snel en was er meteen ook sprake van een grimmige sfeer. Diverse respondenten vanuit de politie vertelden dat demonstranten meteen agressief reageerden zodra ze werden aangesproken. Bovendien observeerde de politie vrijwel meteen specifieke kleding en taalgebruik bij groepen, evenals de aanwezigheid van wapens bij sommige demonstranten. Er was daarom niet veel tijd om mensen (individueel) aan te spreken. De afgesproken werkwijze om (individuele) raddraaiers uit de anonimiteit te halen en groepsvorming te voorkomen, kon evenmin worden nagekomen, vertelde een respondent vanuit de gemeente Eindhoven. Groepen met – vermoedelijk – kwaad in de zin konden zich bijeenvoegen en krachten bundelen.

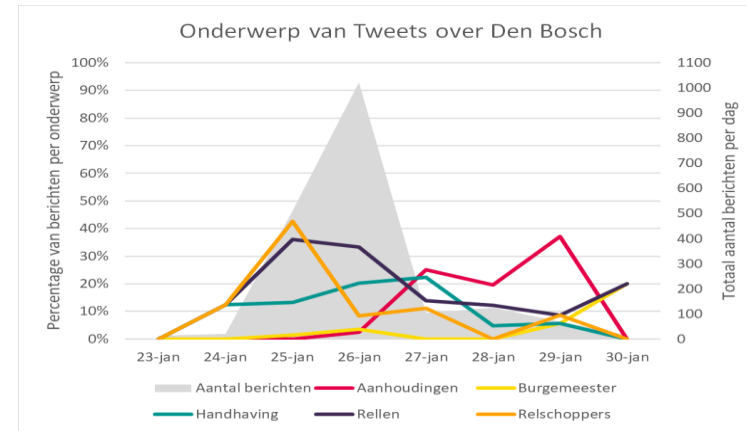
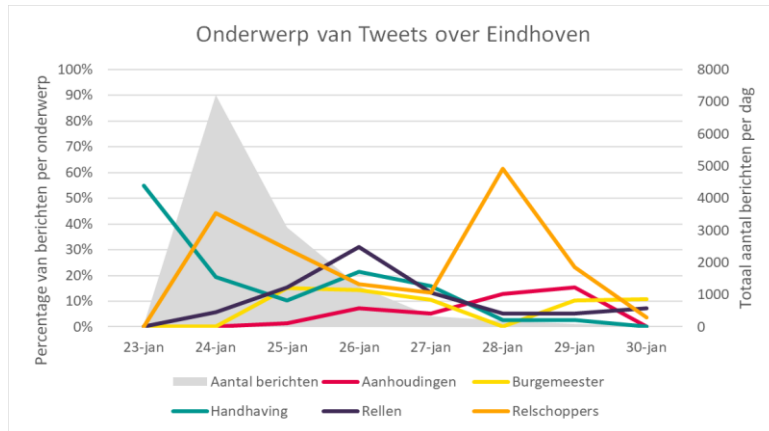
'We waren vrij verrast omdat we zo snel werden ingehaald. Je zag het ontstaan in kleine groepjes op het 18 Septemberplein en voor je het weet was er een hele menigte en waren we te laat. De groep werd snel te groot om aan te spreken en weg te sturen. Je zag ook dat ze met stokken die kant op kwamen. Ze kwamen met één doel. Je had met een bepaalde doelgroep te maken die met dat doel naar Eindhoven was afgereisd.'

Mobilisatie online

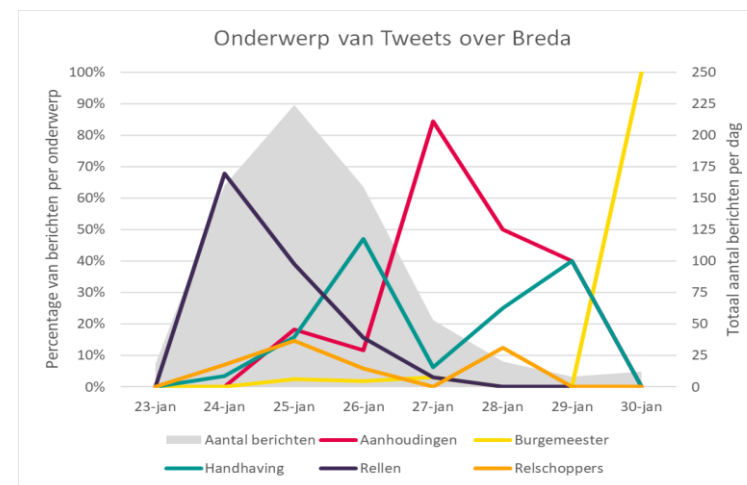
Wat gebeurde er online en in de media onmiddellijk voorafgaand en tijdens de 'avondklokrellen'? Welke rol hebben sociale media precies gespeeld?

In aanloop naar de ongeregelde heden waren er dagelijkse liveblogs op nieuwssites als omroep Brabant en de NOS over spanningen die de coronamaatregelen opriepen. Op Twitter zien we in de avond van 23 januari lichte activiteit in Helmond, 's-Hertogenbosch en Breda. In Eindhoven werd die dag alleen gesproken over de handhavingmaatregelen die de burgemeester had aangekondigd. De ochtend van 24 januari was er meteen vanaf de ochtend al flink wat Twitterverkeer in Eindhoven, maar de storm barstte los tijdens de rellen. Na de rellen nam het Twitterverkeer weer snel af.

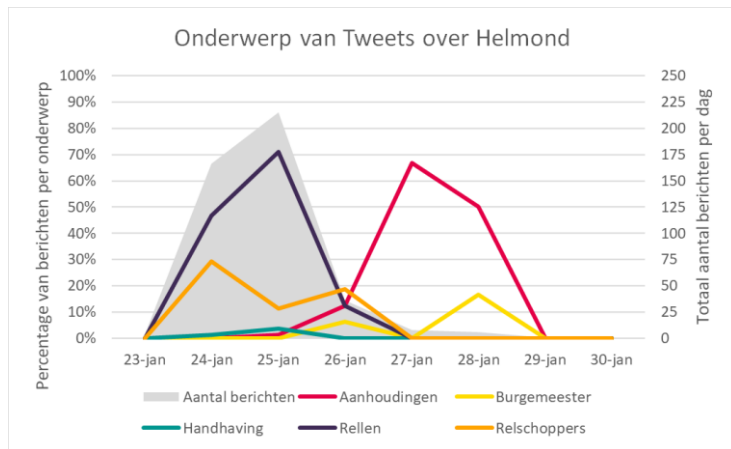

De meeste tweets gingen over 'relshoppers' en de vernielingen die zij aanrichtten. Hiervan werden filmpjes gedeeld. Er circuleerden lijstjes van plaatsen waar op dat moment ongeregelheden plaatsvinden. 'Kan iemand het nog bijhouden. 🤔 Na Eindhoven en Tilburg nu ook onrust in Helmond: politie bekogeld met stoeptegels'. Daarnaast ging het vooral over de handhaving. De inzet van de mobiele eenheid van de politie en de KMar, de waterwerper en traangas zijn uitvoerig besproken en veel beeldmateriaal werd gedeeld. Maar bijvoorbeeld ook (met name in 's-Hertogenbosch) de aanhoudingen van en fikse straffen voor de 'relshoppers'.⁸

⁸ Over de onrust in Eindhoven werd op Twitter het meest gesproken vergeleken met de andere steden. Op 24 januari waren er 7123 berichten over de onrust in Eindhoven. Om een idee te geven over hoe dit in verhouding staat tot berichtgeving op Twitter bij vergelijkbare gebeurtenissen: de zoekopdracht "Museumplein OR (Amsterdam OR *Halsema ((*demonstr* OR *onrust* OR *protest*)) -RT" op Coosto levert 9099 berichten op op 17 januari 2021 en 5092 berichten op 24 januari 2021. Dit is heel vergelijkbaar met de berichtgeving over Eindhoven

op 24 en 25 januari. In de andere steden was er veel minder berichtgeving op Twitter. Daar werden in de hele periode van 23 tot 30 januari maar 1860 berichten gedeeld in Den Bosch, 650 berichten in Breda, en 432 berichten in Helmond.

De mobilisatie voor de rellen verloopt in alle gemeenten online, maar niet overal op dezelfde manier. Sociale media hebben in Eindhoven en 's-Hertogenbosch mensen bij elkaar gebracht, die daar anders niet zouden zijn geweest. In Eindhoven zijn daar de voormannen en *influencers* van landelijke bewegingen leidend in geweest. Die gaven op 21 januari wederom aan naar Eindhoven te gaan 'om koffie te drinken' en kregen veel reactie en navolging op hun initiatief. Daarnaast was de bijval vanuit het netwerk van harde kern supporters van betaald voetbal verenigingen cruciaal. Signalen vanuit deze groepen namen toe op 22 januari en daarmee aanwijzingen voor geweldsintentie (vuurwerk), expliciet gericht tegen de politie.

In 's-Hertogenbosch waren de online gangmakers vooral fluide netwerken van jongeren, die elkaar via Snapchat en Facebook opjutten om naar de Graafsewijk te komen en de stad in te gaan. Een harde kern van online aanjagers ontbrak. Maar in drie kwartier groeide dankzij de verspreiding via sociale media een relatief kleine groep tot ruim 100-120 raddraaiers die de stad in trokken. In Breda en Helmond waren sociale media niet zonder betekenis, maar vervulden ze veeleer een informerende dan een mobiliserende rol. Lokale groepen hoorden van elkaar wat wanneer waar en hoe aan de hand was, of zou gaan gebeuren, maar die groepen waren al 'op straat'.

Wat weten we over de wisselwerking van traditionele en sociale media tijdens en net na ongeregelde heden?

Online uitingen en oproepen via sociale media maken onmiskenbaar deel uit van het ontstaan en de opbouw van maatschappelijke onrust. Passieve en actieve blootstelling aan polariserende online content stimuleert het proces van radicaliseren (Wolfowicz, Hasisi & Weisburd, 2022). Daar gaat een complexe dynamiek achter schuil, zoals we onderstreepten in het relaas over de avondklokrellen, zowel aan de kant van de mensen die protesteren, als aan de kant van de overheid, de opsporing en de handhaving.

Daarnaast is er nog het aspect van techniek en algoritmen. De technologische architectuur van sociale media (en de commerciële belangen die daarmee gepaard gaan) bepalen fundamenteel hoe gebruikers van de platforms met elkaar in contact komen en met elkaar omgaan (Berry, 2011; Gillespie, 2014; Langlois et al., 2009). Dat is een zegen en een vloek. Activisten kunnen snel en overal ter wereld met elkaar in contact komen en groepen mensen bereiken, zo nodig ook massa maken. De toegang tot informatie zorgt voor minder 'informatie-asymmetrie' tussen machthebbers en de mensen die hen uitdagen. De visuele cultuur van sociale media – ook in de context van maatschappelijke onrust een factor die wordt veronachtzaamd – helpt complexe materie toegankelijk te maken en snel wereldwijd te verspreiden. Maar in welke mate ze daarin ook door algoritmen gestuurd worden, is volstrekt onduidelijk. Bovendien leidt het gebruik van sociale media om informatie te verspreiden bijna per definitie tot online polarisatie, omdat hapklare opvallende *click-bait* zwart-wit is: voor of tegen, dus altijd conflictueus (Poell & Van Dijck, 2018).

Zoals we hiervoor beschreven, werd het geweld in de binnensteden van Eindhoven en 's-Hertogenbosch instant landelijk nieuws. Sociale media droegen hieraan bij. Mechanismen van *selective exposure* (het vermijden van informatie die niet overeenkomt met de eigen politieke voorkeur) en *motivated reasoning* (het zodanig interpreteren van informatie dat het overeenkomt met de eigen opvattingen), resulterend in *echo chambers* (online ruimtes waarin de eigen standpunten continu bevestigd of 'geëchood' worden), hadden polariserende effecten. Sociale platforms vormen een uitvalsbasis, hebben organiserend vermogen en helpen mensen mobiliseren (Moors, 2014; Tufekci, 2017; Poell & Van Dijck, 2018). Sociale media vormden het vehikel voor *fake news*, *filter bubbles* en algoritmes die populistische

sentimenten vermenigvuldigen en concentreren tegelijkertijd, die groepen mensen tegenover elkaar plaatsen, polariseren, en waar 'burgerjournalistiek' hielp om de 'onbetrouwbare pers' van de elites te omzeilen (Marwick & Lewis, 2017; Klerks, 2021; Bakker et al., 2021).

Kranten en actualiteitenprogramma's op televisie mediëren en versterken het *discours* op sociale media door de aandacht te vestigen op specifieke opvattingen en personen. Dat bleek ook het geval te zijn tijdens de zomerrellen in Den Haag en Utrecht (Moors et al., 2021; Torre & Jongepier, 2020). Tijdens de 'avondklokrellen' speelde hetzelfde: dagelijks honderden oproepen tot verzet op sociale media, bijvoorbeeld, maar in een beperkt aantal gevallen is het daadwerkelijk tot opruiende manifestaties en rellen gekomen (een voorbeeld van hoe het niet lukte, werken we hierna uit in een gevalstudie bij fase 4). Want tal van andere factoren speelden een rol: situationele factoren, specifieke achtergronden, toevallige aanleidingen, én de manier waarop de traditionele media omging met de online reuring. Kortom, sociale media dragen in een gemedieerde werkelijkheid bij aan het aanjagen van rellen.

Wat we zagen gebeuren tijdens de 'avondklokrellen' in Noord-Brabantse steden leek sterk op wat Bakker en collega's (2021) hadden onderstreept in hun analyse van onrust in coronatijd (Bakker et al., 2021): sociale media maken dat groepen mensen snel clusteren in relatief homogene, ideologische *topic communities*. Die clusters verhouden zich op twee verschillende manieren. Groepen mensen staan enerzijds in specifieke situaties en contexten tegenover elkaar, zoals ten aanzien van vaccinatie bijvoorbeeld, of de coronatoegangsbewijzen (1G-2G-3G), terwijl ze met betrekking tot andere onderwerpen dan weer roerend eens kunnen zijn. Anderzijds ontstonden er ook verbindingen tussen die *topic communities*, die er voorheen vaak niet waren, waarbij traditionele media een brugfunctie hadden. De traditionele media zijn feitelijk altijd 'middenpartijen' gebleven tussen de netwerken van contesterende en elkaar soms ook bestrijdende protestgroepen.

De traditionele media bleven belangrijke bronnen. Met name gaven ze aandacht aan de escalaties van geweld, zoals de plunderingen in Eindhoven en 's-Hertogenbosch, of eerder ook bij de ongeregelde heden in het Helmondse Weverspark en de ruige jaarwisseling 2019-2020 in Breda. Vanuit die media bleven de verschillende groepen met onderling scherp tegengestelde opvattingen toch hun informatie halen. De

traditionele media gaven bovendien een platform aan mensen met sterk afwijkende opvattingen. Sociale media konden hierop aangrijpen. De extremen in de discussies op sociale media kregen hierdoor extra aandacht en weerklank (Schäfer, 2019; El-Kaddouri et al., 2020).

Tegelijkertijd is er echter altijd actief verkeer gebleven tussen *topic communities*. Ze liepen elkaar tegen het lijf bij verschillende protesten tegen de overheid. Bakker en collega's (2021) vonden concrete aanwijzingen van pogingen tot samenwerking, die bij de 'avondklokrellen' ook naar voren kwamen, zoals oproepen op Telegram om de verschillende belangstellenden van de verscheidene protestthema's bij elkaar te brengen. Kortom, filterbubbels zijn nooit volledig afgeperkt en gesloten geweest (zie met betrekking tot het 'Zwarte Piet debat' ook: Wijngaert, 2021).

Handelingsperspectief: 'laten zien dat je de baas bent'

Vanuit een handhavingsopgave gedacht was de pandemie niet alleen een katalysator van sociale onrust, maar ook een factor die ingrijpen compliceert. Vanuit de literatuur over crisisbeheersing is best helder wat zou moeten gebeuren, namelijk verwachtingen zoveel als mogelijk temperen en daar juist kwetsbare groepen zoveel als mogelijk bij ondersteunen. Daarnaast is kalmeren bij frustratie, begrenzen bij intimidatie het devies. De lastige vraag is: hoe hard stel je grenzen in de praktijk? Nederlandse gezagsdragers zien dat doorgaans niet als hun *core business*. Het is een bekend gegeven, dat bestuurders de mobiele eenheid niet graag de wijk in zien komen. Maar wie 'genadig', 'responsief', 'menselijk' wil handhaven, moet glashelder zijn over waar in de publieke ruimte de strepen staan – en daar ook het goede voorbeeld in geven.

In de literatuur over openbare-orde handhaving op straat wordt onderscheid gemaakt tussen verschillende stijlen van politieel handelen: hard versus zacht, repressief versus tolerant, reactief versus preventief, gericht op confrontatie of op consensus (Della Porta & Reiter, 1998; Della Porta, Peterson & Reiter, 2006). Bij publieke vormen van protest en sociale onrust ligt het klassieke onderscheid (McPhail et al., 1998) tussen een *escalated force*-benadering en een *negotiated management*-benadering. In het ene geval gaat het om gefocusseerde aandacht voor *riot control*: hard, repressief, reactief, op confrontatie gericht, quasi paramilitair, met ondersteuning van technologie, inzet

van geweldsmiddelen en -bevoegdheden. In het andere geval is de aanpak meer gericht op samenwerking en communicatie tussen politie en betrokkenen, alsmede op een zekere tolerantie ten opzichte van relatief geringe verstoringen van de orde.

De laatste jaren wordt in de praktijk een range van strategieën toegepast tussen beide polen. Er bestaat meer aandacht voor handhaving van mensenrechten en toepassing van principes van *community policing* of wat in Nederland gebiedsgebonden politiezorg (met principes van 'kennen en gekend worden', multicultureel vakmanschap, of inzet van bejegeningprofielen) wordt genoemd. Tegelijkertijd wordt ook doelgericht en hard ingegrepen op strategische personen en processen in dreigende situaties van onrust en rellen (*strategic of selective incapacitation*: Noakes & Gillham, 2006; Wahlstrom, 2011).

Wat het ingewikkeld maakt, is dat handhaving van de openbare orde feitelijk natuurlijk niet alleen over optreden bij incidentele situaties gaat, maar tevens een continu proces is. Deze vorm van preventie gaat veel breder dan het veiligheidsdomein alleen en vergt inzicht in (afhankelijkheids)relaties in buurten. Daar speelt intussen de politie alleen niet langer een belangrijke rol, maar ook de gemeentelijke boa's. Vanuit de politie spelen (digitale) wijkagenten een rol. Gemeenten zijn vanuit handhaving bezig met (digitaal) toezichthouden. Vanuit het sociaal domein zijn dat vooral de (digitale) jeugd- en jongerenwerkers, opbouwwerkers, straatcoaches, professionals die de link met voetbalsupporters onderhouden, of met ondernemers in de buurt, de sociale wijkteams, de professionals van de publieke (geestelijke) gezondheidszorg. Van al deze professionals in de wijken en buurten wordt in toenemende mate verwacht dat ze tegelijkertijd offline én online present zijn en inzicht verwerven in hun werkgebied (Gooren et al., 2022).

- Bij het samenwerken in een crisisorganisatie zijn korte informatielijnen en onderling vertrouwen tussen alle betrokken partijen cruciaal. Het gaat dan om partijen die overwegend aan de repressieve, maar ook om partijen die aan de preventieve kant worden ingezet. Want ordeverstoringen die voortkomen uit maatschappelijke onrust vergen een breder inzet dan veiligheid/OOV alleen.
- De rol van bestuur en gezag is belangrijk, niet alleen in (sociale) media-uitingen, maar ook concreet in het verbinden van operatie en beleid door zoveel als

mogelijk in contact te staan met uitvoerende professionals en hun 'straat-informatie'.

- Stuur lokaal, maar met uitwisseling van deskundigheid tussen gemeenten. Dat gaat uiteraard niet in het heetst van de strijd. Aandacht hiervoor als onderdeel van de preparatie en nazorg is belangrijk, maar krijgt doorgaans weinig accent zodra het stof is gaan liggen.
- Een meldpunt openbare orde content zou deze uitwisseling een impuls kunnen geven, bijvoorbeeld als het gaat over of het (juridisch) mogelijk is om bepaalde internetcontent ontoegankelijk te maken bij (dreigende) online aangejaagde ordeverstoringen.
- In de vier Noord-Brabantse gemeenten zouden de Nederlandse Spoorwegen, naar eigen zeggen, als informant beter betrokken kunnen zijn geweest dan bij de 'avondklokrellen' het geval is geweest. Conducteurs in treinen zien veel. Stations zijn verzamelplekken, waar 24/7 toezicht wordt gehouden.

Acteren op online signalen

Als de ongeregeldeheden echt begonnen zijn en mensen online 'live gaan' en verslag doen (ook in combinatie met de liveblogs van traditionele media, zoals de NOS en Omroep Brabant tijdens de 'avondklokrellen' in de vier gemeenten), dan hebben (sociale) media een aanzuigende werking, die vrijwel oncontroleerbaar is en waar geen kruid meer tegen gewassen is. Tot die tijd is er wel ruimte om in te grijpen (Bantema et al., 2021; Vries & Bantema, 2022; Bantema, 2022). Zolang professionals – vanuit politie, handhaving, jeugd- en jongerenwerk c.a. – aan de online voorkant kunnen blijven, is het dikwijls mogelijk om de angel eruit te halen. Dat betekent bijvoorbeeld, dat deze brede groep professionals actief moet acteren op online berichten waarvan de afzender bekend is. Of als dat niet zo is, zelfs grofmazige middelen gebruiken.

De Helmondse politie experimenteerde tijdens de coronarellen in de zomer bijvoorbeeld met een SMS-bom om te communiceren dat het delen van opruiende berichten strafbaar is. Punt van aandacht is wel dat de digitaal vaardige slimmeriken makkelijker onder de radar blijven dan de mensen die online minder goed thuis zijn en zich weinig bewust zijn van wat hun online activiteit bijdraagt aan ongeregeldeheden.

'Toen de politie ingang had gevonden in telegramgroepen, en ze offline bij mensen op bezoek gingen die in die groepen zaten, dat hielp. Toen mensen gingen berichten dat de politie hen belde, zag je mensen weer uit de groep verdwijnen.'

De online repertoires achter maatschappelijke onrust en protest vragen om een bezinning op wat juridisch kan, maar ook op wat nodig is, en wat op de langere termijn de effecten (kunnen) zijn (Bantema, Westers & Munnik, 2020; Koolenbrander et al., 2021). Grenzen oprekken is niet per se zaligmakend.

Wat opvalt in de vier Noord-Brabantse gemeenten is tweeledig. Tussen de gemeenten bestaat nogal wat verschil, ten eerste, in de mate van geoefendheid om maatschappelijke onrust online te monitoren. In de tweede plaats ontbreekt het aan gezamenlijk referentiekader tussen gemeenten om adequaat de monitoring-informatie te kunnen beoordelen. Een bericht op zichzelf doet niet veel. Het doet alleen iets in een bepaalde context die ontvlambaar is. Die inschattingen maken vraagt om een gezamenlijk, onderbouwd referentiekader en veel uitwisseling tussen betrokken professionals onderling.

-
- Zet in op betrouwbare bronverificatie en bronattributie op sociale media. Dit geldt voor politie en gemeenten – bij voorkeur natuurlijk in afstemming.
 - Zorg hierbij voor goede uitwisseling tussen mensen die online monitoren enerzijds en professionals die de lokale context 'op straat' goed kennen anderzijds. Deze combinatie is cruciaal om een adequate risico-inschatting te kunnen maken.
 - Wees attent op de opbouw van de online berichtenstroom (specifieker wordende oproepen: data, locatie, intentie, contra-strategieën, etc.). Consistentie in de strekking van berichten (vanuit verschillende bronnen) draagt bij aan betrouwbare beoordeling van wat er gebeurt.
-

⁹ De consultatie van het wetsvoorstel *doxing* is nagenoeg afgerond. Dit wetsvoorstel stelt het strafbaar om zich identificerende persoonsgegevens van een ander of een derde te verschaffen, deze gegevens te verspreiden of anderszins ter beschikking te stellen met het oogmerk om die ander vrees aan te jagen dan wel aan te laten jagen, ernstige overlast aan te doen dan wel aan te laten doen of hem in de uitoefening van zijn ambt of beroep ernstig te hinderen dan wel te laten hinderen.

-
- Monitor ook c.q. vanaf het begin van ordeverstoringen en probeer op persoonsniveau in te grijpen om groepsvorming te voorkomen (het incidentregistratiesysteem van de politie (BVH) bevat gegevens over situaties en personen en biedt zodoende aangrijpingspunten voor monitoring; BVH kan door alle politie-eenheden worden ingezien).
 - Oproepen via sociale media die niet worden gedragen door prominente initiators en *influencers* hebben, net als *copycat*-gedrag, beduidend minder realisatiekracht.
 - Houd rekening met de ingrijpende (persoonlijke) effecten van *doxing*, met name van professionals die op straat werken en hun anonimiteit moeilijk kunnen beschermen. Hier liggen mogelijk aangrijpingspunten om ordeverstoorders aan te pakken.⁹
 - Er bestaat discussie over het mogelijk maken om live videostreams en verkeer op sociale media acuut te blokkeren bij (dreigende) ordeverstoringen om opruiing tegen te gaan en interactie tussen subjecten/groepen te verstoren.¹⁰ Dit is een maatschappelijk ingrijpende maatregel, die alleen na zorgvuldige afweging verder onderzocht zou moeten worden (het betreft immers een aanvulling op de bestaande juridische mogelijkheden om specifieke berichten te verwijderen, met mogelijk verstrekkende gevolgen, terwijl ook de Telecomwetgeving moet worden herzien).
 - Voer de discussie of de politie en gemeenten meer bevoegdheden nodig hebben om online in te grijpen op de grens van privacy-rechten bij het ontstaan van maatschappelijke onrust en (grootschalige) ordeverstoringen. Wat moet meewegen, is dat de groepen die rondom de 'avondklokrellen' actief waren geen hechte organisatiegraad hadden. Er is weinig samenhang buiten het momentum van de actie zelf. Dat maakt interveniëren uitermate complex.
 - Bovendien kan en mag er meer dan gemeenten doorgaans denken. Met slimme, doelgerichte combinaties van bestuursrechtelijke, strafrechtelijke én civielrechtelijke maatregelen is – zo blijkt uit casuïstiek – veel mogelijk. Waarbij
-

¹⁰ Deze manier van doen is bekend van autoritaire regimes (Howard & Hussain, 2013).

bijvoorbeeld strafrechtelijke maatregelen in de rede liggen als een
persoonsgebonden effect wordt nagestreefd. Terwijl het volgen van een dialoog
in een (gesloten) groep met als doel de sfeer proeven om verstoring van de
openbare orde te voorkomen bestuursrechtelijk kan worden onderbouwd.

Fase 4: wonden likken

Als de rust is teruggekeerd op straat komen de eerste reacties binnen. Kwetsbaarheden liggen bloot. Er heerst veel onbegrip. Slachtoffers hebben aandacht nodig, en de belofte van herstel. De schok die nogal wat professionals ervoeren, dat het ze over de schoenen liep, vraagt om empathie, en betekenisgeving. De rotzooi moet opgeruimd.

De dagen onmiddellijk na de rellen beginnen gemeenten, vaak ook samen met bewoners, met het opruimen van de rotzooi. Maar de opgave is breder. Van gemeenten, met de burgemeester voorop, verwachten de bewoners van de stad een kader voor herstel, de grondtoon voor hoe verder. Want in zekere zin is iedereen doelwit geweest en wil iedereen weten waarom dit is gebeurd, wie de raddraaiers waren, en wat hen bezielde.

In deze fase is het nog te vroeg voor een antwoord op die vragen. Dat is misschien wel het belangrijkste kenmerk van het moment van de *'day after'*. In de crisisbeheersingsliteratuur is opvallend weinig aandacht voor de constatering, dat vrijwel iedereen dan mentaal nog verkeert in de *'momentane vernauwing'* van de crisis. Midden in het moment van de rellen staat het denken en doen van professionals en bestuurders in de sleutel van acute crisisbeheersing, met hoog accent op openbare orde en veiligheid. Ze hebben zich doelwit gevoeld. Dat moment ijlt na. Zelfs de meest ervaren bestuurders hebben ermee te maken.

Daarna moet er eerst ruimte zijn voor dialoog met de gemeenschap, zodat mensen betekenis kunnen geven aan wat ze hebben meegemaakt. Daarna komen andere

aspecten weer aan bod, zoals schadeherstel, opsporing en vervolging (fase 4), verwerking, welzijn, zorg, onderwijs (fase 5).

Erkenning van onmacht, herkenning van veerkracht

De eerste stroom aan reacties vindt plaats op sociale media. Over de relschoppers en de vernielingen die zij aanrichtten, werden talloze filmpjes gedeeld in tweets. Op Twitter stonden burgers vaak recht tegenover elkaar: kritiek op relschoppers versus kritiek op handhaving. Zo zei de één: 'Ik schaam me kapot als ik naar de livestream en berichtgeving m.b.t. #Eindhoven kijk. Dit heeft niks te maken met je stem laten horen of demonstreren. Je moet je kapot schamen als je daar tussen staat'. Een ander liet weten: 'Ik ga morgen aangifte doen van poging tot doodslag tegen de schutter van dit waterkanon. Ik roep iedereen die dit onrecht ziet om massaal hetzelfde te doen! RETWEET #politiegeweld [#demonstraties] [#eindhoven] #grondrechten'.

In 's-Hertogenbosch was in de media relatief veel aandacht voor de slachtoffers vergeleken met de drie andere steden. Er waren verschillende winkels vernield en geplunderd (trouwens net als in Eindhoven en Breda, minder in Helmond). Veel aandacht ging uit – landelijk en lokaal – naar de eigenaresse van de Primera-winkel die in puin lag. *De Telegraaf* noemde haar een 'nationaal symbool'. Om de kosten van haar schade te dekken, werd een *crowdfunding* actie gestart. Premier Rutte belde haar en de koning kwam op bezoek.

Over het algemeen was er op sociale media weinig begrip voor de relschoppers. Naast die typering 'relschopper' komen ook termen voor als 'tuig', 'droeftoeters', 'raddraaiers', 'plunderaars' en 'ophitsers'. Slechts een enkele keer worden neutraler termen gebruikt, zoals 'demonstranten'. In de grote hoeveelheden berichten op Twitter en in de traditionele media waagt maar een enkeling zich meteen aan een poging om de gebeurtenissen te begrijpen of te verklaren. De directeur van debatcentrum De Balie in Amsterdam tweet op 24 januari, meteen na de Eindhovense rellen: '#Eindhoven @Urk #museumplein #Schilderswijk het geweld is onverantwoord, niet te accepteren en verkeerd, maar het kan toch echt niemand verbazen dat bij velen de nood hoog is geworden. Het heeft nog lang geduurd. Meer dan 10 maanden. Waar is de @MinPres?'

Deze tweet kon rekenen op een stroom van verontwaardigde reacties van bekende en onbekende Nederlanders. Die lazen het bericht als het goedpraten van zinloze plunderingen. Ook misdaadverslaggever Peter R. de Vries kreeg veel boze reacties op zijn uitspraak in de *late night show* Jinek: 'wat we zien is een eigenlijk een radicaal topje van een grotere ijsberg van mensen bij wie er geen draagvlak meer is voor wat er op dit moment in Nederland gebeurt.'

Burgemeester in het heetst van de strijd

De reactie van verschillende vooraanstaande politici, die de rellen in de media (nog in die 'momentane vernauwing' van het heetst van de strijd) wegzetten als criminaliteit en vandalisme, sluit hier naadloos op aan. De primaire reacties op de rellen zijn afkeurend, dulden geen nuance of tegenspraak, en roepen expliciet op om dit gedrag niet te willen begrijpen.

De burgemeester van Eindhoven liet zich op 24 januari meteen zeer kritisch uit over de relschoppers die zijn stad hadden vernield. Hij sprak over een 'burgeroorlog', noemde de mensen die actie hadden gevoerd en mogelijk geweld hadden gebruikt het 'schuim der aarde'. Hij deelde zijn verbazing dat zoiets kon gebeuren in Nederland: 'We zijn op weg naar een burgeroorlog. We moeten straks het leger inzetten, dat is het ergste wat er is. Zijn we zo ver gezakt in deze samenleving dat het zo ver gaat komen.' Deze uitspraken maakten veel los, en er kwam zowel landelijk als in zijn eigen gemeente veel weerstand op.

Bijvoorbeeld van Hubert Bruls, voorzitter van het Landelijke Veiligheidsberaad: 'Wij hebben als burgemeesters een verantwoordelijkheid om goed op te letten wat we zeggen. Want woorden doen er wel degelijk toe.' Gedurende de week na de rellen verschoof de Eindhovense burgervader zijn aandacht van kritiek op de relschoppers naar waardering voor de veerkracht van de stad en zijn burgers. 'Het is mooi om te zien hoe de stad zich herpakt en vrijwilligers helpen om de stad weer in orde te maken.' Maar de emotie blijft begrijpelijkerwijs ook: 'Ik heb gejangt. En dat kan ik nu nog.'

De burgemeester van 's-Hertogenbosch koos op 25 januari een andere lijn van communiceren. 'Mijn Bossche hart bloedt', luidde zijn eerste reactie op de plunderingen in het centrum van zijn stad. Hij sprak over de late beschikbaarheid van

de mobiele eenheid: 'geen verwijt, maar een constatering'. De dag na de rellen spreekt hij de burgers toe die in alle vroegte spontaan met schoonmaken en opruimen waren begonnen. Hij vertelde dat hij met lood in de schoenen door de stad was gelopen, dat het hem pijn deed wat er is gebeurd en dat ze geen grip hadden op de situatie. Hij benoemt dat er 52 mensen zijn opgepakt, maar vraagt de bewoners ook meteen om begrip en lankmoedigheid: 'laten we nu ook weer samenkomen. Laten we samen de strijd aangaan met deze criminelen.' Ook richtte hij zich tot de ouders van de jonge verdachten die waren opgepakt, en vroeg hen om hun kinderen thuis te houden. Op 29 januari ontvingen twintig verdachten van de rellen een brief van de burgemeester om hen te waarschuwen voor een boete van 10.000, mochten ze de komende tijd weer betrokken zijn bij ongeregelheden.

De burgemeester van Breda toonde afschuw van de rellen in het land, in Breda in het bijzonder. Voor relschoppers die hun eigen stad vernielden, had hij geen enkel begrip. Voor de NAC-supporters die de dag na de ongeregelheden hun stad wilden verdedigen wel, maar hun aanbod hield hij af, met het argument dat de openbare orde een taak is van de politie. Later in de week bedankte de burgemeester de hulpdiensten die klaarstonden om Breda te beschermen: 'Samen staan we op als mooi Breda.' Na de rellen benoemde hij eveneens een gebrek aan contact met tegenstanders van de coronamaatregelen. De urgentie om dat contact wel aan te gaan, was een thema in zijn openbare optreden. 'Niet door als een dominee met het vingertje te wijzen, maar echt het gesprek aan te gaan. Zeker in een tijd van sociale media waarin mensen in bubbels leven en daardoor al snel worden bevestigd in het eigen gelijk.'

In haar reactie op Twitter op 25 januari liet de burgemeester van Helmond weten dat de ongeregelheden in haar stad en elders niet geaccepteerd werden. Zeker als er ook sprake is van geweld tegen de politie. Over de situatie in Helmond zei ze dat de snelle escalatie naar en ingreep van de mobiele eenheid heeft geholpen om de avondklokrellen in de kiem te smoren. De uitspraken van Helmond Sport supporters zag ze als een steunbetuiging, maar ook zij liet weten dat het handhaven een taak is en blijft van de politie. De burgemeester heeft Stop-gesprekken gevoerd en een brief aan de ouders van minderjarige relplegers gestuurd, met daarin onder andere een waarschuwing voor een fikse boete.

De rol van de voetbalsupporters

In 's-Hertogenbosch heeft een deel van de harde kern van FC Den Bosch zich de volgende dag opgeworpen als beschermers van de stad. Vrijwel alle professionals in het veiligheidsdomein waren hierdoor verrast. Het crisisteam is na beraad akkoord gegaan met deze rol van 'burgerwacht', vooral om erger te voorkomen. Bovendien heeft de politie goede afspraken kunnen maken met de supporters. Die zijn op centrale punten in de stad gaan staan en hebben de orde bewaard. Bewoners en ondernemers in de stad hebben dat als prettig ervaren, aldus een betrokken respondent vanuit de gemeente. Een respondent vanuit de politie wees op de versterkte band tussen de politie en de harde kern. Het was wel een risico, onderstreepte hij, maar het heeft goed uitgepakt. Volgens een andere respondent begaf het crisisteam zich met dit besluit op glad ijs, omdat de overheid de politie als zwaarmacht in positie moet houden.

Ook de harde kern van de supporters in de drie andere gemeenten hebben tijdens en onmiddellijk na de rellen van zich laten horen. Er was online en in de media veel te doen rondom hun eventuele rol als beschermers van hun stad. In Breda werd de steun van NAC supporters online wel gewaardeerd. De burgemeester heeft met ze gesproken maar hun hulp afgewezen. De politie zou ze naar huis hebben gestuurd, aldus berichten op Twitter. In Eindhoven waren PSV-supporters naar hun thuishonk 'De Aftrap' gegaan om dat te beschermen. Want er waren geruchten op Twitter dat relplegers (waaronder harde kern supporters van andere betaald voetbal organisaties) daar naar toe zouden komen. In Helmond had 'We are Helmond' op 25 januari een statement op Twitter gezet, waarin ze lieten weten vernielingen en plunderingen niet te tolereren en dat ze hun stad zouden gaan verdedigen 'tegen alles wat niet bijdraagt aan vreedzame protesten.' Ook de burgemeester van Helmond wees de hulp van de supporters af.

Na afloop bagatelliseerden de meeste respondenten desgevraagd de betekenis van de opstelling van de harde kern voetbalsupporters in de vier gemeenten. In hun ogen heeft het uiteindelijk niet zoveel voorgesteld. Eigenlijk stelt niemand zich achteraf op het standpunt dat de Bossche handelwijze – hoewel misschien te billijken in de context van 26 januari – in nieuwe situaties dan wel elders zou moeten worden overgenomen. Sommige professionals wijzen er bovendien op, dat delen van de harde

kern supportersgroepen zelf ook zou hebben meegedaan aan de rellen (hoewel niet per se in georganiseerde vorm).

Professionals en de 'day after'

Onmiddellijk na de rellen in 's-Hertogenbosch bleef de sfeer gespannen. Scholen stuurden op 26 januari hun leerlingen naar huis, vanwege de dreiging van nieuwe ongeregelde heden. Achteraf denken professionals dat het mogelijk vooral de intensiteit van de verrassing van 25 januari is geweest die de dreiging in stand hield. Geen van de Bossche respondenten had verwacht dat het zó los zou gaan in de stad. Toen het eenmaal begon, werd wel duidelijk dat het niet zomaar te stoppen zou zijn. Maar eerder was het moeilijk in te schatten geweest hoe serieus de signalen waren. Geen twijfel over de spanningen en frustraties. Maar de plotsklapse 'dolheid', zonder kern of organisatie, zonder (symbolisch) doelwit, naar het zich laat aanzien, die binnen het uur leidt tot een spoor van vernielingen en een plundertocht van 100-120 jongeren in het stadscentrum.

In Eindhoven reageerden professionals minder verrast. De dag na de rellen stond in het teken van solidariteit: inwoners en ondernemers die samen gaan opruimen. Ook al bleef het nog wel enkele dagen tot een kleine week onrustig in sommige buurten, het accent lag op dat de rellen voorbij waren en niet op die onbehaaglijke overrompeling, zoals in 's-Hertogenbosch waar inwoners eveneens aan de slag gingen met het herstel van hun binnenstad. Wel bleken nogal wat respondenten geschrokken van de heftigheid van het geweld tijdens de rellen. Dat kwam van twee kanten, vertelden ze achteraf. Terwijl de spanning opbouwde, lierden verschillende groepen actievoerders, *hooligans* en demonstranten elkaar op tot een spiraal van geweld. De mobiele eenheid reageerde professioneel, maar droeg omdat ze stevig moest optreden natuurlijk wel bij aan die intense spiraal.

Online klonk er nogal wat kritiek op dit optreden, net als bij een aantal respondenten vanuit de gemeente en de politie zelf, die zich afvroegen of de gekozen strategie van de mobiele eenheid niet juist olie op het vuur was geweest voor de agressieve groepen actievoerders en *hooligans* die zich in de protesterende massa hadden gemengd. Bovendien bleek er, zoals eerder aangegeven, uiteindelijk weinig ingezet op het 'praten met' de groepen die zich op het 18 September plein roerden, volgens respondenten vanuit de mobiele eenheid omdat de gelegenheid hiertoe al snel heel

beperkt bleek. Verschillende respondenten waren niet blij met de op zichzelf authentieke reactie van de burgemeester, omdat het hun werk in de buurten ongetwijfeld moeilijker zou gaan maken.

In Helmond en Breda worden de avondklokrellen vooral in perspectief geplaatst ten opzichte van wat er eerder in beide steden tijdens de pandemie aan ordeverstoringen heeft plaatsgevonden. Het 'day after'-gevoel werd bij alle respondenten overvleugeld door de ervaring dat het bij de invoering van de avondklok eigenlijk rustig is gebleven vergeleken met eerder.

In de reflectiebijeenkomsten gaven professionals uit verschillende steden aan dat ze nog steeds ervaren dat het gevaar niet geweken is. Ze blijven behoedzaam, want de maatschappelijke onrust achter de 'avondklokrellen' is naar hun idee latent nog steeds aanwezig. Daarom vinden ze het belangrijk, dat het momentum dat na de avondklokrellen ontstond, gebruikt zou worden om veranderingen door te voeren op plekken waar het mis is gegaan. Tegelijkertijd constateren zij, dat het toch heel lastig blijkt om van dit momentum gebruik te maken. Er is in deze fase nog te veel kwetsbaarheid en te weinig informatie bekend om die kwetsbaarheden adequaat te beïnvloeden. Het is sowieso lastig om concrete aanpassingen te doen en veranderingen te implementeren, in crisissituaties, lerend van ervaringen elders; of iets echt werkt en onder welke omstandigheden, wordt beperkt geëvalueerd (Dückers, 2021).

Verder wijzen uitvoerende professionals er op, dat eigenlijk onvoldoende ruimte is gemaakt voor reflectie op het eigen handelen. Er wordt snel overgegaan van 'wonden likken' naar de orde van de dag, waarbij de nadruk ligt op de concrete werkzaamheden die natuurlijk ook moeten plaatsvinden.

Gevalstudie: leren van online mobilisatiepogingen

'Op de hoogte blijven van de aankomende rellen? Volg live!'

Hoewel we zeker kunnen stellen dat sociale media een belangrijk rol hebben gespeeld bij de mobilisatie voor de avondklokrellen, mondden niet alle mobilisatiepogingen uit in daadwerkelijke rellen. Door het hele land worden in de dagen na de rellen in Eindhoven oproepen gedaan tot rellen. Dat roept de vraag op: onder welke omstandigheden lukken deze mobilisatiepogingen juist wel of niet? Deze vraag proberen we te beantwoorden door middel van een korte gevalstudie over een 'Eindhoven's' Telegramkanaal.

Van 24 tot en met 30 januari is er veel activiteit op het Telegramkanaal. 'Eindhoven | 040 – Rellen en rwina!', en de bijbehorende 'Eindhoven Rwinachat'. De rust op straat is dan in Eindhoven net teruggekeerd. In de groep worden plannen gemaakt voor nieuwe rellen. De omschrijving van de groep: 'Op de hoogte blijven van de aankomende rellen? Volg live!' Tussen 24 januari 2021 en 5 mei 2022 zijn in de chatgroep van het kanaal ruim 25.000 berichten gestuurd. Het aantal leden varieert tussen de 100 en de 800. Sommige berichten in de groep worden door 11.000 mensen

bekeken.¹¹ In de dagen tussen 24 en 30 januari worden twee concrete plannen gemaakt om te gaan rellen: op 25 januari bij de Bijenkorf op het 18 Septemberplein, en op 29 januari in het winkelcentrum in Woensel. Beide keren lukt het niet om de online plannen om te zetten in geslaagde offline actie.

Poging 1: 'Boodschappen doen' bij de Bijenkorf (25 januari)

Organisatie en samenhang

De gesprekken in het kanaal kenmerken zich door een gebrek aan samenhang. Er is geen duidelijke organisatie of organisator, uit het gesprek blijkt nergens dat deelnemers de organisator of elkaar persoonlijk kennen. Er kan dus niet worden teruggerepen op de organisatiestructuren van bestaande (rel)groepen. Ook is er niemand die door anderen een voortrekkersrol toebedeeld krijgt, bijvoorbeeld omdat deze persoon een bekende online *influencer* is. De beheerder van het kanaal stelt zich aanvankelijk zeer terughoudend op.

Deelnemers schelden elkaar uit, bedreigen elkaar aan de lopende band, en vegen elkaars ideeën suggesties met vele krachttermen van tafel. De algehele toon is zeer agressief. Nederlandse en Arabische *slang* wisselen elkaar in hoog tempo af. Er is groot verschil in de digitale *savyness* van de leden. Waar de meesten onder een pseudoniem deelnemen, zitten er ook bij die hun eigen voor- en achternaam gebruiken, en met een herkenbare profielfoto in de groep zitten. Gedurende het gesprek worden steeds meer deelnemers anoniem.

Er lijkt hierbij geen sprake te zijn van een coalitievorming van gelijkgestemden. Het is van veel deelnemers niet duidelijk of ze daadwerkelijk op zoek zijn naar een plek en tijd voor een volgende relsessie, of dat ze vooral in deze groep zitten voor de sensatie of om een beetje te dollen. Ze laten zich zeer gevarieerd uit over hun motieven om mee te willen rellen. Sommigen maken vooral grappen over wat ze allemaal willen hebben van de Bijenkorf. Anderen spreken zich expliciet uit tegen de overheid, het vaccinatiebeleid, de avondklok, Mark Rutte, Hugo de Jonge, en Ferd Grapperhaus. Er

¹¹ De groep bestaat op het moment van schrijven nog steeds. Inmiddels worden er enkel nog illegale zaken als drugs, identiteitsbewijzen, en nepmerkleding aangeboden.

worden filmpjes gedeeld van het politieoptreden in Eindhoven op 24 januari. Met name het filmpje van de vrouw die geraakt is door het waterkanon wordt veel gedeeld. De toon van sommige deelnemers is gewelddadig: er zijn oproepen om honkbalknuppels, molotovcocktails en benzine mee te nemen.

Het gesprek wordt regelmatig onderbroken door mensen die gebruik maken van de activiteit binnen de groep. Zo worden er illegale producten aangeboden, maar er lopen ook *exposing*-achtige berichten door het gesprek heen, waarin wordt opgeroepen om bepaalde vrouwen duidelijk te maken dat zij 'hoeren' zijn, en kapot gemaakt moeten worden. Er worden profielen en foto's van naakte vrouwen gedeeld.

Georganiseerde religieuze groepen mengen zich niet in het gesprek. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de radiostilte op het moment dat de hoop wordt uitgesproken dat, net als op 24 januari, 'de *hooligans*' zich weer zullen aansluiten: 'wollah hun zette wel meeste rwina zeg je eerlijk' (25 januari, 12:19). Er volgt geen enkele bevestiging op dit bericht dat de *hooligans* er inderdaad bij zullen zijn.

Interne weerstand

In de chaos begint zich toch langzaam een eerste voorstel uit te kristalliseren: op 25 januari wil men om 17:00 'boodschappen doen' bij de Bijenkorf op het 18 Septemberplein. Het bericht wordt bovenaan het gesprek 'gepind', zodat iedere nieuwe deelnemer het meteen ziet.

Het gebrek aan eensgezindheid en organisatie vertaalt zich in veel weerstand tegen het plan, zowel over de locatie als de tijd. 17.00 zou te vroeg zijn voor degene die nog moeten werken. De Bijenkorf zou te goed beveiligd zijn, of niet de spullen verkopen

waar de relplegers naar op zoek zijn (de Mediamarkt en een juwelier worden veelvuldig als alternatief genoemd). Desondanks blijft '17:00 bij de Bijenkorf' het meest terugkerende plan in de groep. Bepaalde accounts zetten zich ook duidelijk in om dit momentum vast te houden. Om de paar minuten gooien zij hetzelfde bericht in de groep, en houden zo het plan in leven. Er wordt ook een plaatje bij gemaakt, met de oproep om dit te delen op Snapchat.

Al snel beginnen zich ook mensen te roeren die de rellen willen voorkomen. Ze kiezen verschillende strategieën. Sommigen proberen de relplegers tot redelijkheid te manen. Zij introduceren zichzelf bijvoorbeeld als ondernemer en geven aan dat de avondklok toch ook niet hun schuld is. Er zijn ook verschillende mensen die de deelnemers aanmoedigen om naar school te gaan, en *links* sturen van VMBO-scholen in de omgeving Eindhoven. Anderen kiezen een afschrikkingstactiek, door aan te geven wat er allemaal strafbaar is aan wat hier gebeurt en hoeveel straf de relplegers kunnen verwachten. Ook wordt er regelmatig opgemerkt dat het plan geen kans van slagen heeft, omdat de politie al lang op de hoogte is. Verschillende van deze opmerkingen gaan gepaard met negatieve uitspraken over de vermeende 'niet-Nederlandse achtergrond' van de relplegers. Eén account gooit om de minuut de gehele songtekst van het nummer 'YMCA' in de groep, vermoedelijk in de hoop dat mensen geïrriteerd raken en de groep verlaten.

Zorgen en onrust

Het gesprek in de groep gaat de hele nacht in hoog tempo door. Een terugkerende zorg is dat er nog niet genoeg leden zijn om voor goede rellen te kunnen zorgen. (Op de ochtend van 25 januari zijn er 309 leden.) Tegelijkertijd wordt ook duidelijk gemaakt dat vrouwen zich niet hoeven te melden bij de aankomende rellen.

'Ik wil geen boys zien die hun wifey meenemen.'

'Die worden gewoon verhuurd. Geleik doorsturen naar baekeland' [Erotisch centrum Eindhoven] (25 januari, 13:30)

Naast onrust over de aantallen, is er ook toenemende ophef over dat de politie waarschijnlijk meeleeft. Sommige deelnemers reageren hier paniekerig op, waarschuwen elkaar en beramen plannen om de politie te misleiden. Anderen lijken hier totaal geen aanstoot aan te nemen en spelen er mee. Het onderlinge wantrouwen en de onderlinge beschuldiging nemen toe. Steeds meer mensen spreken zich uit over hoe dom dit plan is. Als je het goed wilt aanpakken, moet je dit niet organiseren in een openbare groep, of tenminste de locatie pas 10 minuten van tevoren bekend maken.

'Probeer allemaal in het zwart te komen dat iedereen op elkaar lijkt voor de woute!!! Als ze iemand in vizier hebben zijn ze m ook zo kwijt.!!! Deel dit!' (14:54)

Politie staat klaar

Deelnemers hebben goed ingeschat dat de politie meeleeft. Rond 15:30 worden er foto's gedeeld waarop te zien is dat de politie inderdaad al klaar staat bij de Bijenkorf. Intussen heeft een twitteraccount onder de naam van De sekte van Engel¹² lucht gekregen van de groep en begint *live screenshots* te delen. De Telegramgroep haalt hiermee ook het nieuws. Dit maakt de deelnemers nog zenuwachtiger.

Toch blijven er mensen oproepen om het plan door te zetten. Het bericht 'NIET OM HEEN DRAAIEN, 5 UUR 18 SEPTEMBERPLEIN!!!' wordt eindeloos vaak gedeeld. Er worden verwachtingen uitgesproken dat wel 500 mensen zullen komen en dat niemand hun zal stoppen.

Naarmate 17:00 dichterbij komt, worden de deelnemers van de groep steeds bozer op elkaar, en op de '*snitches*' in de groep. Rond deze tijd claimen verschillende deelnemers te zijn aangekomen op het 18 Septemberplein. Daar vinden ze echter politie en bepaald niet de menigte waar ze op hadden gehoopt. Dit maakt mensen nog bozer.

'All jullie pussyboys joinen. Deze groep maar niemand is er? Kk mietjes' (16:58)

¹² Een twitteraccount dat oproept om Willem Engel een halt toe te roepen.

De beheerder van het kanaal doet alsnog een poging om de groep te verzamelen: om 17:30 moet iedereen naar de Effenaar komen. Ook deze poging blijkt niet vruchtbaar.

Stuiver, [25-1-2021 17:36]

Kkr gay dit weet niet wie dit het geregeld kkr sukkel

Hierna versplintert het gesprek. Verschillende alternatieve locaties en tijden volgen elkaar op (onder meer de Kruisstraat, de Effenaar, Veldhoven Citycentrum, de Hemelrijken). Nog een tijd lang gaan er berichten over en weer om te checken waar iedereen is. Maar de consensus, voor zover die er al was, is weg.

'Hele tijd type type maar gebeurt helemaal niks. Clowns. (19:27)

Poging 2: rellen bij Winkelcentrum Woensel (29 januari)

Dit is nog niet het einde van de groep. Om 21.16 wordt een nieuwe topic in de groep geopend met het plan om op vrijdag 29 januari te gaan rellen in Winkelcentrum Woensel.

Organisatie en samenhang

De beheerder van de groep neemt nu actiever de leiding. Er wordt meteen een plan gemaakt en daarbij worden ook spelregels bij opgesteld.

'Vrijdag om 17:30

Winkelcentrum Woensel

Al het persoonlijke bezit van mensen zoals auto's, huizen en fietsen laten we met rust. Winkels die toch genoeg verdienen mogen geneukt worden. Kleine ondernemingen of bekende buurtondernemingen niet!' (25-01-2021 21:31)

Naast het winkelcentrum Woensel wordt ook het PSV-stadion genoemd als plek om nog diezelfde avond (25 januari) te verzamelen. Van een coalitie tussen deze groep en *hooligans* is dus zeker geen sprake. Het plan wordt afgeblazen als blijkt dat PSV-*hooligans* zich hebben verzameld om het stadion te beschermen. Rond 19:00 beginnen zij zich ook in het gesprek te mengen en op te roepen om PSV met rust te laten.

Daarop worden de volgende regels opgesteld: De ruzies in de groep worden hierbij ook expliciet benoemd:

- Geen PSV stadion, de aftrap of fanshop aanraken
- Geen eigendommen van burgers. (Huizen, redelijke ondernemingen, auto's en fietsen.
- Geen ruzie's onderling
- Journalisten zoals Pownews mogen gesloopt worden. (26-01-2021, 21:49)

Deze poging tot een verdere organisatie werpt niet bepaald vrucht af. De interne ruzies houden aan en vanaf 27 januari neemt het aantal berichten ook beduidend af. Verschillende deelnemers blijven protesteren tegen de plaats en tijd, maar de beheerder van het kanaal blijft expliciet volhouden. Wel is er een toenemend aantal berichten waarin deelnemers zich tegen het coronabeleid en de overheid keren. Ook zijn er berichten gepost die hintten op complottheorieën.

Politie staat klaar

Op vrijdag 29 januari rond 17:00 beginnen mensen zich 'klaar te maken'. Er wordt gesproken over vuurwerk en wapens. Een man zegt vanuit Enschede met 50 mensen in de trein te zitten. Al snel wordt wederom duidelijk dat de politie en jeugdwerk al klaar staat, en dat er, wederom, helemaal niet zoveel mensen naar het winkelcentrum zijn gekomen als dat binnen de groep misschien leek.

Rond 19.30 doet de beheerder nog een laatste poging om mensen naar de Primera op de Tongelresestraat te krijgen. Rond dezelfde tijd roept de beheerder óók op om weer naar het Winkelcentrum Woensel te gaan, omdat de politie daar inmiddels vertrokken zou zijn. Op deze informatie wordt verward gereageerd: waar moeten ze nou heen?

Om 21.30 als duidelijk is dat er niets meer gaat gebeuren, post de beheerder nog het volgende bericht:

Mooi aanbod voor de politie. Jullie betalen mij een bedrag en ik verwijder deze 2 groepen. Houdt in dus dat 80% van de rellen in Eindhoven gestopt worden. Graag zie ik een antwoord terug via twitter Politie Oost Brabant. (29-01 21:33).

Op 30 januari doet de beheerder nog één laatste poging om mensen te mobiliseren voor die avond, maar er komt nog maar weinig reactie. Er wordt op een laag pitje gediscussieerd over rellen, corona en de avondklok. Langzaam maar zeker komen er steeds meer berichten over handelswaren. Het momentum van het Telegramkanaal is voorbij.

Conclusie

Uit de casus blijkt dat het niet makkelijk is om online een groep mensen tot een relcoalitie te smeden, zelfs niet als daar op landelijk niveau momentum voor lijkt te zijn. Er is in de groep geen duidelijke organisatiestructuur, waarbij doorgewinterde relgroepen of iemand met een voortrekkersrol het voortouw kan nemen. Dat maakt het moeilijk om alle neuzen dezelfde kant op te krijgen. De deelnemers kennen elkaar niet en zitten veelal anoniem in de groep. Een loze belofte is dus zo gemaakt. Deelnemers vertrouwen er niet op dat anderen ook daadwerkelijk zullen komen en dit wantrouwen werkt waarschijnlijk als een *selffulfilling prophecy*: de overgrote meerderheid komt niet opdagen.

Bovendien vinden de mobilisatiepogingen plaats in relatieve openheid. Politie, jeugdwerk en buurtmedewerkers zijn op de hoogte van de plannen en plegen offline interventies. De politie is duidelijk zichtbaar op de plekken waar plannen voor worden gesmeed. Buurtvaders, moskeeën, politie en jeugdwerk, werken in de aanloop naar de 29ste samen om met bekende jongeren in de buurt in gesprek te gaan om zo de angel uit deze mobilisatiepoging te halen.

Zoals ook al aangegeven in fase 3: de 'aanzuigende werking' van sociale media treedt pas echt in werking als deelnemers kunnen laten zien dat de rellen al gaande zijn.

Handelingsperspectief: professioneel herpakken

- Besteed aandacht aan de fase van 'momentane vernauwing', de klem van het denken en handelen ten behoeve van acute crisisbeheersing.
- Maak expliciet ruimte voor de start van een dialoog met de gemeenschap van bewoners en professionals die hebben ervaren dat ze in zekere zin tot doelwit zijn gemaakt.
- Werk aan herstel van schade, vanuit de veerkracht van de stedelijke samenleving.
- Treed helder op tegen relschoppers die onmiskenbaar over de schreef zijn gegaan. Gebruik hiervoor de beschikbare straf-, civiel- en bestuursrechtelijke kaders, maar trek ook een morele meelstreep. Besteed hierbij in het bijzonder aandacht aan de gangmakers, voormannen en *influencers*.
- Monitor en leer van mislukte online pogingen om onrust te veroorzaken: waarom lukt het soms niet?
- Ontwikkel een gezamenlijk referentiekader om ordeverstoringen, ongeregelheden en rellen – in hun offline en online verschijningsvormen – te duiden.
- Onderzoek de mogelijkheden om bij te dragen aan een landelijke gegevensopslag over verstoringen en verstoorders (analoog aan wat in de aanpak van harde kern voetbalsupporters en de radicaliseringsaanpak gebeurt). Dit kan binnen de bestaande juridische randvoorwaarden, maar er moet wel een eenduidige thesaurus komen. Belangrijk is om de ethische dimensie van deze vorm van *labeling* te doorgronden.

Fase 5: afwikkelen, nazorg en kennisopbouw

Het stof is neergedaald. Het emotionele effect van *'the day after'* is gedempt. Het is duidelijk dat de komende weken en maanden gehandeld moet worden. Niet alleen om wat gebeurd is af te sluiten, maar ook om te leren van wat goed ging en wat minder. Want zoals we in de vorige fasen hebben laten zien, wortelen de angst, onzekerheid en stress – de *Unsicherheit*, zoals we het eerder duiden – best diep in de Nederlandse samenleving van dit moment.

De kans op scherpe uitingen van ongenoegen en onvrede, dus van protest dat zich uiten kan in ordeverstoringen, ongeregelheden en rellen blijft voorlopig nog borrelen onder het plaveisel.

In fase 5 gaat het over afwikkelen van wat in de crisissituatie van de 'avondklokrellen' in 's-Hertogenbosch, Eindhoven, Helmond en Breda kapot is gegaan. Er moet passende nazorg worden georganiseerd voor slachtoffers en daders. Daar passen een

goed doordachte communicatie en woordvoeringslijnen bij, die uitstralen dat grenzen zijn overschreden en vooral benoemen welke grenzen dat zijn, waar de streep staat én blijft staan, maar ook wat het gezag heeft herkend en meegenomen uit de 'straatpolitiek' en het protest. Dat vergt eerlijk, samenbindend en authentiek leiderschap, dat de dialoog aangaat – met slachtoffers én daders – en durft reflecteren op de rol die overheden zelf hebben gespeeld ten aanzien van de protesten, op de manier waarop tijdens en na de rellen is gehandeld.

Anders kijken om meer te zien

Maatschappelijke onrust en met name rellen laten zich niet makkelijk voorspellen (Moors et al., 2021; Stekelenburg, 2017). Het is wel duidelijk dat voor grootschalige ongeregelheden een aantal ingrediënten bij elkaar moet komen (Postmes et al., 2013; Postmes et al., 2014). Een of meer groepen mensen dienen al geruime tijd onvrede te ervaren, die hen ertoe brengt om steeds scherper te denken in wij-zij tegenstellingen. Deze onderstroom van onbehagen en ongenoegen dient op een gegeven moment een spreekbuis te krijgen, die het protest verwoordt, organiseert en uit in manifestaties en demonstraties. Er zijn dus 'onderstromen' en 'bovenstromen'.

Deze groepen hebben een *'moral argument with the state'*, zoals de Britse criminologe Alison Liebling het ooit formuleerde (geciteerd in: Moors, 2014). Ze zien dat een overheid hun boosheid niet adresseert, misschien negeert in hun ogen, en zo voor hen niet langer de overheid is die beschermt, maar veeleer een tegenstander is geworden (of zelfs een vijand). Voeg bij deze *cocktail* een geschikte *trigger*, zoals de afkondiging en invoering van de avondklok was, en het spel staat op de wagen. De middelen die de combinatie van sociale media en traditionele media bieden, zoals we in de vorige fasen schetsten, om een podium te krijgen voor die grieven vanuit de onderstroom, kunnen voor toestroom zorgen en groepen mensen bijeen brengen, die er weliswaar verschillende opvattingen op nahouden, maar allemaal 'iets te schaffen' hebben met die overheid.

Wat de coronarellen in de zomer van 2020 en de avondklokrellen begin 2021 lieten zien, is dat het protest vooral gedragen werd door veel verschillende groepen die normaliter niet heel dominant en uitgesproken zichtbaar zijn in Nederland. Het zijn, zoals we eerder in dit onderzoek memoreerden, groepen die voor een deel

sociaaleconomisch tamelijk kwetsbaar zijn, die deels ook minder Randstedelijk zijn georiënteerd en georganiseerd (Berg & Kok, 2021). Of het ook groepen mensen waren met wat meer extreme levensbeschouwelijke en/of politieke voorkeuren, kwam in de vier Noord-Brabantse steden niet zo duidelijk naar voren. Wel dat onder de mensen die protesteerden velen nogal pessimistisch waren over wat de overheid voor hen zou doen in woelige en moeilijke tijden. Traditioneel zijn dat tevens de groepen die minder genegen zijn om zich aan regels van diezelfde overheid te houden. Sommige respondenten benadrukten hoe serieus de protesten waren. Ook van groepen mensen die normaliter niet tegenover de linie van de mobiele eenheid staan. 'Die mensen spelen geen rol. Ik zag de haat in hun ogen', vertelde een politieman.

Een belangrijke fase om te leren, omdat in retrospectief nu meer duidelijk is rondom de ordeverstoringen en rellen, dan tevoren, maar overheden na een crisissituatie, net als uitvoerende professionals, geneigd zijn om volle kracht vooruit te gaan. Toch is tijd voor reflectie op eigen handelen schaars, net als de gelegenheid om informatie te verzamelen die later verdwijnt. En om contacten aan te gaan die nu nodig zijn. Daar zou in alle vier de gemeenten meer aandacht voor mogen komen.

Nazorg en dialoog

In de vier Brabantse gemeenten is na de 'avondklokrellen' op verschillende manieren ingezet op afwikkeling en nazorg. Professionals hebben tal van initiatieven genomen. In 's-Hertogenbosch ligt de nadruk op het verder ontwikkelen van de brede preventieve aanpak. Jeugd- en jongerenwerk heeft meer ruimte gekregen om extra aandacht te besteden aan jeugd (10-12-jarigen) met grensoverschrijdend, soms agressief gedrag en aan jongeren die wat school en werk betreft buitenboord dreigen te vallen. Deels zijn dat nieuwe projecten, deels zijn lopende trajecten versterkt. Maar het blijven vooralsnog projecten.

De politie en handhaving treden hard op: lik op stuk, maar met een scherp oog voor mogelijkheden om jongeren in een preventief traject te krijgen. Voor de politie en boa's is de voornaamste les op preventief gebied, dat signalen beter geduid moeten worden en nabijheid tot jongeren moet worden gezocht. 'Niemand had dit verwacht, hadden we wel het goede beeld? We moeten [als politie] nog meer op scherp staan en laten zien dat je er bent.' De (jeugd)boa's proberen relaties met jongeren aan te gaan.

Respondenten vanuit de politie benadrukken daarnaast hoe belangrijk het is dat overheden mensen een uitlaatklep geeft en in dialoog gaat over wat wel kan. 'Er wordt te veel óver en niet mét mensen gesproken. Daarmee moeten we aan de slag als lokale overheid.'

Interessant is het Bossche initiatief om een traject te organiseren voor jongeren die tijdens de avondklokrellen in beeld zijn gekomen bij de politie. De jongeren worden actief benaderd om in gesprek te gaan. Het doel is te voorkomen dat ze opnieuw betrokken raken bij ongeregelheden. De opzet is de jongeren vrijwillig te laten nadenken over hun toekomst, hoe een opleiding of werk kan helpen om die vorm te geven. Het betreft een klein deel van het totale aantal relplegers. De betrokken professionals van de gemeente 's-Hertogenbosch waren verbaasd om een aantal van deze jongeren aan te treffen in de context van de rellen, omdat ze goed bezig leken te zijn met school en/of werk. Kennelijk waren er toch redenen om zich in de ongeregelheden te verliezen. Het is goed om die redenen te leren kennen, want de informatie is schaars en kan niet of in heel beperkte mate worden gedeeld tussen de verschillende gemeentelijke afdelingen en diensten. Dat bemoeilijkt niet alleen het doelgericht inzetten van persoonsgerichte interventies, maar ook het verruimen van de aanpak naar een grotere groep jongeren.

In Eindhoven leggen jeugd- en jongerenwerk en politie nadruk op sociale media, als manier om verbinding te maken. De politie heeft intern veranderingen doorgevoerd naar aanleiding van de 'avondklokrellen', waardoor beter kan worden gevolgd wat er online gebeurt als spanningen toenemen en die informatie met de collega's op straat kan worden uitgewisseld en verrijkt. Bij online oproepen tot geweld worden raddraaiers sneller gevonden en aangesproken op hun opruiende gedrag.

Professionals signaleren in Eindhoven dat de gemeente beperkt zicht heeft op de broeiende onvrede in veel wijken. Om daar verandering in te brengen, zijn gebiedsgerichte projecten gestart, waarmee de gemeente greep probeert te krijgen op welke vraagstukken achter de maatschappelijke onrust schuil gaan. Bij de uitvoering wordt samengewerkt tussen professionals vanuit het ruimtelijk, sociaal en veiligheidsdomein. In totaal doen 37 organisaties mee (zoals scholen, jongerenwerk, Wij Eindhoven, een verpleeghuis, buurtsupermarkt, kerken, moskeeën, etc.) en vormen een zogenoemde 'diversiteitscoalitie', die zich inzet voor de leefbaarheid en

die in de kwetsbare buurten aanwezig is. Daar is namelijk de ondersteuning nodig. Professionals kunnen er zowel perspectief bieden als (in dialoog met sleutelfiguren) een informatiepositie opbouwen. Het is de (specifieke) jongerenwerker, docent of wijkagent die het verschil maakt. Vandaar het belang om verbindingen te leggen op het niveau van personen, onderstrepen de respondenten, niet alleen op het niveau van instanties. Daarnaast gaf een respondent aan, dat professionals vaker 'direct naar de pijn' zouden kunnen gaan, bijvoorbeeld door een debat met jongeren te organiseren en te vragen wat er speelt.

In Eindhoven hebben de 'avondklokrellen' bijgedragen aan het besef, dat de dynamiek na afloop vanuit een preventief perspectief eigenlijk belangrijker is dan wat er tijdens ongeregelde gebeurtenissen gebeurt. Dat is voor professionals daar een belangrijke les: de alertheid dat uitingen van onrust en protest 'besmettelijk' kunnen zijn. Een andere les die Eindhovense professionals hebben getrokken, is om klip en klaar te zijn in de keuzes: ofwel de gemeente faciliteert een manifestatie of demonstratie en treedt de-escalerend op, ofwel verbiedt het evenement en kiest een repressieve aanpak. Op 24 januari was de voordeur weliswaar dicht (verbod), vertelden respondenten, maar bleef de achterdeur open, kwamen mensen naar het 18 Septemberplein, die bleven hangen uit nieuwsgierigheid vanwege de spanning die er hing, of geïrriteerd raakten vanwege de vele controles.

Ook professionals uit Breda en Helmond geven aan, dat de 'avondklokrellen' opnieuw onderstreepten wat het belang is van een goede online en offline informatiepositie. Die bouw je op via partners en sleutelfiguren – en dat vraagt aandacht. 'Zorg dat je weet wat er speelt in de wijk, wat de plannen zijn en wie achter de plannen zit.' De politie toont bij onrust slagkracht: 'De houding moet zijn: wat je ook probeert, wij zijn met meer dus het heeft geen enkele zin om te rellen.' In de praktijk betekent dat vroegtijdig, in kleine groepjes en (voor zover het om inzet van de mobiele eenheid gaat: in vredestenu) het gesprek aangaan met mensen op straat. Niet in linie de wijk in, maar contact maken met mensen in de buurt die invloed hebben op groepen mensen. Want dat is de werkzame strategie om ordeverstoringen te voorkomen of in een vroeg stadium te dempen: voorkomen dat op een locatie een grote groep van gelijkgestemde 'boze' mensen ontstaat. Bredase jongeren zelf zeggen dat ook. 'Als ze lopen te fucken, dan ook grenzen stellen en laten zien dat je de baas bent. Anders ben je weg. Het gaat om verbinding leggen zonder autoriteit te verliezen.'

Een andere les is dat ook repressief aanpakken afstemming vergt, geven respondenten vanuit gemeente en politie aan. Direct ingrijpen zodra een brandhaard ontstaat, dus vooraf scenario's goed voorbereiden en doorwerken, zorgen dat het team goed getraind en beschermd is. Richten kleine groepjes raddraaiers vernielingen aan, reageer dan ook met een klein team. En neem de zienswijzen van professionals op straat serieus bij het vaststellen van de passende aanpak.

Voor de echt moeilijke jongeren is de afstand naar jeugd- en jongerenwerk al te groot, constateren respondenten in Helmond. Particuliere initiatieven spelen hier een informele rol van betekenis, zoals de eigenaar van een sportschool. Die kent zijn pappenheimers, heeft invloed op ze en zet die in als er onrust ontstaat.

'De wijk zou verbeteren als er meer samenwerking zou zijn tussen organisaties en bedrijven in de binnenstad om meer dingen te organiseren. Vanuit de sportschool zou bijvoorbeeld iets georganiseerd kunnen worden om bij elkaar te komen en met jongeren te praten over wat er speelt. Zo kun je signalen oppikken. Het zou door en voor jongeren moeten zijn. Maar dan moet er wel ondersteuning zijn.'

Ook in de andere gemeenten vertellen vrijwilligers dat ze vanwege hun *rapport* met moeilijke jongeren geregeld overvraagd worden door de gemeente en de politie. Tegelijkertijd hebben gemeenten ook weer weinig anders dan een incidenteel gebaar te bieden aan deze informele pijlers in buurten en wijken. Daar is ondanks de warme banden nog wel een wereld te winnen.

Communicatie met betrokkenen

Gemeenten werden na de ongeregelde gebeurtenissen overspoeld door telefoontjes, vragen, berichten, verzoeken. Soms oprecht, soms dreigend, soms als guerrilla-tactiek om materiaal te vergaren voor uitzendingen op sociale media. Dikwijls schiet het beantwoorden van vragen er kort na een crisissituatie (gedeeltelijk) bij in. Maar het is zinvol om er toch aandacht aan te besteden, ook als het wat langer is geleden. Het beantwoorden van vragen is namelijk een vorm van in gesprek gaan. Daarom is het belangrijk om echte antwoorden te geven, feiten te bieden, en op de relatie een positie van transparante overheid in te nemen, zonder in discussie te treden. Zo nodig moet de gemeente ook juridisch klip en klaar kunnen communiceren. Het gaat er in de

communicatie om vertrouwen te herstellen: door contact en door feitelijke helderheid (*'back on speaking terms'*), niet om te overtuigen van het eigen gelijk.

Beleidsambtenaren bij de vier gemeenten geven aan, dat er een zekere vrees bestaat om meer online te communiceren over veiligheid en leefbaarheid in buurten. Ze kunnen de gevolgen ervan niet goed overzien. Gemeenten willen bovendien geen negatieve berichten op sociale media plaatsen. Uitvoerende professionals, in het bijzonder vanuit jeugd- en jongerenwerk, de *boa's*, of de (digitale) wijkagenten van politie, lijken daar wat anders in te staan. Ze vinden dat actief gebruik moet worden gemaakt van de mogelijkheid om online gesprekken te voeren met slachtoffers en daders en hun naaste omgeving. Wat hun betreft, zouden de gemeenten dat ook meer moeten doen, zowel in de uitvoering als in de deskundigheidsbevordering. Het is een laagdrempelige en toch ook passende manier om met jonge relplegers en hun ouders in contact te blijven.

De gemeente Breda heeft hier intussen op ingezet. Daarnaast opperen uitvoerende professionals dat het belangrijk is om op basis van online informatie *live* gesprekken te voeren met individuele personen die via sociale media opruiend gedrag vertoonden of mensen aanmoedigden om dat te doen. Dat heeft ongeveer dezelfde werking als 'stopgesprekken', betreft ouders, helpt om de sociale controle vanuit huis te versterken, maakt het mogelijk om partners in de buurt goed op de hoogte brengen en om actief terug te koppelen wat gemeente, handhaving en politie hebben gedaan om de rust te bewaren of terug te brengen.

Een punt van aandacht bij communicatie na de ongeregelde heden is het risico dat persoonsgegevens op straat kunnen komen liggen. De herleidbaarheid van communicatie-uitingen naar ambtenaren en uitvoerende professionals ligt gevoelig. Op sociale media worden persoonsgegevens door sommige actievoerders misbruikt om druk uit te oefenen (*doxing*). Politie mensen geven desgevraagd aan, dat ze hier in toenemende mate mee te maken krijgen en last van hebben. Ook de mensen van de mobiele eenheid, die voortdurend werden gefilmd terwijl ze in linie stonden: 'alles wordt live gestreamd, alles wordt persoonlijk gemaakt', zei een van hen. Het aantal aangiften van politie mensen tegen deze praktijken neemt sinds coronatijd sterk toe.

Kennisopbouw: wat en waarom?

In fase 5 is het nodig om verhalen op te halen om zo meer kennis op te bouwen over wat er gebeurd is. In verschillende contexten en situaties hebben mensen – bewoners en professionals, elk vanuit hun eigen rol – meegemaakt dat in hun nabije omgeving onrust escaleerde tot meer of minder grootschalige ordeverstoringen. Iedereen was doelwit van een golf van protest die na de invoering van de avondklok over Nederland spoelde en in sommige steden tot ferm geweld heeft geleid. Daar wil iedereen een verklaring voor, of tenminste een betekenis aan kunnen verbinden. Wat is er precies gebeurd? En waarom deden mensen wat ze deden? Op die eerste vraag is het antwoord al gegeven op sociale platforms en in de media. Voor het antwoord op de tweede vraag geldt dat niet. Weliswaar is er in de (sociale) media uitvoerig op de 'relschoppers' ingegaan, maar over wat hun motieven waren, kunnen ze alleen zelf het verhaal doen.

Wat weten we over de relplegers?

Tijdens de 'avondklokrellen' kwamen groepen demonstranten en actievoerders met uiteenlopende achtergronden gezamenlijk in 't geweer tegen het beleid in Nederland. Hun betrokkenheid lag op allerlei gebied: de woningnood, het klimaat, institutioneel racisme en geweld. Wat de groeperingen bond, is hun weerstand tegen de coronamaatregelen en hun wantrouwen jegens de politiek.

Er ontstonden in coronatijd nieuwe contestaire bewegingen, zoals de Defend-groepen die lokaal of regionaal zijn georganiseerd en claimen 'de demonstranten te "beschermen" tegen politiegeweld.' Bestaande bewegingen, zoals Black Bloc, die zich in tegenstelling tot Defend aan de radicaal linkse kant van het politieke spectrum positioneren, brengen meer aanhangers op de been te brengen dan eerder. Tijdens de demonstraties tegen de coronamaatregelen zijn afgelopen jaar uitingen van rechts-extremistische denkbeelden te zien geweest. De harde kern supporters van diverse betaald voetbal organisaties manifesteerden zich bij uiteenlopende ordeverstoringen. Mogelijk bevonden zich daar ook leden van zogenoemde 'vechtgroepen' onder (Ham, Scholten, Lenders & Ferwerda, 2017). Wolsink en Ferwerda (2022) vermelden, dat tijdens de coronarellen en demonstraties tegen de coronamaatregelen negen Nederlandse vechtgroepen zich hadden verzameld en samen optrokken onder de naam Dutch Firms United. Trouwens niet altijd met de intentie om geweld te plegen.

Tijdens de avondklokrellen kwamen politieagenten deelnemers aan vechtafspraken tegen, aldus Wolsink en Ferwerda (2022), die aangaven dat zij normaal gesproken tegenover de politie staan, maar dat zij nu graag naast de politie stonden om te voorkomen dat de plundersaars 'hun' stad zouden vernielen. De diversiteit van groepen die samenkwamen, was opmerkelijk.

De relplegers in Eindhoven, 's-Hertogenbosch, Helmond en Breda

Tijdens de avondklokrellen heeft de politie in Eindhoven 142 personen opgepakt, in 's-Hertogenbosch 80, in Breda 17 en 10 in Helmond. Voor dit onderzoek zijn de geanonimiseerde gegevens van deze verdachten verstrekt en geanalyseerd.¹³ Deze gegevens geven een inkijkje in de profielen van de relplegers. Hun leeftijd, waar ze wonen, of liever, of ze van dichtbij of van ver kwamen om te rellen? Wat hebben ze gedaan tijdens de ordeverstoringen waarvoor ze zijn gearresteerd? Hebben ze een strafblad en zit er een bepaald patroon in de antecedenten? Bovendien hebben we gekeken naar de overeenkomsten en verschillen tussen de vier steden.

Leeftijd en geslacht

In totaal beschikken we over gegevens van 241 arrestanten. Bij de ordeverstoringen in Eindhoven (58%) en 's-Hertogenbosch (31%) zijn verhoudingsgewijs meer mensen opgepakt dan in Breda (7%) en in Helmond (4%). De totale groep bestaat nagenoeg helemaal uit mannen; er zitten vijf vrouwen tussen (2%). De gemiddelde leeftijd is 24 en varieert van 13 tot 66. In alle steden is het gros van de relplegers jonger dan 30 jaar (81%). Ongeveer een vijfde van de groep is jonger dan 18 jaar (22%). Dit globale profiel komt overeen met wat over notoire ordeverstoorders bekend is uit de literatuur (Van Leiden et al., 2009; Van Ham et al., 2019).

Aantal (n = 241)	Breda (n = 17)	Eindhoven (n = 139)	Helmond (n = 10)	's-Hertogenbosch (n = 75)
<18	24%	26%	40%	11%
18-29	41%	51%	60%	77%
30-39	18%	17%	0%	8%
40-49	12%	5%	0%	3%
50-59	6%	1%	0%	1%
60+	0%	1%	0%	0%

Uit de stad of van buiten?

Gemiddeld komt 47% van de arrestanten uit een andere gemeente dan waar de ordeverstoringen plaatsvonden. Dat aantal is het grootst in Eindhoven (65%). In 's-Hertogenbosch (25%), Helmond (11%) en Breda (12%) is dat aantal duidelijk kleiner. Wat hier vertekenend werkt, is dat onder een gemeente verschillende woonplaatsen kunnen vallen. Daarom hebben we gekeken naar de afstand en reistijd tussen de woonplaats en de hoofdkern waar de ordeverstoringen plaatsvonden. Als we de reisduur per auto of openbaar vervoer (volgens *Google Maps*) op ongeveer 30 minuten (of minder) definiëren als 'in de buurt', dan zien de percentages er anders uit. Met name Eindhoven wijkt dan af. Meer dan een derde van de mensen die bij de rellen in Eindhoven is opgepakt, komt uit woonplaatsen in de buurt en meer dan een kwart van elders uit het land. In Breda en Helmond kwamen de ordeverstoorders daarentegen

¹³ Van acht verdachten woonachtig in België - vijf namen deel in Eindhoven en drie in 's-Hertogenbosch – zijn de gegevens niet aangeleverd.

vooral uit Breda of Helmond zelf, dan wel direct uit de buurt. Voor 's-Hertogenbosch is ongeveer hetzelfde patroon zichtbaar. De rellen in Eindhoven hebben wat de herkomst van de (opgepakte) relplegers betreft een afwijkend profiel: beduidend meer mensen kwamen van buiten.

Aantal (n = 241)	Breda (n = 17)	Eindhoven (n = 139)	Helmond (n = 10)	's-Hertogenbosch (n = 75)
Hoofdkern	82%	36%	89%	69%
Uit de buurt	18%	38%	11%	22%
Van elders	0%	27%	0%	8%

Tenlastelegging

Van een aanzienlijke groep relplegers weten we waarvoor ze zijn gearresteerd. In Eindhovense groep is dat van 90 arrestanten bekend: het gaat over 'openlijke geweldpleging tegen goederen' (38%), gevolgd door 'niet voldoen aan bevel/vordering' (22%), 'openlijke geweldpleging tegen personen' (10%), overtreding van de APV (7%), belediging (2%), mishandeling (2%), opgeven valse identiteit (1%), bezit softdrugs (1%) en overig (17%). In 's-Hertogenbosch is van 62 personen terug te zien, dat het schenden van de avondklok (47%) en 'openlijke geweldpleging tegen goederen' (39% de belangrijkste categorieën waren; daarnaast werden mensen gearresteerd op verdenking van diefstal (3%), wapenbezit (3%) en overig (8%). In Breda ging het overwegend om het niet voldoen aan bevel/verordening (73%) en opruiing (27%). In Helmond is van de tien arrestanten bekend dat de meesten vanwege overtreding van de APV zijn opgepakt (40%), gevolgd door 'openlijke geweldpleging tegen goederen' (30%), 'vandalisme/baldadigheid' (10%), 'vernieling' (10%) en overig (10%). Het valt op dat alleen in Eindhoven mensen expliciet zijn opgepakt vanwege geweld tegen personen.

Doorgewinterde criminelen?

Van Eindhoven, 's-Hertogenbosch en Helmond is het aantal antecedenten van 163 arrestanten bekend. Bijna de helft heeft minimaal 6 antecedenten: er zijn 35 personen met 1 antecedent (21%), 56 met 2-5 antecedenten (34%), 44 met 6-15 antecedenten (27%) en 28 met 16-94 antecedenten (17%). Van Breda zijn antecedenten terug te vinden van 15 arrestanten: 2 met 1 antecedent, 10 met 2-5 antecedenten, 2 met 6-15 antecedenten en 1 met meer dan 16 antecedenten.

Opgeteld bedraagt het aantal antecedenten van de arrestanten in Eindhoven, 's-Hertogenbosch en Helmond 1521 (gemiddeld 9,3). De top 10 van 'veelplegers' in deze drie steden is goed voor 531 van de 1521 antecedenten (35%). Het minimale aantal antecedenten in de top 10 bedraagt 28, het maximum 94, het gemiddelde 53,1. De top 20 van veelplegers beslaat 758 antecedenten (50%), van 20 oplopend tot 94. Het gemiddelde van de top 20 is 37,9 antecedenten. Onder de arrestanten van de avondklokrellen bevonden zich zonder twijfel doorgewinterde criminelen. De personen met de meeste antecedenten waren met name betrokken bij de rellen in Eindhoven. Van de personen uit de top 10 was 70% betrokken bij de rellen in Eindhoven en 30% in 's-Hertogenbosch. Van de top 20 nam 70% deel aan de rellen in Eindhoven, 25% in 's-Hertogenbosch en 5% in Helmond.

Opvallend is dat in Eindhoven de 'veelplegers' vooral van elders afkomstig zijn: 8 van 14 kwamen van ver (57%), 4 uit de omliggende kernen (29%) en 2 uit de stad zelf (14%). Van de 5 'veelplegers', die bij de ongeregelde heden in 's-Hertogenbosch werden opgepakt, kwamen er 3 uit de stad zelf (60%), één uit een nabijgelegen gemeente (20%) en van één persoon was de woonplaats onbekend (20%). De ene 'veelpleger' die in Helmond werd gearresteerd, kwam uit een nabijgelegen dorp. Deze persoon was daarvoor afgereisd naar Eindhoven en ook bij de rellen aldaar opgepakt. Bij de Eindhovense rellen hadden verhoudingsgewijs veel arrestanten een fors strafblad en binnen deze groep kwam een flink aandeel 'van buiten'. Dat is congruent met het profiel van de rellen dat we hiervoor schetsten.

Buiten de nadruk op gewelds- en vermogensdelicten zien we, wat de aard van de antecedenten betreft, niet een duidelijk patroon. Een steekproef van 10 willekeurige relplegers laat zien, dat de reeks soms start met agressie en geweld en dan overgaat in vermogensdelicten, maar het omgekeerde kan ook het geval zijn. Ook een analyse

van de antecedenten van de top 10 levert geen duidelijk patroon op. Bij de notoire 'veelplegers' gaat het om een combinatie van geweld, vernieling, diefstal in/uit voertuigen, winkeldiefstal, diefstal in woningen (soms samen met anderen) en (vuur)wapen-, en/of drugsbezit (soft- of harddrugs). Doodslag, brandstichting en verkeersovertredingen komen ook voor. Er is wel ruimte voor de conclusie dat een aanzienlijk deel van de personen die tijdens de avondklokrellen' zijn gearresteerd – en dat geldt niet in de laatste plaats voor Eindhoven – een stevig crimineel verleden hebben.¹⁴

Antecedenten	Eindhoven (n = 895)	Helmond (n = 73)	's-Hertogenbosch (n = 553)
Geweld	174 (19%)	25 (34%)	92 (17%)
Opiumwet	64 (7%)	0 (0%)	25 (5%)
Overige	245 (27%)	27 (37%)	137 (25%)
Vermogen	330 (37%)	16 (22%)	228 (41%)
Wet wapens en munitie	29 (3%)	3 (4%)	25 (5%)
Wegenverkeerswet	45 (5%)	2 (3%)	42 (8%)
Zeden	8 (1%)	0 (0%)	4 (1%)

Overeenkomsten en verschillen tussen de vier gemeenten

Tot slot hebben we in de politiegegevens over de arrestanten gekeken naar overeenkomsten en verschillen tussen de vier steden. De overeenkomsten zitten (logischerwijs) vooral in leeftijd en geslacht. Het betreft mannen (98%) tussen de 20 en 30 jaar, waarvan ongeveer de helft 1-5 antecedenten heeft; de andere helft heeft er meer. De verschillen zijn aan te wijzen in het aantal arrestanten. Dat was in Eindhoven en 's-Hertogenbosch hoger dan in Breda en Helmond, waar het rondom de afkondiging van de avondklok rustiger is gebleven. De meeste 'veelplegers' waren actief in Eindhoven (70% van de top 20). In die stad kwam ook het grootste deel van buiten. Vergelijken met de andere steden kwamen er in Eindhoven meer relplegers uit omliggende gebieden (38%) en van buiten de regio (27%). Die laatste groep mensen, waaronder dus ook een flink percentage 'veelplegers', moest soms behoorlijke afstanden reizen om aan de rellen deel te nemen. Dit maakt het minder aannemelijk dat zij toevallig aanwezig waren en zich lieten meeslepen door de reuring en dynamiek ter plaatse.

Motieven van relplegers

Over de motieven van de mensen die bij de avondklokrellen waren in de vier steden, hebben we geen of weinig informatie. Uit de verhoren van Bredase arrestanten (voor de andere gemeenten hebben we deze informatie niet kunnen raadplegen) weten we, dat ze zich vooral vanuit sensatie en coronaverveling hebben geroerd, al was er tevens sprake van frustratie over het overheidsbeleid. Dat sluit aan bij wat we uit een enkel interview met een jongvolwassen dader hebben vernomen en uit de literatuur weten over relplegers. Tijdens een focusgroep met jongeren werd het sensatie zoeken indirect eveneens benadrukt: 'Als je een inhoudelijk punt wilt maken, ga je niet de Jumbo plunderen, want de Jumbo heeft niks te maken met de avondklok.'

¹⁴ Het is verleidelijk om een parallelie te zien tussen het globale criminele profiel van de opgepakte relplegers in Eindhoven enerzijds en wat we weten over deelnemers aan vechtgroepen anderzijds onder (Ham, Scholten, Lenders & Ferwerda, 2017; Wolsink & Ferwerda, 2022). Volgens de politie was er een grote vertegenwoordiging

van harde kern supporters van verschillende betaald voetbalorganisaties tijdens de avondklokrellen in Eindhoven, die een grote aanjagende rol hadden als het gaat om het gebruiken van geweld tegen de politie.

Tijdens de avondklokrellen was een kleine, zichtbare groep erop uit om te rellen. De 'reizende matters' (Movisie, 2021), vermoedelijk ook een deel van de 'activisten'. De politie wees in Eindhoven ook op 'plunderaars', die heel rationeel een demonstratie 'gebruiken'. Veel meer mensen kwamen een kijkje nemen en gingen meedoen – soms tegen hun eigen verwachtingen in, zoals een respondent uit 's-Hertogenbosch (veroordeeld voor zijn rol tijdens de rellen aldaar) benadrukte. Verveling en sensatie waren voor veel mensen motieven om mee te doen. Sensatiezoekers vormden ook een grote groep op sociale media, dikwijls waren zij 'ondoordachte delers' van opruiende berichten, die zo toch een stevige bijdrage leverden aan de onrust.

Een grote groep had zeker bezwaar tegen de coronamaatregelen. Vrij algemeen was ook het gevoel van onvrede onder mensen die zich door de overheid niet gehoord voelen. Hun ongenoegen balde samen en uitte zich rondom de avondklokmaatregel. Meedoen aan demonstraties hiertegen is dan een soort van politiek statement. Er heerst een maatschappelijk klimaat waarin het normaal is, zeker onder jongeren, om met stemverheffing te spreken en in verzet te komen tegen overheid en gezag, om op te komen voor rechten. De avondklokmaatregel creëerde wat dat betreft een moment, de *rush* wellicht, waarop grote groepen mensen zichtbaar 'tegen' kunnen zijn en in actie komen. Rellen is een intense ervaring.

Handelingsperspectief: adequate nazorg voor een beter beeld

Professionals geven desgevraagd aan, dat ze maar een beperkt beeld hebben van wie de 'relshoppers' waren en welke motieven ze hadden. Uit de verschillende coronamonitoringen weten we, dat allerlei mensen moeite hadden met de overheidsmaatregelen. Maar met mensen die daadwerkelijk zijn gaan demonstreren, actievoeren en hierbij geweld niet hebben geschuwd, is nauwelijks gesproken. Ook politiemensen die betrokken waren bij het horen van de verdachten, hebben op dit vlak weinig te melden. Doorgaans vinden (jonge) verdachten het lastig om hun motieven te verwoorden en onderzoekers vragen over het algemeen niet door naar de

¹⁵ Een gezichtspunt van bijna een jaar na dato, als blijkt dat corona nog altijd aan de orde is, ook al zijn de maatregelen dan niet meer zo beperkend. Of de respondenten destijds, toen de avondklok werd ingevoerd, ook

achtergronden van een zaak als die feitelijk al goed rond zit. Kortom, hier is sprake van een blinde vlek in de kennis over maatschappelijke onrust en rellen.

De meeste respondenten praten, zoals gezegd, depoliteiserend over de motieven en drijfveren, in termen van verveling en sensatiezucht. Ook lijkt er een algemene acceptatie te bestaan dat je in een stad nou eenmaal moeilijke types hebt, die soms problemen veroorzaken. Deze relativering gaat deels op, maar deels is er tijdens de avondklokrellen (en tijdens andere ordeverstoringen die de afgelopen jaren (in de vier gemeenten) hebben plaatsgevonden) toch ook sprake geweest van doorgewinterde groepen actievoerders en 'vechters'.

Verschillende respondenten brengen er eveneens begrip voor op dat mensen het gehad hebben met corona en de coronamaatregelen.¹⁵ Zeker voor jongeren is er compassie, omdat ze door de beperkingen mogelijk nog meer of dieper zijn geraakt dan anderen. Daar zit ontegenzeggelijk een kern van waarheid in, zoals almaar duidelijker wordt uit langer lopend wetenschappelijk onderzoek. Mogelijk is dat aanleiding om preventieve aanpakken die specifiek zijn gericht op jeugd, jongeren en jongvolwassenen te intensiveren.

-
- Het zou voor de preventieve (en repressieve) aanpak van rellen van waarde zijn om beter inzicht te verwerven in de achtergronden, kenmerken en beweegredenen van relplegers.
 - Hetzelfde geldt voor toegepaste kennis over de *modus operandi* en het leiderschap in groepen relplegers. Het onderzoek heeft hierover geen nieuwe inzichten opgeleverd, maar het belang van dit type intelligence is evident.
 - Het concreet afwikkelen van alles wat overhoop ging tijdens de rellen moet zorgvuldig gebeuren. Dat heeft ook prioriteit.
 - Tegelijkertijd is deze fase van afwikkelen en nazorg ook belangrijk voor het opbouwen van een informatiepositie door het aanhalen van contacten in kwetsbare buurten.
-

begripvol waren, valt daar niet automatisch uit af te leiden. Het draagvlak voor de beperkende maatregelen was in januari 2021 hoger dan een jaar later.

- Focus daarom op dialoog – online en offline – en leer van de mensen die nauw betrokken waren bij de ongeregelheden: de ouders, de slachtoffers/gedupeerden en de professionals.
- Online presentie van professionals is preventief en repressief van belang voor de aanpak van uitingen van maatschappelijke onrust. Maar het risico van doxing is groot en ingrijpend.

Fase 6: opnieuw verbinding zoeken

Op de langere termijn slijten de scherpe kantjes van de herinnering aan de 'avondklokrellen'. Dit biedt adempauze om te reflecteren op een roerige tijd. Maar de voedingsbodems voor onrust zijn niet verdwenen. In Nederlandse gemeenten heersen allerlei spanningen, die blijk geven van een toenemend wantrouwen jegens de overheid en agressie tegen gezagsdragers. Deze laatste fase van de 'avondklokrellen' bereidt – ietwat malicieus uitgedrukt – voor op nieuwe manieren van onvrede, onbehagen en ongenoegen uitdrukken – online en offline.

In dat opzicht zijn de fasen 6 en 1 nauw met elkaar verbonden. In die eerste fase stond het belang van de lokale context centraal, het opbouwen van inzicht in en *rapport* met de lokale geschiedenis van tijd en plaats, die hoe dan ook het toneel vormt voor ongeregelheden. Uit wat er is gebeurd rondom de 'avondklokrellen' valt veel te

leren, dat uiteindelijk ook weer kan helpen om een volgende keer net wat minder verrast te zijn, op basis van betere informatie te acteren, of iets anders te opereren dan voorheen.

In dit rapport hebben we een aantal aanknopingspunten voor alternatieve handelwijzen beschreven, op grond van de ervaring die er tijdens de 'avondklokrellen' volgens de betrokken professionals mee is opgedaan. Dat is waardevolle kennis, maar met de bijsluiters dat eigenlijk niemand precies weet of het werkt en of het in een andere situatie of op een andere plek ook werkt. Dergelijke evaluaties ontbreken.

Maar dat is ook niet zo erg. Maatschappelijke onrust herkennen, anticiperen op ongeregelheden, en daar adequaat in optreden tijdens en na, is een enorm complex werkgebied dat veel professionele én academische disciplines incorporeert. Er is heel veel over bekend, reellen zijn diepgaand geanalyseerd, oorzaken en verklaringen zijn gezocht en gevonden, situaties doorgrond, aanpakken geëvalueerd en herijkt. En toch kan het zomaar gebeuren.

Brede preventie, open dialoog, deskundige duiding

We kunnen kort zijn over wat nodig is in deze fase, want eigenlijk is het allemaal al aan de orde geweest. De focus ligt op (kwetsbare) wijken en buurten, meer in het bijzonder op een brede preventieve insteek vanuit veiligheid, leefbaarheid, sociaal domein, publieke gezondheidszorg om het sociale weefsel in die wijken zo elastisch mogelijk te maken en te houden.

Dat vraagt een manier van kijken die de overheid niet van nature komt, zoals Eysink Smeets (2022) onlangs betoogde. Oog voor hoe mensen (vooral in die wijken) veiligheid en rechtvaardigheid beleven. Voor hoe zij omgaan met angsten, onzekerheden, stress, maar ook waar ze hoop van krijgen, welke behoeften ze hebben. Op het niveau van individuen, maar ook op het niveau van groepen en gemeenschappen.

Maatschappelijke onrust die tot uitbarsting komt is niet louter als 'crimineel' te bestempelen. Zelfs niet als er, zoals we bij de 'avondklokrellen' in Eindhoven lieten zien, nogal wat criminelen mee deden. Het is begrijpelijk dat dit gebeurt in de emotie van het volle moment, zoals toen premier Rutte en minister Grapperhaus hun 'smalle'

uitspraken deden. Maar overheden staan wel voor de opgave om oog te ontwikkelen voor en zich te verdiepen in de onder- en bovenstromen van het protest. Daar zit altijd een boodschap en die doorgronden door in gesprek te blijven met 'de tegenstanders' biedt inzicht in wat precies de onvrede en het onbehagen inhouden. Misschien ook op wat er tegen valt te doen (Achterhuis, 2008). De opgave is kortweg om voeling te krijgen en te houden met wat er speelt in de samenleving.

Van cruciaal belang is die open dialoog met de samenleving. Dat klinkt nogal groot. Misschien is het dat ook wel, maar het moet gaan over de kleine bewegingen. Structureel contact met mensen in de wijken: relationeel vakmanschap. Een passende aansluiting van professionals in hoe en wie ze zijn bij de wijken waar ze werken, zodat netwerk en vertrouwen worden opgebouwd en uitwisseling plaatsvindt met bewoners in het algemeen, formele en informele maatschappelijke en levensbeschouwelijke organisaties, wijkinitiatieven, vrijwilligersactiviteiten en sleutelfiguren in het bijzonder. 'Wil je vertrouwen winnen dan moet je naast ze staan, niet erboven.'

De signalen die dan uit de wijken komen, helpen om bijtijds te weten dat er iets speelt, maar tevens om te duiden wat de ernst is, waar de onrust vandaan komt en uit welke hoeken er bij wordt aangehaakt. Dat is relevante informatie: 'straatkennis' die professionals ophalen, uitwisselen met collega's in de wijk, zo nodig en mogelijk verrijken op basis van wetenschappelijke kennis, en dan gebruiken om met collega's uit het brede veld van de veiligheidszorg de aard en ernst van uitingen van maatschappelijke onrust te duiden. Dit is het ideaalplaatje. In de praktijk vergt op deze manier werken een fikse voorbereiding, de tijd om elkaar als professionals en mensen te leren kennen, elk in zijn eigen organisatorische context. Daar de gelegenheid voor nemen, ook al is er niet meteen sprake van urgentie, dat is de opgave van deze zesde fase. Want nu is er nog tijd.

Tot slot vermelden we hier ook nog het belang van goed uitgevoerd toegepast wetenschappelijk onderzoek dat de taakuitvoering van professionals ondersteunt. Daar zouden professionals en hun leidinggevenden wat vaker aan moeten denken dan ze meestal doen. Maar de combinatie van 'straatkennis' en doelgericht geanalyseerde systeem-informatie uit databestanden van politie, justitie, gemeenten en andere bronhouders is een krachtig middel om thema's uit te diepen en nieuwe fenomenen te doorgronden. Bijvoorbeeld het vraagstuk hoe (de algoritmes en techniek achter)

sociale media precies werken, net voor, tijdens en na ordeverstoringen. Dat ze van invloed zijn op de sociale stabiliteit zal niemand betwisten. Maar snel meer kennis op dit gebied is welkom.

Handelingsperspectief: opnieuw verbinding zoeken

De rode lijn in deze fase is verbinding zoeken en maken, steeds opnieuw. Om het sociale weefsel sterk te maken, om de dialoog aan te gaan met bewoners en collega's, om oog te hebben voor de beleving en het gevoel van mensen, en oor voor wat mensen te vertellen hebben. Om te bedenken wat je nog zou willen weten om je werk beter te kunnen doen.

-
- Benut de relatieve rust nadat grootschalige ordeverstoringen of rellen achter de rug zijn. De urgentie is dan laag, er zijn altijd 1000 andere dingen te doen. Maar het probleem van crises is dat je dan in elk geval achter de feiten aanloopt.
 - Wie aanvoelt wat er speelt, signalen kan duiden, zou slimme interventies kunnen ontwikkelen, die toepasselijk zijn op momenten dat de spanning oploopt (fase 2; begin fase 3). Alternatieve activiteiten die voor verschillende groepen mensen een uitlaatklep zijn. Zodat ze stoom kunnen afblazen, of energie kunnen ontladen. Vooruitzien is regeren.
 - Het zou aardig zijn als lokale ideeën en initiatieven op dat vlak regionaal of misschien zelfs landelijk (in VNG-verband, via NIPV en Politieacademie) worden gedeeld.
 - Toegepast wetenschappelijk onderzoek dat bijdraagt aan het signaleren van maatschappelijke onrust en het taxeren van mogelijk agressieve uitingen ervan (offline en online) is een verstandige investering in de kwaliteit van wijkgericht werken en relationeel vakmanschap. Bovendien zou dergelijk onderzoek veranderingen in het crisisbeheer en de crisisorganisatie kunnen onderbouwen.
 - Het accent ligt in deze fase niet alleen op (uitvoerende) professionals. Belangrijk is tevens de *finetuning* van het mediabeeld van gezagsdragers vanuit openbaar bestuur, justitie en politie willen uitdragen. Wat kan, en wat kan niet in het uiten van onvrede, het protesteren tegen overheidsmaatregelen, het uitdragen van opvattingen? Waar trekt de burgemeester de streep?
-

Deel 3

**'Het is geen maakbaar dossier.
Handelingsperspectief is interessant, maar je
kunt geen handleiding maken om het te
voorkomen.'**

Jongerenwerker

In dit derde deel geven we antwoord op de vraagstelling van het onderzoek.

- Wat waren de voedingsbodems en achtergronden van de ordeverstoringen en rellen?
- Waar kwam die onvrede bij veel mensen over het landelijke en lokale overheidsbeleid vandaan?
- Welke factoren maken dat het rond de invoering van de avondklok uit de hand liep?
- Wat was de rol van sociale media?
- Waren de 'avondklokrellen' een nieuw fenomeen?
- Probeerden nieuwe groepen mensen, met andere motieven, of op een andere manier hun (politieke) claims te uiten tijdens de protesten rond de invoering van de avondklok?

Want het is belangrijk om te leren van wat er destijds is gebeurd.

Interveniëren in het proces van rellen

De overheid is in haar normstelling, taak- en rolopvatting jegens burgers het laatste decennium erg veranderd. Dat heeft effect op protestrepertoires. Die veranderen ook, manifesteren zich online bijvoorbeeld, nemen aanstoot aan overheidsbeleid of het ontbreken daarvan, richten zich (voor het eerst sinds lang weer) expliciet tegen de politie, en lijken losse en tijdelijke allianties voort te brengen waarin belangen van heel uiteenlopende groepen even samenvloeien – tegen de overheid.

Een handleiding om rellen te voorkomen bestaat niet. Uit de wetenschappelijke literatuur komen veel risicofactoren naar voren die van invloed zijn op het ontstaan en verloop van ordeverstoringen en rellen. Maar dat blijken feitelijk erbarmelijke voorspellers. De experts die we hierop bevroegen tijdens een Academisch Atelier dat we medio december 2021 organiseerden, toonden zich uiterst kritisch over de mate waarin rellen voorspelbaar en beïnvloedbaar zijn. De professionals in de reflectiegroepen eveneens. Die disclaimer hoort er eerlijkheidshalve bij.

Toen de 'avondklokrellen' op 24 januari 2021 losbarstten, stonden de autoriteiten voor een buitengewoon ingewikkelde opgave. Op basis van een brede dataverzameling hebben we in dit onderzoek zicht gekregen op de voedingsbodems en het verloop van de 'avondklokrellen' in Eindhoven, 's-Hertogenbosch, Breda en Helmond. Wat we daarover hebben gevonden, probeerden we uit te werken in aanknopingspunten voor beleid en uitvoering. Deze handelingsperspectieven zijn relevant voor de gemeenten en de politie (zie ook: Ferwerda & Landman, 2021). De 'avondklokrellen' hebben indruk gemaakt op bestuurders en professionals in de gemeentehuizen en op straat. En daarom wilde men er echt van leren om een volgende keer vanuit een betere informatiepositie te kunnen handelen.

Waren de 'avondklokrellen' iets nieuws?

Eén van de rode draden door dit rapport is de vraag of we de ongeregelheden rond de invoering van de avondklok moeten begrijpen als een nieuw fenomeen, dat vraagt om nieuwe kaders en een nieuw handelingsperspectief. De ideeën hierover verschillen. Het COT-rapport over Eindhoven spreekt van 'ongekende ongeregelheden'. Maar vraag een politieagent van tegen de zestig naar de 'avondklokrellen' en hij haalt de schouders op. 'Weet je wat heftig was? De krakersrellen in de jaren 80. We zijn niks meer gewend in Nederland.'

De ongeregelheden zijn momentaan: ze vinden plaats in een specifiek moment waarop allerlei elementen bij elkaar komen die tezamen, daar en dan kortsluiten, explosief worden, en een crisissituatie veroorzaken. Crises zijn vaak een moment van sociale verandering. Ze werken als katalysator, brengen sluimerend ongerief boven. De ongekend langdurige crisis vanwege de coronapandemie heeft sterke kleuring gegeven aan de 'avondklokrellen'. Er borrelde nogal wat onder het plaveisel.

Omdat corona en het beleid om de verspreiding ervan te beperken iedereen aanging, ontstonden bovendien brede samenvloeiingen van groepen mensen die zich eerder niet in elkaars protest zouden hebben herkend (Shirky, 2009). Het vertrouwen in de overheid was aan het afnemen, nadat het aan het begin van de pandemie – een klassiek patroon (Dückers, 2021) – juist heel hoog was geweest. Medio 2021 bereikte het vertrouwen van burgers een (voorzienbaar) dieptepunt (Engbersen et al., 2021a; Schmeets & Exel, 2022). De behoefte om de straat op te gaan en te protesteren werd

breed gevoeld. Verzet tegen het beperken van vrijheden – dat is wat mensen impliciet meteen herkenden bij het afkondigen van de 'avondklok', of ze die term nu nog met de oorlog associeerden, of niet.

Dat er allerlei 'nieuwe' aspecten zitten aan wat de 'avondklokrellen' is gaan heten, staat buiten kijf. Maar dat wil niet zeggen dat de ongeregelheden rondom de invoering van de avondklok op zichzelf staan. Wat er gebeurde was weliswaar momentaan, maar de rellen stonden in een 'lijn van onrust'. In de vier steden zagen respondenten zonder uitzondering het verband tussen wat er in die derde week van januari 2021 plaatsvond en eerdere sociale onrust en ongeregelheden in de stad.

In Helmond wezen ze bijvoorbeeld op de uit de hand gelopen bokswedstrijden in het Weverspark. In Breda ging het dan over voetbalgeweld, onrust en geweld tijdens de jaarwisseling van 2019-2020 in Hoge Vugt, toen corona nog niet speelde. De Graafsewijk (in het bijzonder Barten-Zuid) is als het op grootschalige ordeverstoringen aankomt het Kanaleneiland of de Schilderswijk van 's-Hertogenbosch: respondenten wijzen op de lange traditie van onrust en rellen. Het was er nog behoorlijk onrustig tijdens de jaarwisseling drie weken voor de avondklokrellen (IFV, 2021). Minder dan de andere steden heeft Eindhoven buurten met een 'traditie' van publiek protest en gerel. Toch vertellen respondenten dat zij niet per se verrast waren dat het afkondigen van de avondklok er tot forse ongeregelheden heeft geleid.

Waarom de 'avondklokrellen' in Eindhoven en 's-Hertogenbosch zoveel meer impact hadden dan in Breda en Helmond blijft lastig precies vast te stellen. Waarschijnlijk speelde de omvang van het aantal mensen dat op de been kwam een rol van betekenis. Dat was in Eindhoven en 's-Hertogenbosch veel groter. Eindhoven stond bovendien in een directe lijn met de uit de hand gelopen demonstratie op het Amsterdamse Museumplein op 17 januari. Dat het een week later op het 18 Septemberplein los moest gaan, was van meet af aan op sociale media wel duidelijk.

In 's-Hertogenbosch speelden online media ook een rol van betekenis. Maar daar ontbraken de (landelijke en lokale) initiators en *influencers*, die in Eindhoven wel een krachtige mobiliserende functie hadden. Dat trok ook allerlei groepen actievoerders, notoire ordeverstoorders en harde kern supporters aan – groepen met *convening*

power. In 's-Hertogenbosch ontbraken die groepen – die trouwens in Eindhoven goeddeels van buiten kwamen – en werden via sociale media vooral jongeren geprikkeld om de avondklok te tarten en feest te komen vieren in de stad. Het meeslepend effect van de massa speelde in Eindhoven en 's-Hertogenbosch zeker een rol, maar in Helmond en Breda in januari 2021 niet of nauwelijks.

De 'avondklokrellen' waren beslist gemedieerde ordeverstoringen. Het beeld is dat sociale media vooral opriepen tot ordeverstoringen, of die feitelijk organiseerden. Er leek zoiets als een aanzuigende werking aan de orde. Op sociale media spuwden mensen hun gal, ze werden gebruikt om politiemensen te *doxen*. Sociale media smeedden een directe lijn tussen het Museumplein en het 18 Septemberplein, maar ook tussen de massale rellen in Eindhoven en het verlangen om daar in 's-Hertogenbosch 'overheen' te gaan. (Dat verlangen werd ook in Breda en Helmond via *socials* geuit, maar materialiseerde niet.) Wat er verder nog allemaal speelde met betrekking tot algoritmen, verschillende vormen van desinformatie en de communicatie in afgeschermden groepen, hebben we nauwelijks in beeld gekregen. Wel konden we duidelijk zien, dat sociale media vooral iets doen als ze kunnen bouwen op de traditionele media.

Waren de 'avondklokrellen' politiek?

Rellen zijn per definitie politiek. Het uitdagen van de orde is een vorm van protest en verzet – en daarom een uiting van 'sociale onrust' in de ogen van die tegenpartij. Vormen van verzet of sociale onrust zijn legio en komen in elk land voor, ongeacht regeringsvorm, welvaartsniveau of geopolitieke status. De redenen en aanleidingen voor verzet lopen uiteen, maar een aantal komt steeds terug: economische instabiliteit in combinatie met scherpe inkomensongelijkheid en falende sociale vangnetten (*distributive injustice*), zwakke of veeleer nog onbetrouwbare overheden, politieke en justitiële instituties (*procedural injustice*), etnische spanningen in een context van (ervaren) stigmatisering en segregatie, en een 'traditie' van sociale onrust.

Het afdoen van ongeregelheden, grootschalige ordeverstoringen en rellen als 'puur crimineel', of het gedrag van relplegers duiden in termen van sensatiezucht en agressiviteit, is een politieke reactie op een politiek fenomeen. We zagen er rond de 'avondklokrellen' voorbeelden van, maar ook bij eerdere gelegenheden hoorden we

politieke gezagsdragers, in binnen- en buitenland, op deze manier de plotselinge en tijdelijk oncontroleerbare opvlamming van geweld op straat depolitiseren. Of tenminste de poging doen om deze gebeurtenissen 'apolitiek' te *framen*. Wat we hier gezien hebben, zeggen deze politici, hoeven we niet te begrijpen als een signaal van maatschappelijke problemen waarvoor wij politieke verantwoordelijkheid hoeven dragen. De taak die voor ons ligt, is om dergelijk gedrag in te dammen. Op *Vers Beton* (25 november 2022) noemde de Rotterdamse socioloog Willem Schinkel die houding 'selectief omgaan met de context van rellen'.

In dit onderzoek hanteren we een brede opvatting van politiek. Politiek draait in de kern om meningsverschillen. Natuurlijk was er ook sprake van agressie, criminaliteit, of sensatiezucht. En in tijden van corona waren de mogelijkheden om even stoom af te blazen in de kroeg, het voetbalstadion of de sportschool beperkt. Maar het punt is, dat mensen die de straat op gaan ook een boodschap te vertellen hebben, buiten de gebruikelijke fatsoensnormen en het consensusmodel van de politiek om. Misschien niet allemaal, maar een deel van hen zeker wel. Rellen zijn een vorm van *unruly politics* (Kaulingfreks, 2015): geen bewuste (partij)politieke strategie om een maatschappelijke verandering te realiseren, maar een vorm van actieve ontwrichting waarmee mensen die zich politiek niet gerepresenteerd voelen, aandacht vragen voor maatschappelijke kwesties. In rellen zitten altijd twee emoties, schrijft Kokoreff (2008): woede over onrechtvaardigheid en marginalisering, naast verlangen naar emancipatie en erbij horen.

Dit is een belangrijk perspectief om naar ongeregelde heden en rellen te kijken: dat die veel zeggen over wat burgers van hun overheden verlangen. In die zin schrijft de socioloog Charles Tilly over collectieve uitbarstingen van geweld als een vorm van *collective claims making* (Tilly, 2003). Als overheden de ongeregelde heden willen begrijpen, zouden ze zich moeten afvragen welke (impliciete) claims de stokebranden en relplegers door middel van de ongeregelde heden en rellen hebben gemaakt. Zijn de mensen die tijdens de 'avondklokrellen' de straat op zijn gegaan teleurgesteld en boos, en zo ja waarover? Als zij op zoek zijn naar een uitlaatklep, waar zit dan die spanning precies? Maken zij (impliciete) claims over bijvoorbeeld vrijheid, rechtvaardigheid, gelijkheid? Waren er territoriale claims in het spel: claimen zij delen van de openbare ruimte (Beke et al., 2013)? Maken zij bewoners of winkeliers tot

vriend of vijand – met een opeenstapeling van overlast, pestgedrag, intimidatie, of criminaliteit? Ging het over hun buurt en hun manier van leven?

Is het type 'avondklokrellen' te voorkomen?

Het korte antwoord op deze vraag luidt: 'neen'. Uit dit onderzoek blijkt – net als veel onderzoekers van sociale stabiliteit en maatschappelijke onrust hebben onderstreept – dat het voorkomen van ongeregelde heden en rellen geen 'maakbaar dossier' is. Dat geldt voor rellen in het algemeen, maar beslist ook voor het type 'avondklokrellen' dat we in coronatijd hebben zien opkomen.

Over het ontstaan en verloop van rellen is best veel bekend. Er zijn nogal wat risicofactoren aan te wijzen, die de kans dat rellen gaan ontstaan verhogen. Dat is nuttige kennis, maar het wezenlijke kenmerk van rellen is de *flow* ervan. De kernvraag bij het bestuderen (en leren) van rellen is hoe het proces van interacties met lokale dynamieken en speciale omstandigheden zich heeft ontwikkeld, hoe het mobiliseren van groepen mensen op straat en online tot uiting kwam in protestrepertoires, en wat de voortdurende wisselwerking tussen traditionele media en sociale media bijdroeg aan de beeldvorming voor, tijdens en na de rellen. In die voortdurend en snel veranderende context – waar globaal en lokaal elkaar haast raken – zijn die aanwijsbare risicofactoren tamelijk erbarmelijke voorspellers.

Proberen te voorkomen dat rellen ontstaan, is 'ondankbaar werk' omdat het geregeld mislukt. En als het wel lukt, dan zijn er geen rellen en blijft onduidelijk of wat is gedaan ook heeft gewerkt zoals verwacht. Misschien flauw om te zeggen, maar bestuurlijk is dit best een punt, want met harde resultaten zullen de investeringen die nodig zijn om (dikwijls langdurig) te interveniëren op complexe, gelaagde processen hoogst zelden kunnen worden onderbouwd. Terwijl bestuurlijke steun voor dit soort beleidsuitvoering met een lange adem cruciaal is.

Handelingsperspectieven: denken en doen in drie clusters

In algemene zin zouden we van de 'avondklokrellen' moeten leren, dat de verhalen achter de cijfers moeten worden verteld en gekend. Inzichten en ervaringen van professionals, ondernemers, bewoners over wat zich mogelijk aan spanningen opbouwt in de omgeving waar ze wonen en/of werken. Zo komen fenomenen als

maatschappelijke onrust concreet in beeld, evenals de repertoires van handelen om de positieve kanten ervan te versterken en de negatieve bijtijds te herkennen. Gemeenten zouden participatieve werkvormen kunnen bedenken en organiseren om die verhalen systematisch op te halen.

Wijkgericht werken

De wijk en de buurt zijn belangrijke schaalgroottes voor de ontwikkeling en uitvoering van handelingsperspectieven omtrent maatschappelijke onrust en rellen. *Community policing does the trick*, bijvoorbeeld, maar de balans tussen relationeel vakmanschap, handhaven en optreden in een welbekende omgeving blijft lastig.

De afstemming tussen politie en jongerenwerk/jeugdwerk/opbouwwerk, sociale wijkteams, maar ook bedrijven en organisaties in de private sector kan veel beter en concreter op activiteitsniveau (Sonneveld, 2022). Wie doet wat, ten aanzien van welke groep mensen die spanning aan het opbouwen is? En hoe zijn onderling uitvoerende taken en verantwoordelijkheden verdeeld? Het zal toch online van al deze kanten tezamen moeten komen, maar in de praktijk zijn het eilandjes en dat zien de 'boze' mensen zelf vermoedelijk nog het scherpst. Biedt elkaar professioneel houvast (Bruchem et al. 2021a).

Een interessant experiment dat rondom de 'avondklokrellen' is opgezet, was de inzet van zogenoemde 'guardians' in situaties waarin mensen op straat zijn en sprake is van spanningsopbouw. Het gaat over personen met een duidelijke gemeenschapsbinding. Dat blijkt te leiden tot informele controle in situaties die dreigen tot rellen uit te groeien. Het is dus belangrijk om 'guardians' in te zetten, al in de voorbereidende fase, en om ze op straat te hebben in de preventieve fase. Dat gaat niet op als de menigte niet uit de buurt komt, of als niet wordt geluisterd naar de 'guardians' (Bruchem et al., 2021b).

Optreden als overheid en handhaver

Bij uitwassen van maatschappelijke onrust hoeven politie en handhaving niet terughoudend op te treden. Stevig optreden wordt in de wijk zelfs van de politie verwacht, ook door jongeren. Waar het om gaat, is dat de mensen tegen wie wordt opgetreden de ervaring meekrijgen dat ze 'streng doch rechtvaardig' zijn aangepakt.

Hoe mensen – jongeren misschien wel in het bijzonder – onrechtvaardigheid waarnemen en ervaren, is het sleutelmechanisme bij hoe overheden (inclusief handhaving en politie) ongeregelheden en rellen in de kiem kunnen smoren. Het is een basale psychologische behoefte van mensen om respect te krijgen van andere mensen die ze belangrijk vinden (ook al laten ze dat niet merken). Neem als gemeente, politie, handhaving mensen serieus, en oogst respect.

De opgave is om professionals in het gemeentehuis en op straat ervan te doordringen, dat ze door rechtvaardig te handelen veel onzekerheid kunnen wegnemen. De gemeente, de politie, handhaving mag en moet normen stellen en grenzen trekken. Maar het is wel, dat die normen en grenzen vervolgens ook voor henzelf gelden. Het is van belang om stil te staan bij hoeveel onzekerheid mensen ervaren – jongeren in het bijzonder, vermoedelijk. En onzekerheid, gecombineerd met waargenomen onrechtvaardigheid, radicaliseert, zeker bij types die zichzelf moeilijk in toom kunnen houden. In die zin zou het de moeite waard zijn om waar het kan minder vanuit straf en vergelding te werken, maar vanuit herstel, verzoening en toegankelijkheid.

Escalatie van maatschappelijke onrust wordt minder waarschijnlijk als bewoners die hun stem in protest verheffen, zich gehoord voelen door overheden en andere partijen met gezag. Dit betekent dat die vroegtijdig in contact treden met bewoners, vragen en bezorgdheid serieus nemen, aangedragen alternatieven serieus bekijken, streven naar coöperatie met bewoners en een eerlijke verdeling van zowel lasten als lusten. Het past hierbij om niet de 'polen' maar het 'redelijke midden' op te zoeken en te faciliteren. Dat is een zinnige zienswijze (bijvoorbeeld: Brandsma, 2016), die intussen ook populair is bij bestuurders en beleidsmakers. Maar het is een zienswijze die alleen hout snijdt als die 'polen' scherp in beeld blijven (bijvoorbeeld: Eysink Smeets, 2022), en heel goed worden gemonitord, omdat daar de aard van de onvrede en het potentieel van de verstoring het eerst manifest worden.

Bij rellen gaat het mis zodra groepen mensen minder respect beginnen te krijgen voor andere groepen dan ze zelf zouden willen krijgen. Dus aan de voorkant is het belangrijk om (i) voor dit soort signalen open te staan (hoe abstract die signalen dan dikwijls nog zijn) én om (ii) mensen te helpen om mee te mogen, te willen en te kunnen doen. Mensen betrekken loopt per definitie over deze drie schijven (Schuyt, 2006). Blijven samenwerken, ook als de belangen niet parallel lopen. Mensen moeten

het gevoel hebben dat ze in hun contact met de overheid effectieve tegenmacht c.q. betekenisvolle invloed kunnen uitoefenen. Gebrek aan responsiviteit wijst op een miskennis van het belang van wat in wetenschappelijke literatuur de *social license to operate* wordt genoemd: het besef dat zonder draagvlak (lees: legitimiteit) iedere onderneming strandt.

Daarom is het zinvol om na te denken over manieren waarop gemeenten inwoners daadwerkelijk kunnen laten participeren in besluitvorming over onderwerpen waar grote groepen mensen engagement bij voelen. Het helpt eveneens als verschillende overheidslagen, maar ook verschillende afdelingen binnen een gemeente op één lijn van beleidstoepassing zitten. Hierdoor ontstaat minder 'ruis' in de communicatie met bewoners.

De politie en (jeugd)boa's kunnen rellen klein houden door meer te investeren 'aan de voorkant' en de aanzuigende werking van ordeverstoringen te voorkomen. Vroeg ingrijpen dus, op basis van signalen van zogenoemde 'voorloper-groepen' en goede risicotaxatie. Maar ook actief voorkomen dat grote groepen kunnen ontstaan, desnoods door mensen aan te houden of weg te trekken.

Opsporing onmiddellijk na afloop van rellen is een effectief middel gebleken. Het draagt bij aan de maatschappelijke acceptatie en stelt mensen aansprakelijk voor de gevolgschade. Relplegers krijgen de rekening te zien, schrikken daarvan, en zeggen het voort.

Er moet bovendien aandacht zijn voor de dynamiek na afloop van ordeverstoringen en rellen. Dan gaat het bijvoorbeeld over de overdracht van spanningen naar andere steden, maar ook over de omgang met slachtoffers en daders.

Online present

Urgent: een sociale media-veiligheidsstrategie. De 'avondklokrellen' hebben laten zien, dat *influencers* via sociale media snel veel onrust kunnen zaaien. Een strategie met ruimte voor gemeente, politie, handhaving en andere wijk-professionals, zoals jongerenwerkers, is cruciaal. Deel van die strategie is ook een aanpak voor de inzet van sociale media bij maatschappelijke onrust, die voortbouwt op gemeentelijke

omgevingsanalyses. Ander deel is het juridisch kader. Dat is bestuurs- en civielrechtelijk beslist nog niet uitgeput. Dit alles goed oppakken kost capaciteit.

Er is veel discussie in het openbaar bestuur over wat kan en mag bij het meelezen en verwerken van informatie die afkomstig is van (besloten) sociale media. Opmerkelijk is dat partijen in het veld er een bevoegdheidendiscussie van maken, terwijl per saldo de bestaande bevoegdheden toereikend en toepasbaar zijn. Dat zou beter over het voetlicht gebracht moeten worden. De misvatting is, dat gemeenten in dit soort zaken door politie-informatie worden gevoed. De werkelijkheid is echter vaak precies andersom. Gemeenten weten civiel- of bestuursrechtelijk geregeld sneller of meer dan de politie vanuit een strafrechtelijk kader kan realiseren. Sommige gemeenten (met specifieke casuïstiek) zitten 24/7 live in de groepen die de openbare orde dreigen te verstoren (signaleren en *media watching*).

Gemeenten zouden, net als de politie, zichzelf moeten toerusten met de technische kennis, de materiedeskundigheid omtrent maatschappelijke onrust, en goed werkende *tools* om systematisch te werken aan: (1) een informatiepositie (*early warning*, en opvolging hiervan); en (2) transparante risicotaxaties ten behoeve van burgemeesters en in de politielijn (eerst) de chefs of SGBO-staf. De stap van informatieverzameling naar strategische advisering is ingewikkeld.

De online presentie van de politie kan beter. De dagelijkse werkelijkheid bestaat offline en online; voor jongeren loopt dat door elkaar heen. Een goed online mediabeleid, met specifieke aansluiting op kwetsbare wijken en/of groepen gaat beslist vrucht afwerpen.

Het is nuttig om als gemeente en politie na te denken over het actief verspreiden van feitelijke informatie. De gemeente en de politie zijn daar best terughoudend in en daar zijn goede redenen voor. Maar ook goede redenen verliezen kracht als de wereld geleidelijk verandert en daarom zou het verstandig zijn om de opties te verkennen om met 'goede informatie', onder meer via sociale media, in gesprek te gaan met mensen. En dat kan, of moet zelfs zo ver gaan als 'dadergerichte communicatie' (Moors, Rovers & Bouman, 2019).

Gemeenten kunnen diverse niet-juridische instrumenten inzetten, zoals de duiding en risicotaxatie van online geplaatste berichten. Indien bekend, is het van belang om in gesprek te gaan c.q. een stop-gesprek te voeren met degene die betreffende opruiende berichten heeft geplaatst en die te wijzen op de strafbaarheid van hun gedrag en op de gevolgen van groepsaansprakelijkheid.

Gemeenten hebben geen toegang tot niet-openbare sociale media en kunnen de afgeschermdde communicatie hierop niet monitoren. Samenwerkingspartners als de politie hebben deze bevoegdheden tot bepaalde hoogte wel en kunnen bovendien bovengemeentelijk werken. Dat is relevant, zeker om preventief te kunnen acteren, want online oproepen tot openbare ordeverstoringen beperken zich niet tot de gemeentegrenzen.

Voor gemeente en politie is systematische bronverificatie op sociale media een goede manier om de veredelingsmogelijkheden en betrouwbaarheid van risico-inschattingen te verbeteren. Dat geldt tevens voor bronattributie waarbij het motief van de bron goed geïdentificeerd wordt, want dat maakt de risicotaxatie betrouwbaarder.

De opbouw van spanningen naar ongeregelde heden en rellen ontstaat niet als een *deus ex machina*, maar verloopt via steeds specifiekere oproepen (van datum, locatie, intenties, wapens en contra-strategieën, etc.) en laten dus een duidelijke opbouw zien die niet ineens ontstaat. Het investeren op het beschrijven, bespreken en hierdoor beter herkennen van dergelijke patronen is zinvol.

Bij ordeverstoringen en rellen is de grootste groep doorgaans die van de 'aanmoedigers' en 'volgers', en 'sensatiezoekers', die berichten delen, zich laten mobiliseren en onbewust bijdragen aan de grootte van de manifestatie. Het is een misvatting om te denken dat de groepen die meedoen aan rellen onderling een hechte organisatiegraad hebben. De 'avondklokrellen' leren dat dat niet zo is. Veeleer zijn het gelegenheidsgroeperingen. Daar kunnen politie, handhaving, gemeente dus minder makkelijk in interveniëren.

Tegelijk offline en online present zijn is de opgave voor professionals in de wijken en buurten. Zodoende verbetert bij oplopende maatschappelijke onrust het bereik van de professionals, hun werk wordt minder arbeidsintensief, en ze zijn in de gelegenheid

om over wijk- en stadsgrenzen heen te werken. Het volstaat niet om dit als een neventaak te beschouwen van professionals met (meer) algemene vaardigheden.

Wie informatie uit sociale media interpreteert, moet ook toegang hebben tot 'straat informatie' onder doelgroepen en professionals. Dit vergt informatiekanaal tussen de straat en de analisten.

Bijlage

Gebruikte literatuur

- Abdallah, S. & Kooijmans, M. (2021). Het diepere verhaal van rellende jongeren en het jongerenwerk. *Sociale Vraagstukken*.
<https://www.socialevraagstukken.nl/rubrieken/analyse-xl/het-diepere-verhaal-van-rellende-jongeren-en-het-jongerenwerk/>
- Achterhuis, H. (2008). *Met alle geweld. Een filosofische zoektocht*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Adang, O., Quint, H. & Van der Wal, R. (2010). *Zijn wij anders? Waarom Nederland geen grootschalige etnische rellen heeft*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Aitkenhead, E. & Clements, J., e.a. (januari 2022). *Policing the pandemic*. Crest Advisory, The Police Foundation.
- Andriessen, I., Hoegen Dijkhof, J., Van der Torre, A., Van den Berg, E., Pulles, I., Iedema, J. en De Voogd-Hamelink, M. (2020). *Ervaren discriminatie in Nederland II*. Den Haag: SCP.
- Bakker, J., Cornelisse, D., Mohamed, S., Schäfer, M. T. & Veerbeek, J. (2021). *Van scherm naar straat. Hoe sociale media-conversaties protest op straat mobiliseren*. Universiteit Utrecht.
- Bantema, W., Westers, S. & Munneke, S. (2020). *Niet bevoegd, wel verantwoordelijk? Handhavingmogelijkheden bij online aangejaagde ordeverstoringen*. Boom bestuurskunde.
- Bantema, W., Westers, S., Hoekstra, M., Herregodts, R. L., Munneke, S. (2021). *Black Box van gemeentelijke online monitoring*. Sdu Uitgevers.
- Bantema, W. (2022). Bestuurlijke mogelijkheden en uitdagingen bij de aanpak van online aangejaagde ordeverstoringen (pp. 391-412). In: B. van der Vorm (Ed.), *Strafrechtelijke criminologie*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Beke, B., Ferwerda, H., Torre, E. van der & Bervoets, E. (2013). *Jeugdgroepen en geweld. Van signalering naar aanpak*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Bekkers, V. J. J. M., Beunders, H., Edwards, A. R. & Moody, R. (2009). *De Virtuele Lont in het Kruitvat: Welke rol spelen de oude en nieuwe media in de micromobilisatie van burgers en hun strijd om politieke aandacht*. Lemma, The Hague.
- Bekkers, V., Beunders, H., Edwards, A. & Moody, R. (2011). New media, micromobilization, and political agenda setting: Crossover effects in political mobilization and media usage. *The information society*, 27(4), 209-219.
- Berg, C. van den & Kok, A. (2021). *Regionaal maatschappelijk onbehagen*. Rijksuniversiteit Groningen in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
- Berry, D. (2011). *The philosophy of software: Code and mediation in the digital age*. New York: Springer.
- Bochove, M. van, Moors, H. & Schijvenaars, T. (2022). Polarisatie en de pandemie: hielp corona tegenstellingen creëren en uitvergrooten? In: Dekker, P. (Ed.) *Politieke polarisatie in Nederland*. Amsterdam: Wereldvenster.
- Bochove, M. van & Kraaijeveld, B. (augustus 2021). 'Voor mij geen coronavaccin'. Inzicht in beweegredenen van vaccinatieweigeraars en handelingsopties voor beleidsmakers en professionals. *Working Papers Maatschappelijke Impact COVID-19*, 6.

Bochove, M. van, B. Kraaijeveld, H. van der Veen, B. el Farisi, J. Bussemaker en K. Rusinovic (september 2021). "“Voor mij geen coronavaccin”": Inzicht in beweegredenen van vaccinatieweigeraars en handelingsopties voor beleidsmakers en professionals', *Impact Corona, Working Paper 6*. <https://www.impactcorona.nl/wp-content/uploads/2021/09/Working-paper-Voor-mij-geen-coronavaccin-sept-2021.pdf>

Bovens, M. & Wille, A. (2012). *Diplomademocratie*. Amsterdam: Prometheus.

Brandsma, B. (2016). *Polarisatie: inzicht in de dynamiek van wij-zij denken*. Schoonrewoerd: BB in Media.

Briggs, D. (Ed.) (2012), *The English riots of 2011: a summer of discontent*. Sheffield: Waterside Press.

Brink, G. van den (Ed.) (2007). *Prachtwijken?! De mogelijkheden en beperkingen van Nederlandse probleemwijken*. Amsterdam: Bert Bakker.

Brooks, S.K. et al. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395, 912-920. 10.1016/S0140-6736(20)30460-8

Bruchem, M. van, Hendriks, L. & Rozenkrantz Lindegaard, M. (2021a). *Investeren in vreedstijd. Een studie naar de motivaties en ervaringen van vrijwillige toezichhouders tijdens de avondklok*. Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving.

Bruchem, M. van, Hendriks, L., Bijleveld, K. & Rosenkrantz Lindegaard, M. (2021b). *'Je gaat niet rellen tegen de vriendin van je moeder'. Een video- en interviewstudie naar de rol en motivatie van guardians tijdens de avondklok*. Amsterdam: NSCR.

CBS (2020). <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83780NED/table?fromstatweb>.

CBS (2022). https://www.cbs.nl/item?sc_itemid=17008307-17aa-4d75-9777-960f7ab20e2a&sc_lang=nl-nl

COT Instituut voor Veiligheids-en Crisismanagement. (2021). *Een machteloos gevoel: Leerevaluatie naar aanleiding van de ongeregelde heden in Den Bosch op 25 januari 2021*.

COT Instituut voor Veiligheids-en Crisismanagement. (2021). *Ongekende ongeregelde heden: Leerevaluatie naar aanleiding van de ongeregelde heden in Eindhoven van 24 januari 2021*.

Della Porta, D. & Reiter, H. Eds. (1998). *Policing Protest: The Control of Mass Demonstrations in Western Democracies*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.

Della Porta, D., Peterson, A. & Reiter, H. Eds. (2006). *The policing of transnational protest*. Aldershot, Burlington: Ashgate.

Dijk, J.A. van, T. Boeschoten, S. ten Tije en L. van de Wijngaert (2013). *'De weg naar Haren: de rol van jongeren, sociale media, massamedia en autoriteiten bij de mobilisatie voor Project X Haren', Deelrapport 2*. <https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5142026/de-weg-naar-haren-commissie-project-haren.pdf>.

Dijk, T. van & Moors, H. (2018). *Onderstromen. Over politieke meningsvorming en veerkracht in acht Haagse buurten*. Rotterdam/Den Haag: Fact based Consultancy/EMMA.

Doorn, J.A. van (1954). *De proletarische achterhoede*. Assen: Van Gorcum.

Dückers, M. (2021). Capturing Intervention in Its Context: The Next Frontier in Disaster Response Evaluation and Scale-Up Planning. *Intervention*, 19(1), 4-14.

Dückers, M. (2012). *Richting geven aan de laatste schakel: De nafase. Rijksbrede versterking van herstel en nazorg bij rampen en crises*. Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie.

El-Kaddouri, W., K. Saris en C. van de Ven. (2020). 'Ridders van de waarheid', *De Groene Amsterdammer*, nr. 51-52. <https://www.groene.nl/artikel/ridders-van-de-waarheid>

Engbersen, G., M. van Bochove, J. de Boom, J. Bussemaker, B. el Farisi, A. Krouwel, J. van Lindert, K. Rusinovic, E. Snel, L. Van Heck, H. van der Veen & P. van Wensveen (2021b). 'De laag-vertrouwensamenleving: de maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam & Nederland', *Impact Corona*.

<https://www.impactcorona.nl/wp-content/uploads/2021/11/Def-1-novemberrapportlaag-vertrouwensamenlevingdef83.pdf>

Engbersen, G., M. van Bochove, J. de Boom, T. Etienne, A. Krouwel, J. van der Lindert, K. Rusinovic, E. Snel, L. van Heck & P. van Wensveen (2021a). 'De ongeduldige samenleving: de maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam & Nederland', *Impact Corona*. <https://www.impactcorona.nl/wp-content/uploads/2021/04/ongeduldigesamenlevingdef.pdf>

Engbersen, G. & Omlo, J. (2020). Uit de duivelskring van armoede. Wat sociaal werkers en medewerkers van kinder- en peuteropvang kunnen betekenen in de aanpak van armoede in Noord-Nederland. Utrecht: Movisie.

Eysink Smeets, M. (2022). *Onrust begrijpen begint bij anders kijken. Een veiligheidspsychologisch perspectief op maatschappelijke onrust*. Den Haag, Utrecht: OMO, CCV.

Ferwerda, H. & Landman, W. (januari 2021). *Wat nemen we mee? Blauwe vakontwikkeling in de basisteam tijdens Covid-19 en lessen voor de toekomst*. Politie.

Gillespie, T. (2014). The relevance of algorithms. In T. Gillespie, P.J. Boczkowski & K.A. Foot. *Media technologies: Essays on communication, materiality, and society* (pp. 167-194). Cambridge, MA: MIT Press, 2014.

Gooren, J., Bochove, M. van, Sande, J. van de, Zijderveld, T., Rusinovic, K. & Moors, H. (2022). Wijkprofessionals: zicht krijgen op online wereld van jongeren. *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/wijkprofessionals-zicht-krijgen-op-online-wereld-van-jongeren/>

GOR (2022). <https://www.rivm.nl/gezondheidsonderzoek-covid-19/kwartaalonderzoek-jongeren>

Ham, T. van, Scholten, L., Lenders, A. & Ferwerda, H. (2017). *Vechten op afspraak. Inzicht in het fenomeen en input voor de ontwikkeling van een politiestrategie*. Amsterdam: Reed Business.

Ham, T. van, Blokland, A., Ferwerda, H., Doreleijers, Th. & Adang, O. (2019). Determinants of Persistence in Collective Violence Offending. *Deviant Behavior*, DOI: 10.1080/01639625.2019.1649954.

Han, Q., et al., (2020). Trust in government and its associations with health behaviour and prosocial behaviour during the COVID-19-pandemic. *PsyArXiv Preprints*. <https://doi.org/10.31234/osf.io/p5gns>

Harambam, J. (oktober 2017). "The Truth Is Out There". *Conspiracy Culture in an Age of Epistemic Instability*. Erasmus University Rotterdam.

Harambam, J. & Aupers, S. (2021). From the unbelievable to the undeniable: Epistemological pluralism, or how conspiracy theorists legitimate their extraordinary truth claims. *European Journal of Cultural Studies*, 24(4), 990–1008. <https://doi.org/10.1177/1367549419886045>

Howard, P.N., M.M. Hussain (2013). *Democracy's fourth wave? Digital media and the Arab Spring*. Oxford: Oxford University Press.

Huijnk, W., Dagevos, J., Gijsberts, M. & Andriessen, I. (Eds.) (2015). *Werelden van verschil. Over de sociaal-culturele afstand en positie van migrantengroepen in Nederland*. Den Haag: SCP.

Iacoella, F., Justino, P. & Martorano, B. (2021). *Do pandemics lead to rebellion? Policy responses to COVID-19, inequality, and protests in the USA*, *WIDER Working Paper*, No. 2021/57, ISBN 978-92-9256-995-2, The United Nations University World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER), Helsinki, <https://doi.org/10.35188/UNU-WIDER/2021/995-2>

Inspectie Justitie en Veiligheid (IJ&V) (2020). *Lokale handhaving door de politie*. Den Haag: IJ&V.

Instituut Fysieke Veiligheid (IFV) (2021). *Jaarwisseling 2020-2021: anders dan anders*. Arnhem: IFV.

Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.

Kanne, P. & M. Driessen (2021). 'Vertrouwen in de overheid na drie grote kwesties', I&O Research. https://065.wpcdnnode.com/ioresearch.nl/wp-content/uploads/2021/03/bwebpr21_mrt_nrc_betrouwbare-overheid_def.pdf

Kaulingfreks, F. (2015). *Uncivil Engagement and Unruly Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillen.

Kaulingfreks, F. (2017). *Straatpolitiek. Op zoek naar nieuw engagement*. Amsterdam: Boom Filosofie.

Klerks, P. (2021). *Door leugens verleid. Hoe je fake news en andere vormen van manipulatie herkent en bestrijdt*. Amsterdam: Prometheus.

Klomp, M. van de, Stronks, S., Adang, O.M.J. & Van den Brink, G.J.M. (2014). Police and citizens in conflict: Exploring post-confrontation interaction from a relational perspective. *Policing & Society*, 24(4), 459-478.

Kokoreff, M. (2008). *Sociologie des émeutes*. Paris: Payot.

Koolenbrander, N. Mekrani, E., Rooij, F. de, Rostom S. yan, Seele, A. & Vijn, L. (2021). 'Online Aangejaagde Openbare Ordeverstoringen' Een verkenning naar niet-juridische instrumenten voor gemeenten bij online oproepen tot rellen. Den Haag: Ministerie van JenV.

Kritzinger, S., M. Foucault, R. Lachat, J. Partheymüller, C. Plescia, and S. Brouard (2021). "Rally round the flag": the COVID-19 crisis and trust in the national government', *West European Politics*, 44(5-6), 1205-1231.

Krouwel, A., O. de Vries, L. van Heck, Y. Kutiyki en T. Etienne (oktober 2021). 'COVID-19 en institutioneel vertrouwen', *Impact Corona, Working Paper 8*.

<https://www.impactcorona.nl/wp-content/uploads/2021/10/InstitutioneelvertrouwenKL01.pdf>

Kuppens, T., Gootjes, F., Boendermaker, M., Gordijn, E. & Postmes, T. (2019). *Ongenoegen, migratie, gastvrijheid en maatschappelijke onrust*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Kuppens, T., Spears, R., Manstead, A. S. R., Spruyt, B. & Easterbrook, M. J. 2018. Educationism and the irony of meritocracy: Negative attitudes of higher educated people towards the less educated. *Journal of Experimental Social Psychology*, 76, 429-447.

Langlois, G., Elmer, G., McKelvey, F. & Devereaux, Z. (2009). Networked publics: The double articulation of code and politics on Facebook. *Canadian Journal of Communication*, 34(3), 415.

Leander, N.P., Agostini, M., Stroebe, W., Kreienkamp, J., Spears, R., Kuppens, T., Van Zomeren, M., Otten, S. & Kruglanski, A.W. (2020). Frustration-affirmation? Thwarted goals motivate compliance with social norms for violence and nonviolence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 119(2), 249–271. <https://doi.org/10.1037/pspa0000190>.

Leiden, I. van, Arts, N. & Ferwerda, H. (2009). *Rellen om te rellen. Een studie naar grootschalige openbare ordeverstoringen en notoire ordeverstoorders*. Amsterdam: Reed Business.

Lubbers, M., Sipma, T. & Spierings, N. (2021). *Dutch ethnic minority election study 2021 (DEMES 2021)*. <https://doi.org/10.17026/dans-26b-xrqu>

Marangos, A.M. et al. (2020). *Maatschappelijke gevolgen van corona. Verwachte gevolgen van corona voor de psychische gezondheid*. Den Haag: SCP.

Marwick, A., and R. Lewis (2017). 'Media manipulation and disinformation online', Data & Society Research Institute. http://www.chinhnghia.com/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline.pdf

- McLuhan, M. (1994). *Understanding media: The extensions of man*. MIT Press.
- McPhail, C., Schweingruber, D. & McCarthy, J.D. (1998). Policing Protest in the United States: 1960-1995', pp. 49-69 In: Della Porta, D. & Reiter, H., *Policing Protest: The Control of Mass Demonstrations in Western Democracies*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- Mellink, B. & Oudenampsen, M. (2022). *Neoliberalisme. Een Nederlandse geschiedenis*. Amsterdam: Boom.
- Moors, H. (2008). Moslimradicalisme en probleemwijken: over bestuurlijke amnesie en het geheugen van beleid. Pleidooi voor een culturele geschiedenis van veiligheid (12-73). In: Moors, H. & Rovers, B., *Geloven in Veiligheid. Tegendraadse perspectieven*. Den Haag: Boom Juridische Uitgeverij.
- Moors, H. (2014). 'Over kenmerken van sociale onrust en verzet', *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 4(1), 97-105.
- Moors, H. & Dückers, M. (2016). Islamitische radicalisering en dreiging van terrorisme. De noodzaak tot verbinding tussen een veiligheids-, zorg- en welzijnsperspectief. In: *Cahiers Politicestudies*, 40:3, pp. 217-234.
- Moors, H., Rovers, B. & Bouman, N. (2019). *Sociale media, delictgedrag & communicatie. Op zoek naar de 'buzz' bij plegers van high impact crimes*. Den Haag: Boomcriminologie.
- Moors, H., T. Baetens, P. Dijkstra, J. Maessen, H. van der Vegte, M. van de Wijngaart en K. Willemsen (2021). 'Het Gebeurt'. *Over sociale onrust in de Schilderswijk*. Den Haag: EMMA.
- Movisie (2021). <https://www.movisie.nl/artikel/avondklokrellen-groeiende-tweedeling-ongelijkheid-wantrouwen>
- Muns, S. et al. (2020). *Maatschappelijke gevolgen van corona. Kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt*. Den Haag: SCP.
- Nisa, C., Belanger, J. J., Faller, D., Mierau, J., Austin, M., Buttrick, N., Leander, P. (2020). Appealing to economic (vs. health) risk may be more effective to fight COVID-19: A multilevel analysis in 24 countries. *PsyArXiv Preprints*. <https://doi.org/10.31234/osf.io/tkq5r>
- Noakes, P.F. & Gillham, J.A. (2006). 'More than a march in a circle': transgressive protests and the limits of negotiated management. *Mobilization: An International Quarterly*, 12:4, 341-357.
- Oldenburg, R. (1989). *The great good place. Cafés, Coffee shops, Community centers, Beauty parlors, General stores, Bars, Hangouts, and how they get you through the day*. New York: Paragon House.
- Peeters et al. (2020). *Van persoonlijke krenking tot vertrouwensbreuk: Verhalen van burgers met gebrek aan vertrouwen in instituties*. Utrecht: Verweij Jonker Instituut.
- Poell, T.H., and J. van Dijck (2018). 'Social media and new protest movements'. In: J. Burgess, A. Marwick, T.H. Poell (eds.) *The Sage Handbook of Social Media*. London: Sage, 546-561.
- Postmes, T., Bezouw, M.V. & Kutlaca, M. (2014). *Van collectief ongenoegen tot ordeverstoringen*. Den Haag: WODC.
- Postmes, T., van Bezouw, M., Taüber, S. & van de Sande, H. (2013). *Stampij en sociale onrust in Nederland? Naar een beter begrip van 21e eeuwse protest en oproer*. Rijksuniversiteit Groningen.
- Prooijen, J.W. van & van Vugt, M. (2018). Conspiracy Theories: Evolved Functions and Psychological Mechanisms. *Perspectives on Psychological Science*, 13(6), 770-788. <https://doi.org/10.1177/1745691618774270>
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rancière, J. (1995). *La mésentente: politique et philosophie*. Paris: Galilée

- Ridder, J. den (2021). *Burgerperspectieven 2021 | kwartaal 4*, Sociaal en Cultureel Planbureau.
https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2021/12/27/burgerperspectieven-2021---kwartaal-4/SCP_Burgerperspectieven_2021_4.pdf
- Rosanvallon, P. (2020). *Le siècle du populisme: histoire, théorie, critique*. Paris, Seuil.
- Rosenkrantz Lindegaard, M. (2022). *Behavioral Compliance with Curfew Measure during Lockdown: Results of the NSCR Amsterdam Curfew study*. Amsterdam: VU.
- RVS (2020). *Gezondheidsverschillen voorbij*.
<https://adviezen.raadrvs.nl/gezondheidsverschillen-voorbij>
- Sandel, M.J. (2012). *What money can't buy. The moral limits of markets*. New York: Farrar, Straus & Giroux Inc.
- Sandel, M.J. (2020). *The tyranny of merit. What's become of the common good?* New York: Allan Lane.
- Schaap, D. (2018). *The police, the public, and the pursuit of trust. A cross-national, dynamic study of trust in the police and police trust-building strategies*. Den Haag: Eleven International Publishing.
- Schäfer, M.T. (2019). 'Een versplinterd publiek domein. Hoe sociale media het politieke debat transformeren'. In: Rutger Claessen en Judith van Erp (eds.) *Ondernemen in de open samenleving*. Den Haag: Boom, 83-96.
- Schijvenaars, T. (januari 2022) 'Wat kunnen we leren van vaccinatie-wijfelaars en -weigeraars?', EMMA.nl, <https://www.emma.nl/artikelen/wat-kunnen-we-leren-van-vaccinatiewijfelaars-en-weigeraars>
- Schmeets, H. & Exel, J. (2020). Vertrouwen, maatschappelijk onbehagen en pessimisme: *CBS Statistische trends*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/vertrouwen-maatschappelijk-onbehagen-en-pessimisme?onepage=true>
- Schmeets, H. & Exel, J. (2022). Vertrouwen in medemens en instituties voor en tijdens de pandemie. *CBS Statistische Trends*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/vertrouwen-in-medemens-en-instituties-voor-en-tijdens-de-pandemie>
- Schuyt, C.J.M. (2006). *Steunberen van de samenleving: sociologische essays*. Amsterdam: AUP.
- Shirky, C. (2009). *Here comes everybody: How change happens when people come together*. Harmondsworth: Penguin.
- Sieckelinck, S. (2017). *Reradicaliseren. Ronselen voor een betere wereld*. Amsterdam: Lannoo Campus.
- Slooter, L. (2018). *Repertoires of Violence: Disaggregating Urban Rioting from Terrorist Attacks on the City*: Conference Paper, Rethinking Development / Development Research Conference, Gothenburg, Sweden.
- Slooter, L. (2021). Urban Uprisings: The Troubled Relationship Between Citizens and Police in France, the UK and the USA. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 15(1), 440-452. <https://doi.org/10.1093/police/paz057>
- Sonneveld, J.J.J. (2022). *Growth opportunities in professional youth work. Contribution of a multi-methodic approach on the personal development and social participation of socially vulnerable youngsters*. Tilburg: Tilburg University.
- Stekelenburg, J. van (2017). *Protest voorspellen is zo eenvoudig nog niet*. Amsterdam: VU. (inaugurele rede)
- Suonperä Liebst, L. & Appelman, J., e.a. (2021, maart). *Behavioral Compliance with Curfew Measure during Lockdown: Results of the NSCR Amsterdam Curfew Study (Pre-print, version 3)*. Nederland Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving.
- Swaan, A. de (1996). *De mensenmaatschappij: een inleiding*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Tilly, C. (2004). *Social Movements, 1768–2004*. Boulder, CO: Paradigm.

Torre, E. van der, J. Jongepier (2020). *Meerdaagse ongeregelheden in Utrecht. Met het oog op bewoners, mobiliserende informatie en interventies*. Rotterdam: Lokale Zaken.

Tufecki, Z. (2017). *Twitter and Tear Gas. The Power and Fragility of Networked Protest*. Yale University Press.

Visser, K., Bolt, G. & Kempen, van R. (2015). *Buurteffecten op kinderen en jongeren. Een literatuurstudie*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Voogd, J. de en R. Cuperus (2021). *Atlas van Afgehaakt Nederland: Over buitenstaanders en evestigden*. <https://kennisopenbaarbestuur.nl/media/258329/atlas-van-afgehaakt-nederland.pdf>

Vries, S. de & Bantema, W. (2022). *Aanpak in kaart. Inzicht in een regionale aanpak van online aangejaagde ordeverstoringen*. Leeuwarden: NHL Stenden.

Waddington, D. (1992). *Contemporary issues in public disorder. A comparative and historical approach*. London: Routledge.

Wahlström, M. (2011). *The Making of Protest and Protest Policing: Negotiation, Knowledge, Space, and Narrative*. Gothenburg: University of Gothenburg.

Wijngaert, L. van de (2021). 'Understanding Polarization: A Case Study of Blacke Pete in the Netherlands', *The 8th Conference on Computer-Mediated Communication (CMC) and Social Media Corpora (CMC-Corpora 2021)*.

Wikström, P.-O. & Treiber, K. (2017). Beyond Risk Factors: An Analytical Approach to Crime Prevention. In: Teasdale B. & Bradley M.S. Eds., *Preventing Crime and Violence, Advances in Prevention Science*. Volume 2. New York: Springer.

Wikström, P.-O., Mann, R. & Hardie, B. (2018). Young people's differential vulnerability to criminogenic exposure: Bridging the gap between people- and place-oriented approaches in the study of crime causation. *European Journal of Criminology*, 15, pp. 10-31.

Wolfowicz, M., Hasisi, B. & Weisburd, D. (2022). What are the effects of different elements of media on radicalization outcomes? A systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, vol. 18, no. 2, June, pp. 1-50.

Wolsink, J. & Ferwerda, H. (2022). *Het fenomeen 'vechtafspraken' vier jaar later. Onderzoek naar de profielen van de deelnemers, kenmerken van de vechtgroepen en het fenomeen vechtafspraken*. Den Haag: Sdu.

Zwet, K. van der, Barros, A.I., van Engers, T.M. (2022). Emergence of protests during the COVID-19 pandemic: quantitative models to explore the contributions of societal conditions. *Humanities and Social Sciences Communications* 9(68). <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01082-y>

Artikelen uit de media

AD. (24 januari 2021). *Grapperhaus: Politie treedt terecht hard op tegen relschoppers*. AD.nl. <https://www.ad.nl/politiek/grapperhaus-politie-treedt-terecht-hard-op-tegen-relschoppers~ad574b95>

Akkermans, T. (21 juni 2021). *Man (44) uit Den Bosch krijgt 15 maanden gevangenisstraf door zijn deelname aan avondklokrellen*. AD.nl. <https://www.ad.nl/den-bosch/man-44-uit-den-bosch-krijgt-15-maanden-gevangenisstraf-door-zijn-deelname-aan-avondklokrellen~a2ae560e/>

ANP. (25 januari 2021). *Negen aanhoudingen na rellen in Helmond*. RD.nl. <https://www.rd.nl/artikel/910783-negen-aanhoudingen-na-rellen-in-helmond>

Arbitragecommissie inzake het geschil tussen Rijk (ministerie van VWS) en gemeenten (VNG) over de structurele financiering van de jeugdzorg. (mei 2021). Jeugdzorg: een onderwerp van aanhoudende zorg. Uitspraak en advies van de arbitragecommissie inzake het geschil tussen Rijk (ministerie van VWS) en gemeenten (VNG) over de structurele financiering van de jeugdzorg.

Bakker, M. (18 novemebr 2021). *2G-beleid zorgt voor tweedeling in de maatschappij: 'Die QR-scheiding loopt dwars door opleidingsniveaus heen.'* De Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/wetenschap/2g-beleid-zorgt-voor-tweedeling-in-de-maatschappij-die-qr-scheiding-loopt-dwars-door-opleidingsniveaus-heen~b273e425>

Boelens, I. (2 februari 2021). *Mannen (18 en 21) aangehouden voor plunderen Jumbo en omgooien auto in Den Bosch.* Eindhovens Dagblad. <https://www.ed.nl/den-bosch/mannen-18-en-21-aangehouden-voor-plunderen-jumbo-en-omgooien-auto-in-den-bosch~a1debegb>

Bosch, J. (21 januari 2021). *Avondklok is lastig te handhaven: "Hou je er gewoon aan als je straks weer naar de kroeg wilt."* Omroep Brabant. <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3328602/avondklok-is-lastig-te-handhaven-hou-je-er-gewoon-aan-als-je-straks-weer-naar-de-kroeg-wilt>

Bosch, J. (26 januari 2021). *Politie worstelt met hulp van harde kern en gedooft FC Den Bosch, maar stuurt NAC-aanhang weg.* Omroep Brabant. <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3332577/politie-worstelt-met-hulp-van-harde-kern-en-gedooft-fc-den-bosch-maar-stuurt-nac-aanhang-weg>

Brink, M. (23 maart 2021). *Relschoppers Den Bosch voelden zich onoverwinnelijk, meelopers werden 'geblokkeerd' door politie.* Eindhovens Dagblad. <https://www.ed.nl/den-bosch/relschoppers-den-bosch-voelden-zich-onoverwinnelijk-meelopers-werden-geblokkeerd-door-politie~ae666ab4>

De Buisonjé, R. (24 januari 2021). *Dtv Nieuws - Mikkers over avondklok: "Het is een heel zwaar offer, maar het is nodig."* Dtv Nieuws. <https://dtvnieuws.nl/nieuws/artikel/mikkers-over-avondklok-het-is-een-heel-zwaar-offer-maar-het-is-nodig>

De Graaf, P. (28 januari 2021). *Plunderaars Primera-winkel gearresteerd; OM wil alle schade op daders verhalen.* de Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/plunderaars-primera-winkel-gearresteerd-om-wil-alle-schade-op-daders-verhalen~bda530c0>

de Koning, A. & Elshout, D. (26 januari 2021). *Voetbalfans in Eindhoven en Helmond keren zich tegen relschoppers, overwegend rustige avond in Oost-Brabant.* Eindhovens Dagblad. <https://www.ed.nl/eindhoven/voetbalfans-in-eindhoven-en-helmond-keren-zich-tegen-relschoppers-overwegend-rustige-avond-in-oost-brabant~ad2ab596>

De Koning, A. & Elshout, D. (26 januari 2021). *Voetbalfans in Eindhoven en Helmond keren zich tegen relschoppers, overwegend rustige avond in Oost-Brabant.* Eindhovens Dagblad. <https://www.ed.nl/eindhoven/voetbalfans-in-eindhoven-en-helmond-keren-zich-tegen-relschoppers-overwegend-rustige-avond-in-oost-brabant~ad2ab596>

De Telegraaf. (26 januari 2021). *LIVE | Meer dan 150 arrestaties bij avondklokrellen met 'schaamteloze dieven'.* <https://www.telegraaf.nl/nieuws/2065170477/live-meer-dan-150-arrestaties-bij-avondklokrellen-met-schaamteloze-dieven>

De Volkskrant. (26 januari 2021). *Dag 3 van de avondklok in Nederland: rellen, plunderingen, traangas en ruim 180 arrestaties.* de Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/dag-3-van-de-avondklok-in-nederland-rellen-plunderingen-traangas-en-ruim-180-arrestaties~b86fbc7f>

Den Bosch Nieuws. (26 januari 2021). *Open brief aan inwoners burgemeester Jack Mikkers.* <https://den-bosch.nieuws.nl/gemeente/101488/open-brief-aan-inwoners-burgemeester-jack-mikkers>

Eindhovens Dagblad. (28 januari 2021). *Gebiedsverboden en brieven naar ouders, naar aanleiding van rellen in Helmond.* <https://www.ed.nl/helmond/gebiedsverboden-en-brieven-naar-ouders-naar-aanleiding-van-rellen-in-helmond~a3b338ba>

Elzendoorn, B. (29 januari 2021). *Al 122 arrestaties na avondklokrellen in Den Bosch en Eindhoven.* Omroep Brabant. <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3333620/al-122-arrestaties-na-avondklokrellen-in-den-bosch-en-eindhoven>

Farcy, F. (10 november 2021). *Violence dans nos villes: les dangers se précisent. Un entretien avec Frédéric Loire.* *Paris Match Belgique, du 10 au 17 novembre 2021, 6-7.*

Findhammer-Schut, M. (25 januari 2021). *Jongste verdachte van rellen Eindhoven is veertien jaar oud*. LINDA.nl. <https://www.linda.nl/nieuws/binnenland/jongste-relschopper-eindhoven>

Fogteloo, M. & Saris, K. (10 februari 2021). *Opstand der giftige mannen*. De Groene Amsterdammer. Bezocht 5 januari 2022, via <https://www.groene.nl/artikel/opstand-der-giftige-mannen>

Gemeente Amsterdam, Actiecentrum Veiligheid en Zorg. (september 2021). *Drugsgebruik in Amsterdam. Kenmerken en trends in het gebruik van XTC, cocaïne en cannabis*. Actiecentrum Veiligheid en Zorg.

Gemeente Eindhoven. (september 2021). *Geen kinderspel. Preventief Jeugdbeleid 2022–2026*.

Hensen, C. (27 januari 2021). *De harde kern mag de politie wel helpen, maar liever niet té hard*. NRC. <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/01/27/wij-blijven-paraat-staan-a4029535>

Hochstenbach, G. (25 januari 2021). *'Je hoeft het niet met de avondklok eens te zijn, maar dan ga je de boel toch niet slopen?'* BN DeStem. <https://www.bndestem.nl/breda/je-hoeft-het-niet-met-de-avondklok-eens-te-zijn-maar-dan-ga-je-de-boel-toch-niet-slopen-a13fb4b5>

Hochstenbach, G. (25 januari 2021). *Drie aanhoudingen op verder 'rustige avond' in Breda*. Brabants Dagblad. <https://www.bd.nl/breda/drie-aanhoudingen-op-verder-rustige-avond-in-breda-a793a362>

Hoekstra, D., Wijdeven, M. & Steenberghe, M. (26 januari 2021). *Twee weken noodverordening voor Eindhoven, ook preventief fouilleren mogelijk*. Eindhovens Dagblad. <https://www.ed.nl/eindhoven/twee-weken-noodverordening-voor-eindhoven-ook-preventief-fouilleren-mogelijk-a8686a0d>

Horst, H. van der, (november 2021) *'De gevaccineerden worden door de antivaxxers gegijzeld'*; BNN Vara. <https://www.bnnvara.nl/joop/artikelen/de-gevaccineerden-door-de-antivaxxers-gegijzeld>

Ipsos - Nieuwsuur. (mei 2020). *Complottheorieën over het coronavirus*.

Kamp, K. (27 oktober 2021). *Avondklokrellen: twee mannen moeten de cel in*. Omroep Brabant. <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3980043/avondklokrellen-twee-mannen-moeten-de-cel-in>

Limburg24. (26 januari 2021). *Rellen in Eindhoven: twee Limburgers opgepakt voor opruiing*. <https://limburg24.nl/rellen-in-eindhoven-twee-limburgers-opgepakt-voor-opruiing>

Luiken, K. (28 maart 2021). *Zestig jongeren aanwezig op illegaal feest in tent op straat in Den Bosch, politieauto bekogeld*. Brabants Dagblad. <https://www.bd.nl/den-bosch-yught/zestig-jongeren-aanwezig-op-illegaal-feest-in-tent-op-straat-in-den-bosch-politieauto-bekogeld-a2048a0c>

Molle, P. (27 januari 2021). *Zes aanhoudingen na relatief rustige avond in Zeeland-West-Brabant*. Brabants Dagblad. <https://www.bd.nl/breda/zes-aanhoudingen-na-relatief-rustige-avond-in-zeeland-west-brabant-a0707039/>

Nationale Politie. (2021). *Onrust Openbare Orde – District de Baronie. Conclusies en Aanbevelingen*.

NB Nieuwsbreak. (29 april 2021). *Avondklokreller (26) Den Bosch moet cel in en 45.000 euro betalen*. <https://algemeen.nieuwsbreak.nl/headline/algemeen-nieuws/avondklokreller-26-den-bosch-moet-cel-in-en-45000-euro-betalen/32391614>

Niemantsverdriet, T. (27 juli 2021). *Hoe Amsterdamse jongerenwerkers de avondklokrellen wél in toom hielden*. NRC. <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/07/27/hoer-amsterdamse-jongerenwerkers-de-avondklokrellen-wel-in-toom-hielden-a4052629>

NOS. (16 april 2021). *Tien maanden cel voor relschopper avondklokrellen Den Bosch*. <https://nos.nl/artikel/2376969-tien-maanden-cel-voor-relschopper-avondklokrellen-den-bosch>

NOS. (21 april 2021). *Ouders van relschopper (13) moeten 18.000 euro betalen om avondklokrellen Eindhoven*. <https://nos.nl/artikel/2377597-ouders-van-relschopper-13-moeten-18-000-euro-betalen-om-avondklokrellen-eindhoven>

NOS. (26 januari 2021). *Liveblog: Politie: zeker 151 arrestaties vanwege rellen. Rust op alle plekken teruggekeerd*. <https://nos.nl/liveblog/2365888-politie-zeker-151-arrestaties-vanwege-rellen-rust-op-alle-plekken-teruggekeerd>

NOS. (26 januari 2021). *Nederland zet zich schrap voor vierde avondklok-avond*. <https://nos.nl/artikel/2366099-nederland-zet-zich-schrap-voor-vierde-avondklok-avond>

NOS. (27 januari 2021). *Liveblog met nieuws over de rellen van gisteravond en de afgelopen dagen*. <https://nos.nl/liveblog/2366030-mogelijk-me-bijstand-uit-buurlanden-33-arrestaties-in-rotterdam>

NOS. (28 januari 2021). *Voor de tweede avond op rij geen grote incidenten rondom avondklok*. <https://nos.nl/artikel/2366324-voor-de-tweede-avond-op-rij-geen-grote-incidenten-rondom-avondklok>

Omroep Brabant. (26 januari 2021). *Liveblog: Avondklokrellen: voetbalsupporters naar huis gestuurd, arrestaties in Breda*. <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3332321/avondklokrellen-voetbalsupporters-naar-huis-gestuurd-arrestaties-in-breda>

Omroep Brabant. (26 januari 2021). *Liveblog: Avondklokrellen: voetbalsupporters naar huis gestuurd, arrestaties in Breda*. <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3332321/avondklokrellen-voetbalsupporters-naar-huis-gestuurd-arrestaties-in-breda>

Omroep Brabant. (27 januari 2021). *Liveblog: Avondklokrellen: voetbalsupporters naar huis gestuurd, arrestaties in Breda*. <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3332321/avondklokrellen-voetbalsupporters-naar-huis-gestuurd-arrestaties-in-breda>

Openbaar Ministerie. (5 februari 2021). *Eerste relschoppers Eindhoven voor de rechter: "Dit was rellen om te rellen."* <https://www.om.nl/onderwerpen/avondklokrellen/nieuws/2021/02/05/eerste-relschoppers-eindhoven-voor-de-rechter-%E2%80%9Cdit-was-rellen-om-te-rellen%E2%80%9D>

Openbaar Ministerie. (25 januari 2021). *Rellen in Eindhoven: zes vragen aan de officier van justitie*. <https://www.om.nl/onderwerpen/avondklokrellen/nieuws/2021/01/25/rellen-in-eindhoven-zes-vragen-aan-de-officier-van-justitie>

Openbaar Ministerie. (27 januari 2021). *Celstraffen geëist voor het oproepen tot rellen Brabant en Zeeland*. <https://www.om.nl/onderwerpen/avondklokrellen/nieuws/2021/01/27/celstraffen-geest-voor-het-oproepen-tot-rellen-brabant-en-zeeland>

Openbaar Ministerie. (28 januari 2021). *Onderzoek naar rellen in Den Bosch en Eindhoven: hoe nu verder?* <https://www.om.nl/onderwerpen/avondklokrellen/nieuws/2021/01/28/onderzoek-naar-rellen-in-den-bosch-en-eindhoven-hoe-nu-verder>

Openbaar Ministerie. (29 januari 2021). *Rellen Eindhoven en Den Bosch: eerste verdachten voor de rechter*. <https://www.om.nl/onderwerpen/avondklokrellen/nieuws/2021/01/29/rellen-eindhoven-en-den-bosch-eerste-verdachten-voor-de-rechter>

Politie Eenheid Oost-Brabant. (24 januari 2021). *Algemene oproep: blijf weg uit de Eindhovense binnenstad. De situatie is nu erg onrustig*. [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/Pol_OostBrabant/status/1353334379578355712

Politie Eenheid Oost-Brabant. (25 januari 2021). *In #Helmond politie nog volop aanwezig maar situatie is rustig en onder controle #denknablijfthuis* [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/Pol_OostBrabant/status/1353808304976310274

Politie Eenheid Oost-Brabant. (25 januari 2021). *In #Helmond zien we groepen mensen op straat. Politie en ME is aanwezig en monitort de situatie. Als dat nodig* [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/Pol_OostBrabant/status/1353790443377582082

Politie Eenheid Oost-Brabant. (25 januari 2021). *Onderzoek gestart naar ongeregelde Helmond. Help ons mee de relschoppers te vinden en deel informatie en beelden.* [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/Pol_OostBrabant/status/1353680932591575041

Politie Eenheid Oost-Brabant. (29 januari 2021). *Ook @OM_OostBrabant is druk bezig met het voorbereiden van de zaken van de relschoppers.* [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/Pol_OostBrabant/status/1355225109762629637

Politie Eenheid Oost-Brabant. (31 januari 2021). *We waren vanmiddag nadrukkelijk aanwezig in het centrum #Eindhoven om toezicht te houden op de openbare orde. Gelukkig bleef* [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/Pol_OostBrabant/status/1355921245490073603

Politie. (21 april 2021). *Drie jongens aangehouden voor de avondklokrellen.* Politie.nl. <https://www.politie.nl/nieuws/2021/april/21/09-drie-jongens-aangehouden-voor-de-avondklokrellen.html>

Politie. (7 april 2021). *Aanhoudingen verdachten avondklokrellen 's-Hertogenbosch & Eindhoven.* Politie.nl. <https://www.politie.nl/nieuws/2021/april/7/09-aanhoudingen-verdachten-avondklokrellen-s-hertogenbosch--eindhoven.html>

Politie. (26 maart 2021). *Aanhouding verdachte avondklokrellen 's-Hertogenbosch; Eindhovense verdachten herkenbaar getoond.* Politie.nl. [https://www.politie.nl/nieuws/2021/maart/26/09-aanhouding-verdachte-](https://www.politie.nl/nieuws/2021/maart/26/09-aanhouding-verdachte-avondklokrellen-s-hertogenbosch-eindhovense-verdachten-herkenbaar-getoond.html)

[avondklokrellen-s-hertogenbosch-eindhovense-verdachten-herkenbaar-getoond.html](https://www.politie.nl/nieuws/2021/maart/26/09-aanhouding-verdachte-avondklokrellen-s-hertogenbosch-eindhovense-verdachten-herkenbaar-getoond.html)

Rechtbank Oost-Brabant. (16 april 2021). *Celstraffen voor "avondklokrellen" in 's-Hertogenbosch.* <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Rechtbanken/Rechtbank-Oost-Brabant/Nieuws/Paginas/Celstraffen-voor-avondklokrellen-in-sHertogenbosch-.aspx>

Rechtbank Oost-Brabant. (28 april 2021). *4 veroordelingen voor "avondklokrellen" in 's-Hertogenbosch.* De Rechtspraak. <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Rechtbanken/Rechtbank-Oost-Brabant/Nieuws/Paginas/4-veroordelingen-voor-avondklokrellen-in-sHertogenbosch.aspx>

Reformatorisch Dagblad. (25 januari 2021). *Op meerdere plaatsen in Nederland rellen tegen avondklok.* RD.nl. <https://www.rd.nl/artikel/910688-op-meerdere-plaatsen-in-nederland-rellen-tegen-avondklok>

RIVM (november 2021). *'Het coronatoegansbewijs & vertrouwen in de overheid'*, Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/coronatoegangsbewijs-vertrouwen-in-overheid>

RIVM Corona Gedragsunit. (januari 2021). *Twijfels, onzekerheden en behoeften bij coronavaccinatie: kwalitatief en kwantitatief onderzoek.* RIVM.

ronaldbromroepbrabant. (26 januari 2021). *De fanatieke supporters van NAC willen vanavond hun stad Breda beschermen, maar zijn voorlopig door de politie ingesloten.* [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/ronaldbromroepbrabant/status/1354132032067133442?s=20&t=Fe1kAl8icY-vTf_BqtWrZg

ronaldbromroepbrabant. (26 januari 2021). *Gisteravond was het gelukkig rustig in Breda. Wat betreft de fanatieke kern van NAC-supporters blijft dat ook vanavond zo.* [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/ronaldbromroepbrabant/status/1354060721542279168>

ronaldb brabant. (26 januari 2021). *Niet alleen op de kop van de Grote Markt staan NAC-supporters, ook op de Havermarkt. Politie is groots aanwezig.* [Tweet]. Twitter.
https://twitter.com/ronaldb brabant/status/1354135944820043780?s=20&t=7o8PMNsgYKWiy_sF_lRDg

RTL Nieuws. (5 februari 2021). *Alleen mannen bij avondklokrellen: "Ze denken dat je emoties met geweld kan oplossen."*
<https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5210928/avondklok-rellen-mannen-mannelijkheid-giftig-toxic-geweld-emoties>

Schmale, J. (28 januari 2021). *Koning laat zich zien in Den Bosch na rellen.* AD.nl.
<https://www.ad.nl/den-bosch/koning-laait-zich-zien-in-den-bosch-na-rellen-a7b3f8ca>

Steenbekkers, A. (5 november 2021). *Eigenaresse Bossche Primera kreeg dreigbrieven na avondklokrellen.* Brabants Dagblad. https://www.bd.nl/brabant/eigenaresse-bossche-primera-kreeg-dreigbrieven-na-avondklokrellen-a882a090/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter

Trepels, L. (24 januari 2021). *Groepen plegen vernielingen in Oosterhout en Breda, burgemeester Depla geeft noodbevel af.* Omroep Brabant.
<https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3330892/groepen-plegen-vernielingen-in-oosterhout-en-breda-burgemeester-depla-geeft-noodbevel-af>

Van de Ven, J. & Luiten, E. (28 april 2021). *Duizenden euro's moeten mannen avondklokrellen Den Bosch betalen: 'Niet trots op, maar 2 blikjes uit frietzaak gepakt.'* Brabants Dagblad. <https://www.bd.nl/den-bosch-vught/duizenden-euro-s-moeten-mannen-avondklokrellen-den-bosch-betalen-niet-trots-op-maar-2-blikjes-uit-frietzaak-gepakt-aa8fa3d4/>

Van den Berg, N. (24 oktober 2020). *Verkeersregelaar ziet stel GGD-teststraat vernielen in Breda: Ze riepen 'Corona is een hoax!'* AD.nl.
<https://www.ad.nl/breda/verkeersregelaar-ziet-stel-ggd-teststraat-vernielen-in-breda-ze-riepen-corona-is-een-hoax-a0789e61>

Van der Venne, F. (11 maart 2021). *Avondklokrellen: mannen opgepakt die Jumbo in Eindhoven plunderden.* Omroep Brabant.
<https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3357468/avondklokrellen-mannen-opgepakt-die-jumbo-in-eindhoven-plunderden>

van Galen, I. (24 januari 2021). *ME ingezet in Helmond: politie bekogeld met stoeptegels.* Omroep Brabant. <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3330844/me-ingezet-in-helmond-politie-bekogeld-met-stoeptegels>

Van Galen, I. & Bosch, J. (25 januari 2021). *Liveblog: Rellen in verschillende Brabantse steden, busvervoer in Den Bosch stilgelegd.* Omroep Brabant.
<https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3331650/rellen-in-verschillende-brabantse-steden-busvervoer-in-den-bosch-stilgelegd>

Van Galen, I. & Bosch, J. (25 januari 2021). *Liveblog: Rellen in verschillende Brabantse steden, busvervoer in Den Bosch stilgelegd.* Omroep Brabant.
<https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3331650/rellen-in-verschillende-brabantse-steden-busvervoer-in-den-bosch-stilgelegd>

van Gorsel, R. (25 januari 2021). *Meerdere relschoppers aangehouden tijdens avondklok in Tilburg, Breda en Oosterhout.* BN DeStem.
<https://www.bndestem.nl/tilburg/meerdere-relschoppers-aangehouden-tijdens-avondklok-in-tilburg-breda-en-oosterhout-a1ef6doc>

van Gorsel, R. (25 januari 2021). *Relschoppers laten spoor van vernieling achter in Den Bosch, eigenaresse geplunderde winkel: 'Sta te trillen op mijn benen'.* AD.nl.
<https://www.ad.nl/den-bosch/relschoppers-laten-spoor-van-vernieling-achter-in-den-bosch-eigenaresse-geplunderde-winkel-sta-te-trillen-op-mijn-benen-ac72eff3/?referrer=https%3A%2F%2Fexcel.officeapps.live.com%2F>

van Langeveld, A. (8 februari 2021). *Boxtelaar (19) aangehouden voor plundering Primera tijdens avondklokrellen Den Bosch.* Brabants Dagblad.

<https://www.bd.nl/meierij/boxtelaar-19-aangehouden-voor-plundering-primera-tijdens-avondklokrellen-den-bosch~ad5ec576>

Van Wanroij, A. & Rethmeier, E. (26 januari 2021). *Supportersvereniging van FC Den Bosch gaat politie helpen tijdens rellen om avondklok*. EenVandaag.

<https://eenvandaag.avrotros.nl/item/supportersvereniging-van-fc-den-bosch-gaat-politie-helpen-tijdens-avondklokrellen-1>

Verhoeven, D. (27 januari 2021). *Man die opriep om zondagavond te gaan rellen in Breda, krijgt 2 maanden cel voor opruiing*. Omroep Brabant.

<https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3332838/man-die-opriep-om-zondagavond-te-gaan-rellen-in-breda-krijgt-2-maanden-cel-voor-opruiing>

Vogel, P. (26 januari 2021). *Nieuwsoverzicht | Winkels dichtgetimmerd uit angst voor relschoppers - Voetbalsupporters willen hun stad beschermen*. Eindhovens Dagblad.

<https://www.ed.nl/brabant/nieuwsoverzicht-winkels-dichtgetimmerd-uit-angst-voor-relschoppers-voetbalsupporters-willen-hun-stad-beschermen-a25bc21a>

Wassens, R. (september 2021). 'Een hele zwik aan grondrechten wordt voor ongevaccineerden bij het grofvuil gezet', NRC,

<https://www.nrc.nl/nieuws/2021/09/23/een-hele-zwik-aan-grondrechten-wordt-voor-ongevaccineerden-bij-het-grofvuil-gezet-a4059530>

Wijdeven, M. (18 juni 2021). *Was het meer dan verveling? Eindhoven en Den Bosch willen samen onderzoek doen naar oorzaak avondklokrellen*. Brabants Dagblad.

<https://www.bd.nl/eindhoven/was-het-meer-dan-verveling-eindhoven-en-den-bosch-willen-samen-onderzoek-doen-naar-oorzaak-avondklokrellen~a6deo45f>

Bijlage

Respondenten

- Acht bewoners – drie jongeren en vijf volwassenen uit Breda Noord
- Gemeente Breda – Adviseur Openbare orde en veiligheid
- Gemeente Breda – Bestuurlijk adviseur
- Gemeente Breda – Twee Boa's
- Gemeente Breda – Integrale veiligheidszorg
- Gemeente Breda – Weerbare Stad
- Gemeente Breda – Projectmanager veiligheid
- Gemeente Breda – Stadmarinier
- Gemeente Breda – Team Openbare Orde en Veiligheid
- Gemeente Breda – Team Handhaving en Wijkveiligheid
- Gemeente Breda – Team Handhaving
- Gemeente Breda - Burgemeester
- Grote Broer Grote Zus – Jongerenwerker
- Grote Broer Grote Zus – Jongerenwerker
- [Welzijnsorganisatie] - Welzijnswerker
- NAC – Medewerker
- Politie – Specialist Dienst Regionale Informatie Organisatie West Brabant
- Politie – Teamchef
- Politie – Wijkagent
- Politie - Commandant
- [Welzijnsorganisatie] – Welzijnswerker
- Stichting Halt – Relatiemanager
- Surplus – Sociaal cultureel werker
- Surplus – Sociaal cultureel werker
- Surplus – Leidinggevende
- Surplus – Wijknetwerker
- Surplus – Jongerenwerker
- Farent Welzijn – Opbouwwerker
- FC Den Bosch – Veiligheidsmanager
- Gemeente 's-Hertogenbosch – Jeugdboa
- Gemeente 's-Hertogenbosch – Leerplichtambtenaar
- Gemeente 's-Hertogenbosch – Leerplichtambtenaar
- Gemeente 's-Hertogenbosch – Handhaver
- Gemeente 's-Hertogenbosch – Teamleider
- Gemeente 's-Hertogenbosch – Adviseur jeugd
- Gemeente 's-Hertogenbosch – Beleidsadviseur sociale veiligheid
- Gemeente 's-Hertogenbosch – Wijkmanager
- Gemeente 's-Hertogenbosch – Informatieanalist
- Gemeente 's-Hertogenbosch – Nazorg
- Gemeente 's-Hertogenbosch - Burgemeester
- Politie – Lid basisteam
- Politie – Specialist Dienst Regionale Informatie Organisatie Oost Brabant
- Politie – Wijkagent
- Politie – Commandant
- Politie – Teamchef
- Politie - Jeugdagent
- PowerUp073 – Jongerenwerker
- PowerUp073 – Coördinator
- PPS Security – Leidinggevende
- Inwoner 's-Hertogenbosch – Demonstrant

- Tien jongeren betrokken bij ongeregelde heden
- Bijzonder jeugdwerk Helmond – Jongerenopbouwwerker
- Bijzonder jeugdwerk –Sportschool
- Bijzonder jeugdwerk Helmond – Straatcoach
- Gemeente Helmond – Jeugdboa
- Gemeente Helmond – Juridisch medewerker
- Gemeente Helmond – Strategisch adviseur
- Gemeente Helmond – Trajectcoördinator sociaal domein
- Gemeente Helmond – Veiligheid en naleving
- Gemeente Helmond – Toezicht en handhaving
- Gemeente Helmond - Burgemeester
- Politie – Wijkagent
- Politie – Wijkagent
- Politie – Wijkagent
- Politie – Teamchef

- Inwoner Eindhoven – Demonstrant
- Vijf jongeren
- Dynamo Jeugdwerk – Jongerenwerker
- Gemeente Eindhoven – Medewerker jongeren
- Gemeente Eindhoven – Beleidsmedewerker
- Gemeente Eindhoven – Adviseur sociaal domein
- Gemeente Eindhoven – Gebiedscoördinator
- Gemeente Eindhoven – Manager
- Gemeente Eindhoven – Specialist veiligheid
- Gemeente Eindhoven – Teamleider
- Gemeente Eindhoven – Bestuurlijk adviseur
- Gemeente Eindhoven – Programmamanager
- Gemeente Eindhoven - Burgemeester
- Lumens Werkt – Schoolmaatschappelijk medewerker
- NS – Manager
- Politie – Informatiespecialist

- Politie – Operationeel specialist
- Politie – Operationeel specialist
- Politie – Regionale recherche Oost-Brabant
- Politie – Teamchef
- Politie – Teamchef
- Politie - Sectorhoofd
- PSV – Supporters Liaison Officer
- PSV – Supporters Liaison Officer

Academisch Atelier

- Tom Postmes – hoogleraar Sociale Psychologie – Rijksuniversiteit Groningen
- Henk Ferwerda – criminoloog, politieonderzoeker – Bureau Beke
- Michel Dückers – hoogleraar Crises, Veiligheid en Gezondheid – Rijksuniversiteit Groningen
- Marnix Eysink Smeets – lector Publiek Vertrouwen in Veiligheid – Inholland
- Menno van Duin – lector Crisisbeheersing – Nederlands Instituut Publieke Veiligheid
- Edward van der Torre – onderzoeker – LokaleZaken
- Stijn Sieckelink – lector jongerenwerk – Hogeschool van Amsterdam
- Hans Moors – senior onderzoeker – EMMA, Experts in Media en Maatschappij

think. do. connect.

E:M+MA.

Wijnhaven 88

2511 GA Den Haag

070 - 87 00 460

info@emma.nl

www.emma.nl

Volg ons op [Facebook](#), [Twitter](#) en [LinkedIn](#)